sayı 23

sosyalist politika

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ ARALIK 1999

SINIF HAREKETİ: TARİHSEL VE GÜNCEL SORUNLAR

SARMAL YAYINEVİ

Adres : Çatalçeşme Sk. Meriçli Ap. 52/3
Cağaloğlu - İSTANBUL
TEL : 0 212 513 94 23-0 212 513 95 21
FAX : 0 212 521 45 78

SOSYALİST POLİTİKA 23
Ortak Kitap

Adres: Olgunlar Sk. No: 20/20 Bakanlıklar/ANKARA
TEL: 0 312 418 39 50

Baskı: Ceren Matbaacılık

İÇİNDEKİLER

SUNU

Yeni bir binyıla girmek üzere olduğumuz 1999 yılının son kitabını "Sınıf Hareketi: Tarihsel ve Güncel Sorunlar"ına ayırdık. Kapitalizm yeni binyılı da herşeyi metalaştırdığı gibi adıyla, rengiyle metalaştırdı. Ancak geçen yüzyıla damgasını vuran sınıf mücadeleleri ve 1917 Ekim Devrimi'yle başlayan reel sosyalizmdir. Marx 1848'de yazmış olduğu, yeni bir dünya görüşünü, diyalektiği içeren materyalizmi ve yeni komünist toplumun yaratıcısının ve bu anlamda tarihsel kurtarıcısının proletarya olduğunu ilan ettiği "Komünist Manifesto"da şöyle demişti; "Avrupa da bir hayalet kol geziyor, Komünizm hayaleti". Gerçekten 1917 Devrimi bu öngörüyü bir sosyalist devrimle gerçekliğe kavuşturdu. Yüzyılın başlarına damgasını vuran sınıfa, partiye, iktidara duyulan inanç yüzyılın sonlarında terk edildi. Reel sosyalizmin çözülüşü, kapitalizmin kendisinin yegane güç olduğu iddiası sosyalistleri de ciddi bir biçimde etkiledi. Post'lardan payını alan sosyalistler sınıfın öncü rolünün bittiğini ilan ederken sınıfa, sınıf siyasetine bağlı kalanları dinozorlukla suçladılar. Artık yeni değerler vardı ya da herşey değersizleşmişti. Bu açıdan bakıldığında, yüzyılımızın kapanış bilançosu sosyalistler adına ağır sonuçlar içermekte.

Ancak, sosyalistler için tarih, sayılarda ifadesini bulan miladlarla değil, sınıf mücadelesinin tarihsel kazanımlarındadır. Bu nedenle bu kitabımızda sınıfı hem tarihselliği içinde hem de güncel değişimlerin sınıf üzerindeki etkilerinin incelendiği ve sınıf siyasetinin önünü açacak açılımlar sunmak üzere dosyamızı hazırladık.

Dosyamızın ilk çalışması Ç. Pelin Yalçıner'e ait. Yazarımız, Poulantzas'dan Aron'a, Dahrendorf'dan W.O. Wright'a kadar marksist düşünürlerin sınıf kuramlarına panoramik bir bakış açısını sunarken, eleştirel bir bakış açısından marksist sınıf kuramına ulaşmaya çalışıyor.

İkinci yazımız Uğur Özdemir'in dosya ile ilgili çalışmasıdır. U. Özdemir, yazısına sosyalist hareketle sınıf ve sınıf örgütleri arasındaki mesafeyi, sınıf ve sınıfın siyasallaşması açısından solun önündeki önemli bir sorun olarak görüyor. Türkiye kapitalizminin biçimlenişinde özgüllüklere ve bu özgüllüğün yarattığı problemleri, belli bir tarihsellik içerisinde aktarıyor. Mesafenin kapatılmasına yönelik, politik önermelerde bulunuyor.

Dosyamızla ilgili yazılarımıza Haluk Savaş'la devam ediyoruz. H. Savaş, işçi sınıfının öncü rolü üzerine yapılan tartışmaları ve Marx'ın işçi sınıfına tanıdığı öncü rolün tarihsel ve devrimci önemini vurguluyor. İşçi sınıfının toplumsal ve siyasal öneminin üretim ilişkileri içindeki konumundan kaynaklandığını yazan H.Savaş, tarihsel evrim içinde işçi sınıfının içinde yaşanan farklılaşmaların işçi sınıfının tarihsel önemini ve öncü rolünü ortadan kaldırmadığına değiniyor.

Kitabımızın dosya çalışmalarını Ali Deniz Toros'la sürdürüyoruz. A.D. Toros, sınıf-sendika-siyaset ilişkisindeki verili durumu çözümlüyor ve hem sınıf hareketi hem de sosyalist hareket için siyasal önermelerde bulunuyor.

Dosyamızla ilgili bir diğer çalışma da Dilhan Adanır'a ait. Günümüzde, oldukça yoğun biçimde tartışılan esnekliğin,dünya kapitalist sermaye birikim süreçlerinin uzantısı olduğunu belirten D. Adanır, esneklikle, üretim sürecinde uygulanan politikaların hem genel hem de öznel sonuçlarına dikkat çekiyor. Esneklikle ilgili Türkiye'deki gelişmeleri ve uygulamaları tartışırken, esnekliğin bir emek denetim süreci olarak sonuçlarına değiniyor.

Ceyda Işık'la dosya çalışmalarını sürdürüyoruz. C. Işık, işçi sınıfının nesnel konumu ile bilinçli bir toplumsal/siyasal özne konumu arasındaki açıyı özelleştirme saldırısı somutunda inceliyor ve Türkiye'li sosyalistlerin sözkonusu açıyı hangi yöntemlerle doldurmaya çalıştığını yerinde bir eleştirellikle değerlendiriyor.

Sermaye tahakkümünün güncel görünümlerini inceleyen Eylem Denizci çalışmasıyla, dosyamızı devam ettiriyoruz. E. Denizci, kapitalizmin ekonomi-politikalarının, çeşitli hukuksal görünümleriyle ortaya çıkan sınıfa saldırının hem sendikalara hem de işçi sınıfına sirayet ettiğine değiniyor ve yazarımız sosyalistleri buna karşı durmak için göreve davet ediyor.

Dosyamızı Tufan Ünlüeser'in çalışmasıyla tamamlıyoruz. T. Ünlüeser, gelişim sürecini tamamlayamamış, köylü ilişkilerini henüz koparamamış olan I. Kuşak işçileri, Çukurova emekçilerini ele alan Orhan Kemal ve yapıtlarına panoramik bir bakış sunuyor.

Aralık 1999 tarihli kitabımızı iki yazıyla kapatıyoruz. Dosya dışı konuları ele alan yazarlarımızdan ilki, İlhan Kamil Turan. Yazarımız, 21. sayımızda yer alan modernleşmeye ilişkin yazısını bu sayıdaki yazısıyla tamamlıyor. İlhan Kamil Turan yazısını bu kez, Türkiye'nin tarihsel-toplumsal yapısı ve kemalizm bağlamında sürdürüyor. Yazının kemalizm tartışmalarına önemli bir açıklık getirdiğini düşünüyoruz.

Kitabımızın son çalışması, Türkiye gündemi için önemli konulardan biri olan Kürt Ulusal Hareketi'nin durumunu inceleyen yazısıyla Engin Erkiner'e ait. Bir toplumsal yapının analizinde pratik analizin bir aradalığını önemseyen E. Erkiner, Ortadoğu'nun toplumsal yapısını çözümlerken hem genel teorik çerçeveden hem de pratik koşulların özgüllüğünden analitik bir bütünlük içinde yararlanılması gerektiğine değiniyor.

Kitabımızın Mart sayısında buluşmak dileğiyle yoldaşça selamlar.

Sosyalist Politika

Aralık 1999

SINIF ANALİZLERİNE PANORAMİK BİR BAKIŞ

Ç. Pelin YALÇINER

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında elektriğin bulunuşu vb. teknolojik icatlar sayesinde yeni bir yüzyıl büyük bir umut çığlığı ve heyecanla karşılanmayı hak etmişti. Bir bin yılın eşiğinde yeni yüzyıla girilirken ise umut ve aydınlık yerini endişe ve karanlığa bırakmış görünüyor. Bu yüzyılın sonu belki de hep, inanlık tarihinin en karanlık dönemlerinden biri olarak hatırlanacak. Artık teknolojinin gelişmesi bilimin ilerlemesi akla şehir efsaneleri, felaket temalı bilim-kurgu filmler ve korkunç fantazyaları da beraberinde getiriyor. Çünkü bu sistemde bilim insanlığa hizmet için değil daha çok kar için var.

1960'ların sonlarında kar oranlarındaki düşme eğilimi ve eksik tüketimle kapitalizm ciddi ekonomik kriz sinyalleri vermeye başlar. 1970'lerde teorik altyapısı hazırlanarak, 1980'lerde hemen hemen tüm ülkelerde yayılan sağ dalga 1990'larda reel sosyalizmin çözülmesiyle iyice hayat bulurken, küreselleştiği iddia edilen köy(!) içinde sosyo-ekonomik eşitsizlikler doruğa tırmanmıştır. Bir zamanların refah ülkelerinde sosyal güvenlik şemsiyesi daraltılmış, neo-liberal politikalarla birlikte devreye sokulan esneklikle sosyal ve ekonomik yaşam alt üst olmuştur. Reel sosyalizmin çözülüşüyle iyice arsızlaşan yeni sağ şimdilerde ideolojik kalelerinin düşmesi ve her yerde yol açtığı süreklileşen krizi ve sefaletiyle meşru zeminini kaybetmiştir.

Yeni sağın geçmişteki yükseliş ivmesini yakalamaya oynayan dünya sosyal demokratları ise (bir bölümünün 68'li yılların komünistleri olması tarihin bir ironisi olsa gerek) üçüncü yol adı altında kapitalizmin vahşiliklerini törpülemek için toplanıyorlar. Solun yükselişe geçme sinyallerini alan aralarında D'Allema ve Tony Blair'in de bulunduğu üçüncü yolcular bu yükselişten kendilerine pay çıkarma çabasına girişmişlerdir. Bu arada Yunanistan'da Clinton protestosunun ardından, bence yüzyılın en son önemli anti-kapitalist gösterisi WTO'ya karşı Seatthal'da yapıldı.

Bilgi çağı, sibernetik devrim, mikro-elektronik devrim saptamaları yapılmış, sonsuz enerji üretimi, robotla çalışan fabrikalar fantazyası üretilmiş, sınıf yok oluyor denerek kapitalizmin yeni bir evreye girdiği iddia edilmiştir. "İş saatlerinin kısaltılması" hala, bu yüzyılın olduğu gibi gelecek yüzyılın da en devrimci sloganıdır. Fakat burjuvazi bütün bu iddialara karşın(!) iş sürelerinin kısaltılması şöyle dursun, esnek uygulama ve özelleştirmelerle sınıfa saldırısını yoğun bir şekilde sürdürmektedir. Esneklik hayranlarına, işçisiz fabrikalardan bahsedenlere şunları hatırlatmakta yarar var. "Büyük sanayii ve makineli üretimin emek üretkenliğinde gerçekleştirdiği büyük artış işgününün kısaltılması olanağı yaratır. Bu kısaltmanın, altına inilmesi mümkün olmayan bir asgari sınırı vardır. Yani üretim araçlarının özel mülkiyetine, bunun doğurduğu anarşik rekabet

sistemine dayanan kapitalizmin, emek üretkenliğini artırarak işgününü kısaltma potansiyelleri sınırlıdır."(1)

İşçi sınıfının sosyo-politik güç olarak bittiği spekülasyonları yapılmış bu bağlamda sınıf savaşımlarının tarihin motoru olduğu görüşü sorgulanmış, işçi sınıfının statükoculaştığı zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi olduğu ileri sürülmüş ve endüstri ötesi toplum paradigmasına ulaşılmıştır. Proletaryanın kapitalizme eklemlendiğini söyleyen Gorz gibilerinin geniş kesimlerce ürküntü ve çöküntüyle karşılanmasının bir nedeni de sınıf konusunda kafa karışıklığının birçok sosyalist tarafından paylaşılmasıdır. Bu görüşlerin egemen olması, ideolojik bombardımanın sosyalistleri de etkisi altına aldığının önemli bir göstergesidir. Özellikle 1980'lerden sonra Marx'ın sınıf kuramı pervasızca bir eleştiri yağmuruna tutulmuş; bu da sosyalist mücadelenin odağını kaydıracak eğilimleri cesaretlendirmiştir. Kapitalizmin, emek örgütlenme süreçlerindeki değişiklikler ve teknolojik gelişmeyle de birlikte son derece karmaşık bir görüntü sergileyen yapısı farklı yaklaşım ve tahlillerle anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çağdaş marksistlerden E. Olin Wright, Poulantzas ve Braverman sınıf sorunsalını, sınıfın tanımlanması, çatışma ve sınıf mücadelesi konuları etrafında ele almışlardır. Aralarında farklılıklar olsa bile her üçünün de sınıfı, değişimi gözardı etmeden tarihsel süreç eşiğinde değerlendirmek konusunda eksikli kaldığı söylenebilir. Bu anlamda daha çok emek organizasyon süreciyle endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin tekelci kapitalizmin üretim yapısında yol açtığı değişikliklerle uğraşarak durağan bir sınıf portresi (sınıfın sosyolojik profili) sunmuşlardır. Üçü de sınıfları tanımlarken emek denetim sürecinden ne kadar soyutlanmış olduklarına bakılması gerekliliği üzerinde dururlar. Bu bağlamda yapısalcı okulun görüşleriyle ciddi bir ortaklık içindedirler. Tam da bu noktada yapısalcı görüşle karşıt bir konumda teorik tutum sergileyen E. P. Thompson'un söylediklerini aktarmak açıklayıcı olacak. "Sınıf kavramıyla ben, birbirinden farklı ve görüntüde bağlantılı olmayan olayları, hem deneyimlerin ham maddesinde hem de bilinçlerde birbirine bağlayan, tarihsel bir olguyu anlamaktayım. Bunun tarihsel bir olgu olduğunu yeniden vurgulamak istiyorum. Ben sınıfı bir "yapı" olarak görmediğim gibi, bir "kategori" olarak bile görmüyorum;o, insani ilişkiler içinde oluşan (ve böylece oluştuğu gösterebilen) bir olgudur. Bunun da ötesinde, sınıf kavramı tarihsel ilişki kavramını da beraberinde getirir. Diğer her tür ilişki gibi bunu belirli bir anda dondurup yapısını irdelemeye giriştiğimiz zaman bu incelemeyi imkansızlaştıracak bir akılcılığa sahiptir. Günümüzde sınıfı bir şey gibi görme yönünde çok yaygın bir eğilim vardır. Bu türden bir yaklaşım Marx'ın kendi tarihsel yazılarında yoktur; ancak bu yanlış daha sonraki "marksist" yazının büyük bir bölümü üzerindeki çarpıtıcı etkisini sürdürmektedir."(2)

Poulantzas işçi sınıfını tanımlarken üç ölçüte başvurur. Ekonomik ölçüt üretken olan ve üretken olmayan emekle; ideolojik ölçüt kafa kol emeği ayrımıyla; politik ölçüt de yönetici olup olmadığıyla ilgilidir. Poulantzas üretken olan, yönetim hakkına sahip

olmayan ve kol işi yapanları işçi sınıfı içinde sayar. Callinicos, böyle bakıldığında işçi sınıfı ondokuzuncu yüzyılın klasik erkek kol işçileriyle sınırlı kalacağını belirterek şunları söyler "Bu tam da, bütün beyaz yakalıların ve üretken olmayan bütün kol işçilerinin (örneğin çöpçüler ve hastane görevlileri) işçi sınıfın değil, yeni küçük burjuvazinin bir parçasını oluşturduklarını savunan Poulantzas'ın vardığı sonuçtur. Böyle baktığımızda ABD'de proletarya toplam işgücünün %20'sinden azını oluştururken "yeni küçük burjuvazi %70 gibi bir orana ulaşır!"(3) Marx'ın Kapital'de yazdıklarından üretken olmayan emeğin işçi sınıfı içinde sayılamayacağı çıkarsamasına ulaşmak olanaksızdır. "İşçi,yalnızca doğrudan artı-değer yaratıyorsa, yani sermayenin değerini genişletiyorsa üretken bir iş yapan üretken işçidir. Her üretken işçi bir ücretli-emekçidir, ama her ücretli emekçi bir üretken işçi değildir. Eğer emek, kapitalist üretim sürecine katılıp, değişen sermayenin değerini kendi canlı etkinliğiyle yenilemek için değil de, bir kullanım değeri, bir hizmet olarak tüketiliyorsa, o durumda emek üretken değildir ve ücretli emekçi de üretken işçi değildir"(4) Marx'ın özellikle "her üretken işçi bir ücretli emekçidir ama her ücretli emekçi, bir üretken işçi değildir, sözleriyle "proletaryanın üyesi olmak için ücretli emek şarttır, ama yeterli değildir" sözlerinin çeliştiği açıktır. İşçi sınıfı yalnızca üretken emek sektörlerinden oluşmaz.

Wright her ne kadar üretken ve üretken olmayan emeği teknik bir ayrım olarak görse, Poulantzas'ın küçük burjuvazi dediği kafa işi yapan ve üretken olmayan büro işçilerini işçi sınıfı içinde sayarak onu eleştirse de; sınıfın tanımında ücretlilik ve mülksüzlük ölçütünü yeterli görmez. Ona göre proleterleşmedeki yeni ölçüt otonomidir. Wright'ye göre yarı otonomiye sahip olanlar çelişkili sınıf konumu içinde yer alır. "Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki bir diğer çelişkili konum yüksek yöneticilerdir. Bunların ekonomik anlamda sermayeye sahiplikleri (yasal sahiplik) çok sınırlı iken; yönetsel işlevlere üst düzeyde katılmaktadırlar (gerçek sahiplik) Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki en çelişkili konum ise orta yöneticilerdir. Bunlar hiyerarşide emek sürecinin çeşitli dilimleri üzerinde kontrole sahip olan kategoridir. Formenlerin ve üst düzey yöneticilerin aksine orta düzey yöneticilerin çelişkili sınıfsal konumları gerçekten de burjuvazi ile işçi sınıfının tam anlamıyla arasında yer almaktadır."(5) Çelişkili sınıf konumunun özelliği kaygan olmasıdır. 'Çelişkili sınıf konumu' kavramının politik değil olsa olsa sosyolojik bir önemi olabilir. Wright sınıfı gelir farklılıklarıyla açıklama eğilimi içindedir.

Poulantzas ise emeği üretken olmayan; ancak üretim araçlarının mülkiyetine de sahip olmayan kendi deyimiyle ara-toplumsal grupları "yeni küçük burjuvazi" kavramıyla tanımlamaktadır. Üretken emeğe dahil olmaması onu işçi sınıfından ayırırken üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olması ise burjuvaziden ayırır. Poulantzas'ın tersine Braverman'ın işçi sınıfı tanımına göre ise işçi sınıfı nicel olarak azalmamış tersine artmıştır. O yoksullaşma, homojenleşme niteliksizleşme koşullarını içeren proteleştirme sürecinin endüstri toplumlarında egemen konuma geldiğini öne sürer. İlgisini tekelci kapitalizmdeki iş örgütlenme süreci üzerinde odaklaştıran Braverman'ın Labor and Monopoly Capital(1974) adlı eseri "ekonomik artık vb. kavramlar temel alınarak

yazılmıştır. Sosyalist Politika'da daha önce değinildi: Baran ve Sweezy, Marx'da bulunmayan ekonomik artık adını verdikleri bir kavramdan yola çıkarak ekonomik durgunlukla, "ekonomik artık" arasında doğrudan bağlantı kurarlar. Emperyalizmle ilgili teorilerinin odağına bu kavramı yerleştirerek emperyalizmin temel kavgasının"ekonomik artığın" paylaşım kavgası olduğunu iddia ederler. Görülüyor ki Braverman reddettiği mantığı aslında kaçınılmaz olarak kucaklamaktadır. Bazı yazarlar da üretim sürecini birincil ve ikincil bölüşüm süreci diye ayırarak; sınıfın artı-değerin üretildiği ve el konulduğu birincil bölüşüm sürecinde belirlendiğini iddia ederler. Bu yaklaşım bir anlamda Marx'ın sömürü kavramını emek-değer teorisinden ayırmaya çalışır. Tek değil ama temel sömürü mekanizması artı-değer sömürüsüdür. Marx Kapital'de ticarette çalışan insanı da işçi sayar. İşçi sınıfına dahil edilmek ya da soyutlanmak, üretim sürecinin içinde neye ne kattığıyla ilgili değildir. Üretilmiş bir artı-değerin pazara ulaşmasını sağlayanlar da işçi sınıfına dahil sayılırlar. Marksist sınıf perspektifine sadık kalınırsa ücretli çalışmak ve üretim araçlarından tamamen yoksun olmak işçi olmak için yeterli ölçütlerdir. Yani emek gücünden başka satacak bir şeyi yoksa o kişi işçidir.

Yapısalcı yönelim ideoloji ve politikanın ekonomik ilişkilerden özerk olduğunu kabul eder. Bu özerklik sınıflara 'kendiliğinden sınıf' ve 'kendisi için sınıf' arasındaki ayrılık biçiminde yansır. Bilindiği gibi bir sınıfın üyesi olmak nesnel bir aidiyettir ve buna 'kendiliğinden sınıf olmak' denir. 'Kendisi için sınıf olmak' ise sınıf üyelerinin,kendi nesnel çelişkili durumlarının ve öteki sınıflarla antagonistik ilişkilerinin farkına vardıklarında ve mücadele ettiklerinde gerçekleşir. İdeoloji ve politikanın ekonomik ilişkilerden özerk olduğu iddiası bir başka deyişle ekonomi ile politikanın birbirinden ayrılması işçi sınıfını emek sürecine hapseder ve onun toplumsal formasyonun bir parçası olduğunu dikkate almamak anlamına gelir.

Wright, Braverman ve özellikle Poulantzas'ın savlarının arkasındaki teorik bakışı daha rafine bir şekilde sergilemek açısından radikal demokrasi stratejisi ve post-kapitalist paradigmalardan söz etmek kaçınılmaz olacak. Konuyla ilgili olarak Wood'un Poulantzas'la ilgili görüşlerine katılmamak olanaksız. "Siyasal alanın başatlığını saptayan devlet kuramıyla; sömürü olgusunu bir yana itip ideolojiyi ana belirleyici konumuna yükselten (böylece işçi sınıfını da "halk ittifakı" içinde sulandırılmış bir avuç kitleye indirgeyen) sınıf kuramıyla; kapitalist ve sosyalist "demokrasiyi" bütünsel bir süreç içinde birleştiren, kapitalizm ile sosyalizmi birbirinden ayıran çelişkileri, uzlaşmazlıkları ve sınıf çatışmalarını gözlerden gizleyen belirsiz bir "demokrasi" kavramını gitgide daha çok benimsemesiyle Poulantzas, yeni "hakiki" sosyalizmin bütün ana temalarını herkesten önce ortaya koydu. Ama kendisi hiçbir zaman bu temaları nihai sonuçlarına kadar götürmedi; bu nedenle, onu YHS'nin ilk büyük savunucusu olarak değil, daha çok son büyük habercisi olarak görmek belki de daha doğru olacaktır."(6)

Görüldüğü gibi Poulantzas'da işçi sınıfıyla sermaye arasındaki politik mücadele diğer deyişle temel çelişki, yerini devlet tarafından örgütlenmiş egemen bir cephe ile halk denilen kimliksiz, amorf bir kitle arasındaki mücadeleye bırakmıştır. Sınıf sorununa

derinlikli bir yaklaşım geliştiremeyen Poulantzas'ın vardığı politik sonuç popülist pratiğe teslimiyet oluyor. Radikal demokrasi stratejisinin temel varsayımlarına değinirsek bu durum daha da netleşecektir.

Radikal Demokrasi post-modern düşüncenin stratejisidir. Devrime gerek duymadan kapitalizmin kendiliğinden dönüşümünü olanaklı gören anlayışları tekrar güncelleştirmiştir. Radikal demokrasi stratejisini benimseyen yazarlara göre kapitalizm üretici güçleri en fazla geliştiren bir sistem olarak kendisini de bir başka formasyona dönüştürmüş ve sınıf artık bu yeni formasyonun karakteristik bir ögesi olmaktan çıkmıştır. Emek sürecindeki değişiklik abartılarak kopuş şeklinde yorumlanır. Emekçiler üretici kimliklerinden çok, tüketici, yurttaş ya da azınlık kimlikleriyle tanımlanan toplumsal özne konumları edinmişlerdir. Radikal demokrasi düşüncesinin dayandığı kavramlardan biri "Roemerci sömürü"dür. John Roemer sömürünün, sömürücüler doğrudan üreticiler üzerinde herhangi bir denetim sahibi olmadan yalnızca piyasadaki mübadeleler temelinde ortaya çıkabileceğini ileri sürer. İşçi sınıfının tarihsel misyonunu reddeden radikal demokrasiciler için etnik, cinsel, dinsel hatta kültürel vb. farklılıklardan kaynaklanan eşitsizlikler de önemlidir. Onlara göre sömürü yerine egemenlik ilişkilerinin analizi daha açıklayıcıdır.

Evet, işçi sınıfı militanlığının söndüğü spekülasyonları politik yenilginin arazlarıyla da birleşince klasik sınıf politikaları yerini dağınık bir kimlik politikaları öbeğine bırakıyor. Sömürü kavramının bir tarafa bırakılıp, ezen-ezilen ilişkisinin öne çıkartılması sınıfın yerine daha çok ezilen başka kesimler koymayı getiriyor. Oysa "marksizm, örneğin bazılarının kokteyl partilerine katılırken bazılarının buzdolabından alacakları bir bira kutusuyla yetinmek zorunda olmalarına itiraz edebileceği gibi, bazı insanların bir sınıfa ait iken öbürlerinin başka bir sınıfa ait olmalarının tatsız bir şey olduğunu söylemenin şatafatlı bir yolu değildir. Sosyalizmin emekçi insanlara duyduğu ilgi her şeyden önce bunun gibi bir ahlaki yargı sorunundan kaynaklanmaz. Emekçi insanlar hatırı sayılır ölçüde ıstırap çektikleri için sosyalist demokrasinin potansiyel failleri değillerdir. Eziyet söz konusu olduğu kadarıyla, politik eylemlilik açısından çok daha vaatkar adaylar bulunabilir: dilenciler, yoksul köylüler, mahkumlar, yaşlı kimseler, hatta yoksul düşmüş öğrenciler... Fakat üretim sistemi içerisinde öyle bir mevzide bulunmadıkları için, üretim sistemini daha işbirliğine dayalı biçimde işletmeye yetenekli olacak şekilde bu sistem tarafından örgütlenmedikleri ve sistemin kopmaz bir parçası olmadıkları için bu gruplar toplumsal değişimimin potansiyel failleri bile olamazlar. Toplumsal dönüşümün tek bir faili (işçi sınıfı) olduğunu tahayyül etmek bazı Naenderthal marksistlerin bir hatası ise, bu failin bugün 'yeni toplumsal hareketler' tarafından geçersiz kılındığını tahayyül etmek de son model post-modernistlerin hatasıdır. Çünkü böyle bir şey ya ekonomik sömürünün varlığının yadsınması ya da "seçkinci" bir küstahlıkla, işçi sınıfının birer parçası olmayan kadınların homoseksüellerin ya da etnik grupların kendilerini işçi sınıfının yerine koyarak sermayenin iktidarına meydan okuyabileceklerini tahayyül etmek anlamına gelecektir."(7)

Şimdi bakalım, post-kapitalist paradigmanın önde gelen sözcüleri neler söylüyor? Dahrendorf sosyal mobilitenin giderek yükseldiğini bunun ilerde sınıfsız topluma yol açacağını öne sürer. "Müştereken kabul edilen farklılıkları iyi yönde çözme metodlarının varlığıyla birlikte grev hakkının tanınması, sınıf çatışmalarının dallanıp budaklanmasını, önleyerek sadece endüstri alanı ile sınırlı kalmasını sağlayan etkilere sahip olmuştur."(8) Ona göre refah devleti, insan hakları vb. ile eşitsizlikler azalmaktadır. Artık çatışma, toplumda, toplu pazarlıkla, grevle, parti ile belli kurumlar içine hapsedilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Çatışma endüstri alanıyla sınırlı kalmıştır. Marx'tan sonra artık öyle bir toplum ortaya çıktı ki sınıfları ortaya çıkaran, mülkiyet sahipliği olgusu değil, yönetime sahiplik olgusudur. Sınıflar denetim ilişkileri temelinde belirlenmektedir. Post-endüstriyel toplumun temel özelliği sermayenin rol farklılaşmasına uğrayarak özel mülkiyetin yasal sahipliği ile kontrolünün ayrılmış olmasıdır. Kapitalizmde ise üretim araçlarına sahip olanlar aynı zamanda egemen sınıftır. Denetimciler, teknisyenler ve mühendisler gibi yeni orta sınıflar oluşmuştur. Bunların yanısıra Dahrendorf ekonomik alanla siyasi alanın parçalandığını söyler. Ona göre ekonomik alandaki çatışma sadece ücret noktasında yoğunlaştırılmıştır. Siyasal alanda ise parti, parlamento, seçim vardır. Yani siyasal ve ekonomik çatışma ayrı alanlarda kurumsallaştırılmıştır. Bottomore ve Aron da işçi sınıfının artık eski, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi sınıfı olmadığını, statükoculaştığını ileri sürer. İşçi sınıfı devrimci perspektifini yitirmiştir. Toplum, sınıfsal yapısı homojen olan bir endüstriyel topluma doğru gitmektedir.(9)

Bu argümanları dışlayıcı bir yöntemsel çerçeve yazıda verildi. Şunları da ekleyebiliriz. Post-kapitalist paradigmayla, radikal demokrasi düşüncesinin ve yapısalcı okulun oldukça ciddi ortaklıklarının olduğu söylenebilir. Görünen, tarihsel perspektifi açımlayıcı bir bakış değil tersine ürkütücü bir perspektifsizlik. Kendilerine post-marksist diyen post-kapitalizmin savunucularına marksist demek olanaksız. Bu haliyle ifade edilenlerin de marksizm dışı kaldığını söylemek yerinde olacak.

Emek sürecine şu ya da bu düzeyde saplanıp kalmakla işçi sınıfı yalnızca işyerine hapsedilmektedir. Böylece emek-gücünün iş yaşamı dışında yeniden üretildiği dikkate alınmıyor. Oysa "emek gücünün yeniden üretimi" anahtar kavramdır. İşçi sınıfına toplumsal formasyon dolayımıyla ulaşmak zorunluluğu bu yüzden dile getiriliyor. Küreselleşmenin etkilerinin yerelliğin dinamikleriyle nasıl bir ilişkilenim içinde olduğunun kavranması önemlidir. "Emek gücünün yeniden üretimi" evrensel anlamda, her toplumsal formasyonda ve sınıf siyaset ilişkilerinde özel öneme sahip bir kavramdır. İşçi sınıfı ne yer ne içer, ne dinler, nerede oturur, nasıl eğlenir, ne okur vb. bütün bunlar "emek gücünün yeniden üretimi" kavramının hayat bulmasını sağlayacaktır. Çünkü işçi sınıfının ideolojik formasyonunun şekillenmesinde daha çok iş yaşamı dışındaki hayatının rolü baskındır.

İşçi sınıfının devrimci özü kaybolmamış ama kuşatılmıştır. Bu kuşatmanın öyle kolayca yok edilebileceğini sanmak elbette doğru değildir. İşte bu yüzden spesifik yollar

üretmekle zaman kaybetmemek, toplumsal formasyonun tümüne yönelik politikalar, projeler, tezler, ideolojik vurgular üretmek gerekiyor. İşçi sınıfının boş zamanını burjuvazinin ideolojik bombardımanıyla doldurmasını engelleyecek yollar bulmak, burjuvazinin manipülasyon yeteneğini kırmak yaşamsal değerde önemi olan politik adımlar olacaktır.

Notlar

1- Karl Marx; *Kapital*; Cilt 1, Çev. Alaattin Bilgi, 3. Baskı, Sol Yay., İstanbul, 1986, s.312
2- E.P. Thompson; *Teorinin Sefaleti*, Alan Yay., İstanbul, 1994, s.20-21
3- Alex Callinicos, C. Harman; *Değişen İşçi Sınıfı*, Z Yay., Çev. Osman Akınhay, 1994, s.27
4- Karl Marx; *Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, Çev. Mustafa Topal, Ceylan Yay., İstanbul, Ağustos 1999, s. 108
5- İlker Belek; *Postkapitalist Paradigmalar*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1997, s.127
6- Ellen Meiksins Wood; *Sınıftan Kaçış*, Çev. Şükrü Alpagut, Akış Yay., İstanbul, 1992, s.35
7- Terry Eagleton; *Post-Modernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Birinci Basım, 1999, s.77-78
8- Antony Giddens; *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, Çev. Ömer Baldık, Birey Yay., İstanbul, Mart 1999, s.69
9- Ayrıntı için bkz., Tülin Öngen (Hoşgör); *Çağdaş Toplumsal Çatışma*, AÜSBF Dergisi, 48. Cilt, sayı 1-4, Ocak-Aralık 1993

TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN BİÇİMLENİŞİ ÇERÇEVESİNDE SINIF-DEVLET İLİŞKİLERİ

Uğur ÖZDEMİR

Türkiye sosyalist hareketi, işçi sınıfı ve onun sendikal örgütlenmesiyle iki hareketin ortak tarihinin en uzak ve mesafeli bir döneminde olduğu söylenebilir. Sosyalist hareketle işçi hareketinin tarihsel mücadele ortaklığı, bir başka deyişle birbirlerine mahkum edilmişlikleri, bugün uzak durmaya koşullanmış durumdadır. Özellikle sosyalist hareketin teorik, ideolojik üstünlüğü kaybettiği dönemlerde, işçi hareketi sosyalist hareketin etkilenim dışına düşmüştür. Bugün sermaye sınıfının dünya çapında ve dünya emekçilerine dönük ideolojik saldırısı, emekçi hareketinde moral bozucu, güvensizlik yaratıcı etkilere yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her iki harekette de bir dibe oturuş söz konusudur. Dibe oturmuşluğun aynı anda ve aynı tarihsel kesitte yaşanıyor olması bir rastlantı değildir. Elbette bunun birden çok nedeni var ve nedenlerini yazının bütünlüğü içinde anlatabileceğimi sanıyorum.

Uzun bir sınıf mücadelesi dönemini bazen birlikte,bazen ilişkisiz yürüten sosyalist ve işçi hareketinin bugün karşılıklı beslenmeye en fazla ihtiyacı olduğunu söylemek sanırım abartılı olmaz. Biraz daha açacak olursak, işçi hareketi ile sendikal hareketin siyasallaşma, bilinçlenme sürecinde kalıcı girdiyi, sosyalist hareketin teorik, ideolojik cephaneliği sağlamıştır. Sosyalist hareket, işçi hareketinin düzeyini yükseltmiş, ufkunu açmıştır. Tersi de mümkün olmuştur. Sosyalist siyaset ve ideoloji, işçi sınıfı hareketi zemininde buluştuğunda bir kadro kaynağına ulaşmanın yanısıra, sınıflar mücadelesinde maddi ve sınıfsal/toplumsal bir güce ulaşır. Kabul etmek lazım ki, siyasal ve ideolojik üretimler, sınıflar mücadelesi alanına güçle nüfuz eder ve sosyalist hareket, sınıf temelli, siyasal açıdan etkin, örgütlü bir güç haline gelir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken, abartılı bulduğum bir anlayış var: Sosyalist hareketle, işçi hareketinin organik birliğini sağlama, tekleşme önermesi. Ben bunun özel dönemler -sınıfsal, toplumsal dalganın yükseliş dönemleri gibi dönemler- dışında mümkün olmadığını düşünüyorum. Ayrıca, sendikalarla sınırlı, şu veya bu sendikanın yönetiminde bulunmanın, sınıf içinde elde edilen geçici mevzilerin sınıfla bağlar sorununu çözmeyeceğini de.

İkinci ve bir başka abartılı eğilim ise şudur: Sosyalist hareketin, bir biçimde sınıfla ilişkilendiğinde, teorik olarak da doğru bir zemine oturacağı inancı. Bu aşırı iyimser ve düzleyici yaklaşıma iki temel nedenle karşı çıkıyorum. Bir kere sosyalizmin teorik zemini işçi hareketinin oluşum ve kendiliğinden hareketinin dışında oluşmuştur. Diğer yandan, işçi sınıfı hareketinin de toplumsal bütünün parçası oluşu, egemen ideolojiden belli

ölçüde etkilendiği ve sınıfın da şerbetli olamayacağı gerçeğidir. Kısacası, sosyalist hareketin teorik yetersizliğini gidermesinin, kendisini zaaflardan korumasının güvencesi kendiliğinden işçi hareketi olamaz. Burada bir parantez açarak, kamu çalışanları hareketini ayrı olarak ele almayacağımı belirtmeliyim. Kamu çalışanları hareketini, işçi hareketinin içinde değerlendirdiğimden ve kamu çalışanları hareketinin ve sendikalarının, işçi hareketinin sorunlarından muaf olmamasından ötürü, ayrı ele almayacağım.

Kuşkusuz bu konu üzerinde sayısız tartışmalar yapılıyor. Sosyalist hareket, kapitalizmin sınıfa saldırı politikalarına karşı ideolojik setler oluşturmak, sınıf hareketinin perspektifini geliştirici siyasal ve ideolojik açılımlar sunmak zorundadır. Eğer, sosyalist sol sınıfsal/toplumsal gündeme müdahale edecekse bir programa ve siyasal hatta sahip olmak zorundadır, bizim tartışmamız gereken bu programın ve siyasal hattın hangi temelden üretileceği ve programın ön koşullarının neler olacağıdır. Cevabını arayacağımız soru şudur: Sosyalist solun ideolojik ve örgütsel direnme noktaları oluşturması ve bir mücadele programı çıkartması mümkün müdür?

İşçi sınıfının devletle ilişkisinden kaynaklanan sorunlar: Türkiye'de devlet/sınıf ilişkilerini analiz ederken öncelikle solun düşünce dünyasına ve tarihsel yaklaşımlarına sızmış bulunan kalıpların sarsılması gerekmektedir. Çözümlenmesi gereken politik sorunların başında ulus-devletin oluşumuna bir burjuva devriminin eşlik edip etmediği, devlet örgütlenmesinin, burjuva devlet modelinde bir kurumlaşmaya ne ölçüde uyduğudur.

Özetlemek gerekirse, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin ve o ilişkilere uygun düşen örgütlenme biçimlerinin aşılması 19. yüzyıldan itibaren çeşitlilik içermiştir. Dolayısıyla o ülkelerin tarihselliğine ve sınıfsal güçler dengesine denk düşen burjuva devrimleri ve ulus-devlet oluşumlarına tanık olunmuştur. Çoğu kez bu devrimler başlangıçta güçlü burjuva sınıfına dayanmamıştır, devrimin ve devletin kurucu önderleri doğrudan burjuva sınıfından çıkmamıştır. Böyle bir teorik/tarihsel zorunluluk yoktur. Burjuva devrimler ve ulus-devletlerin inşa ve sonrası dönemlerinde geç kapitalistleşen ülkeler kendini bu yeni düzene uydurmak zorundadırlar. Çünkü, tarihin bu evresinde ve sonrasında yeni oluşumları zorlayan bir kapitalist dünya ve onun devlet modeli vardır. Bu anlamda Cumhuriyet tarihi ve Türkiye'nin kapitalistleşme süreçleri burjuvazi adına bir siyasal iradenin kuruculuğuna iyi bir örnek oluşturuyor. Bu siyasal merkez, kapitalistleşme süreçlerine yön vermiş, toplumsal süreçleri denetlemiştir. Devlet bürokrasisi ve bunun içinde özel bir kurum olan ordu Türkiye'nin kapitalistleşme süreçlerinin önemli bir dinamiği olmuştur. Ne devrimin ve devletin sınıf temelinin zayıf olması, ne de devlete bürokratik küçük burjuvazinin hakim olduğu tezi, devrim ve devletin burjuva karakterine gölge düşürmez. Çünkü, bu siyasal iradeyi temsil eden güçlerin –aydın, küçükburjuva, bürokrat, asker- sınıfsal tercihi ve doğrultusu nettir. Bu durumda burjuva devriminin ve devletinin sınıfsallığı önemlidir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer kalıp şudur; Türk devriminin, cumhuriyetin kuruluş özelliklerinin ve sermaye birikiminin tarihsel anlamda eşi benzerinin görülmediği ve kendine özgü olduğu tezidir.

Evet, devrimlerin ve devletlerin 'kendi tarihsellikleri' vardır ama, Türkiye'nin bu evresi ve ulus-devletin oluşumunu koşullayan çerçeve, ulusal sınırlar ötesidir. Bu anlamda, Türkiye kapitalistleşme sürecinin 'ilk' olduğu yolundaki sol kemalist tezler reddedilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de devletin kurumsallaşması, kendine 'batı modeli'ni, daha önceden kapitalistleşen ülkeleri örnek almıştır ama, devletin kendisini tanımlayan, ulus-devletin ideolojik içeriği, kendi tarihselliğidir.

Sermaye birikim süreçleri ve devlet

Türkiye kapitalizmin bilinen ve bir hayli geniş kesimlerce paylaşılan bir özelliği var. Sermaye sınıfının tarihsel zayıflığı ve iktidarını geleneksel sınıflarla (tarım ve ticaret burjuvazisi) bir ittifak ve işbirliği çerçevesinde sürdürmesi, birikim süreçlerinin en başından bu yana devlete yaslanarak varlığını devam ettirmesidir.

"Kapitalizmin dünya ölçeğinde eşitsiz gelişimi sonucunda, geride kalan ülkelerin devletleri kapitalist gelişimi hızlandırıcı özel misyonlar yüklenirken, önde gidenler de kendi konumlarını korumak için devleti daha çok devreye sokmuşlardır."(1)

Devlet her dönemde ve her ülkede, ilk birikim sürecinde benzeri bir tarihsel rol üstlenmiştir. Toplumsal gelişmişlik farkı ne olursa olsun kapitalistleşen bütün ülkelerde devlet özel görevler üstlenmiştir.

Bu saptamanın Türkiye'ye tercümesi şudur: Türkiye'de sanayi sermayesi birikiminde ana rolü devletin üstlenmesi, kapitalizmin geliştirilmesinin başlıca koşulunu oluşturmuştur. 'Devletçilik' uygulaması, Türkiye burjuvazisini destekleyip, güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Türkiye tarihinin uzunca bir dönemine damgasını vuran sermaye birikim süreçlerinin altında devletin "kolektif kapitalist aktör" rolünü oynaması ve sanayi sermayesi birikim sürecinin "devlet kapitalizmi" temelinde oluşturulması yatıyor.

Türkiye'den iki örnek vermek istiyorum: İlki, 1930'lu yıllardan, 30'lu yıllarda Türkiye, dış kredi kullanarak, sanayileşmenin finansmanını sağlayarak, bazı yabancı şirketleri devletleştirerek, ithal ikameci sanayileşmesini kuruyor. Devlet sanayiinin kurulması "devlet kapitalizmi"nin geliştirilmesi doğrultusundadır. Türkiye sanayi sermayesini güçlendirdiği ve kapitalizmde mesafe alındığı 1950-60 arası döneme bu hamlelerle giriyor.

"1930 yıllarında devlet işletmelerinin öncülüğünde, 1960 yıllarında özel işletmeler aracılığıyla, cumhuriyet dönemi Türkiye'si, en kapsamlı sanayileşme programını gerçekleştirdi."(2)

Bir kez daha vurgulamakta fayda var. Türkiye'de devlet, tepeden modernleşme ve sanayileşmenin uygulayıcısı olarak güçsüz bir sınıfı güçlendirme politikaları uygulamış, burjuvazinin çıkarları ve kapitalizmin geliştirilmesi doğrultusunda boşluk doldurmuştur. Çünkü, devlet kapitalizmi hedefi bir kez benimsenmiş ve bu yol seçilmiştir.. Kamu sermayesinden hareketle yaratılan sermaye birikiminin vardığı yer, devlet kapitalizmidir.

Devleti sınıf konumunun ve çıkarlarının dışına çıkaran çözümlemeler başlı başına bir okul oluşturuyor. Bu okulun modelinde cumhuriyet dönemi politikaları bir sınıfsal tercihi yansıtmayıp, bürokrasinin özerk faaliyetine indirgeniyor. Oysa iktisat politikaları sınıf çıkarlarının dışında bir nesnelliğe sahip değildir. Kapitalizmin yerleştirilme ve geliştirilme süreçlerinde sermaye ile devlet ve kurumları, bu hedef doğrultusunda bir kaynaşmayı gerçekleştirirler. Bunu, gerek sermaye sınıfı içinde, gerekse sermaye kesimlerinin devlet ve kurumlarıyla ilişkilerinde mesafe açılmaları, dikey ve yatay geçişkenlikler olmaz anlamında söylemiyorum. Benim bahsettiğim bir "son tahlil" verisidir.

Sol liberal tarih yorumu ve sivil toplumcu versiyonlar

"Sol liberal" tarih yorumuna göre; cumhuriyet dönemi sınıf mücadelesini ve siyasal gelişimini bürokrasi ile burjuvazi arasında süren bir sınıfsal gerilim oluşturur. Gerilimin nedeni, burjuvaziyi ezen ve iktidardan uzak tutan bürokrasinin varlığıdır. Bürokrasinin devletçi tercihi yüzünden burjuvazinin sınıf egemenliği bir türlü kurulamaz ve bu devlete hakim bürokrasinin iktisadi ve siyasi hamleleri burjuvazinin çıkar ve taleplerine karşı koymaktır. Sol liberal anlayışa göre, burjuvazinin zaman içinde kazandığı görece üstün dönemleri bürokrasinin otoriter askeri tepkileri karşılar.

"27 Mayıs 1960 darbesi, "liberaller"in denetiminde olan yürütmenin özerkleştirilmesi hareketi karşısında askerlerle patrimonyalist bürokrasinin gösterdiği bir tepkiydi."(3)

1960, 1971, 1980 askeri darbeleri bu bağlamda ele alınır ve aralarında hiçbir fark gözetilmez. Liberal sol söylemin sivil toplumcu versiyonlarına göre cumhuriyet tarihi sınıf mücadelelerinden oluşan bir tarih değil, devlet ve sivil toplum arasında giden bir çatışmanın tarihidir.

Bu mantığa iki alıntı yaparak cevap vermek istiyorum. "Bu yorum politika pratiğine dönüştüğünde, Türkiye toplumunun emekçi sınıflarına –öncülüğü daima burjuvazide kalmış bulunan- sivil toplumdan yana güçleri destekleme görevi düşecektir. Ve bu sınıflarla burjuvazi arasındaki çelişkiler ikincil ve arka planda görülmelidir."(4)

Sivil toplumu yüceltenler, sivil toplumu her tür tarihsel çarpıklığı, toplumsal sıkıntıyı giderecek bir çözümmüş gibi sunan liberaller, sivil toplum denilen olgunun devletle ilişkili geliştiğini bilmek durumundalar.

İkinci olarak,bu düşünce sahiplerinin 1971 ve 1980 askeri darbelerinin, burjuvazinin ekonomik ve siyasal taleplerini nasıl üstlendiğini açıklamada ciddi zorluklarla karşı karşıya kalacaklarını düşünüyorum. Çok bilinen bir örnekle, 1980 askeri darbesinin, burjuvazinin ekonomik ve sınıfsal programı olduğu tartışmasız kabul edilen 24 Ocak yapısal uyum ve istikrar politikalarına, 1980 sonrasındaki dönüşümlere uyum gösterip sahiplenmesini açıklayamaz.

Sonuç olarak, sol liberalizmde devlet kapitalistleşme sürecinin dışında ve burjuvazinin sınıf tercihinin uzağında ele alınmaktadır. *Bu okul devletin burjuvazi tarafından fethediliş biçimi ve sürecinin üzerinden atlar.*

"Burjuvazinin toplumsal egemenliğini siyasal egemenlikle pekiştirmesi, devlet aracılığıyla gerçekleşir. Başka deyişle, bu süreçte, devletin burjuvazi tarafından fethi söz konusudur. Burjuvazi, siyasal egemenlik için, devlet mekanizmasına önce nüfuz etmek, sonra bu nüfuzunu derece derece yaygınlaştırarak devleti dönüştürmek zorundadır...

Burjuvazinin, tarihsel gelişim sürecinde bu organlara değişen ölçüde nüfuz etmesi mümkündür. Ama aynı süreçte öyle dönemeçler vardır ki, bu dönemeçlerde devlet kendi organlarıyla şöyle bir sarsılır ve sonuçta sermaye sınıfının çıkarları doğrultusunda yeni bir konfigürasyon(düzenleme) ortaya çıkar. Söz konusu tarihsel dönemeçler devrimler biçiminde de gerçekleşebilir. Zamana yayılmış dönüşüm süreçleri biçiminde de. Kitlesel ve demokratik bir içerik de taşıyabilir, tepeden modernizasyon biçimini de alabilir."(5)

Tekrar yazıyorum, kapitalizmin evrimindeki en genel çerçeve budur.

Türkiye'de kamu kuruluşlarının ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevleri

Türkiye'de KİT'lerin ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevlerini birbirinden ayırmanın doğru olmadığını düşünüyorum. KİT'ler toplumsal-siyasal amaçları, ekonomik ve teknik özelliklerine ağır basan kur¨mlar olmuşlardır. Türkiye'de devlet KİT eliyle toplumsal yapıyı biçimlendirdi ve Türkiye'ye özgü kapitalizm ilişkileri ve yapıları kurdu. Devletin modernleşme atılımlarında KİT'ler önemli kuruluşlardı. 30'lu yıllarda kamu kuruluşlarının modernleştirici misyonunu anlatan bir çalışmadan bir alıntı yapmak istiyorum:

"Bu (sanayi) yerleşimler(i) eski kentlerin çevresinde beliriveriyor, onların görünümünü değiştiriyorlar. Araç-gereç ve malların hızla taşınmasına elverişli,sağlam, bakımlı karayolu ağları, çimenliklerin arasında ağaçlıklı yaya yolları, iç açıcı yeşillikler, su-elektrik şebekesi döşenmiş, sağlığa uygun konutlar, stadyumlar alış-veriş merkezleri, dükkanlar, yardım dernekleri ve yönetsel bürolar için ayrılmış alanlar. Böylelikle eski

kentler, kendilerine Ankara'yı örnek alarak yavaş yavaş modernleşiyorlar; başkentten yayılan güç, sürekli bir akımla taşra kasabalarına yayılıyor, buraların öngörülen plan uyarınca, iktisadi ve kültürel bakımdan gelişmesini sağlıyor."(6)

Devlet kuruluşları, KİT'ler bu açıdan önemli kuruluşlardı. Tepeden modernizasyon ve çağdaşlaşma atılımları bu kurumlar aracılığıyla Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerin dışına çıkabilmesi, kapitalizme özgü toplumsal, siyasal ilişkiler yaratılması, kapitalist ilişkilerin taşraya taşınması ve kapitalizmin değerlerinin yerleştirilmesi bu kurumlar aracılığıyla olmuştur.

Türkiye'de kapitalist devlet sektörü (KİT'ler) bugün de ağırlığını koruyor. İşçi sınıfı ile devlet ve burjuvazi arsındaki gerilim alanlarından birisi burasıdır. Devlet sektöründe güçlü ve sayısal olarak ihmal edilemeyecek bir işçi sınıfı ağırlığı vardır.

Bundan başka; cumhuriyet döneminden bu yana, sermaye sınıfının temsilcileri ile bürokrasi arasındaki ilişkiler ve zaman zaman yaşanan çelişkiler bürokrasinin, bir yönetici sınıf olması anlamına gelmez. Bu dönemde bürokrasi egemen iktisat politikalarının ve burjuva dönüşümlerin sözcüsü olmuştur. Kapitalist dönüşümlerin bayraktarlığını yapmıştır. Devlet düzenleyiciliğinde toplumsal artığın bir bölümünün bürokrasiye aktarılması sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada kapitalistleşme süreçlerinde gözlenen bir olgudur. Elbette devlet işletmeleri ve devlet ihaleleri bir bürokrasi yaratmıştır. O nedenle, devlet yatırımlarının cazibesi, piyasanın kutsanmasının önünde engeldi. Bu dönem boyunca ne CHP, ne de DP tarafından, neo-liberal bir ideoloji açıkça savunulamamıştır. Aynı dönemde pek çok açıdan, bürokrasi ile sermaye sınıfının temsilcileri arasındaki ilişkiler 'partikülarist' bir karakterdedir. "Dernekler yoluyla grup çıkarlarını koruma çabasının yerini, tek tek ilişkiler kurma çabası almıştır."(7)

Ama hemen ardından devletin düzenleyici ve denetleyici eli devreye girmiştir. Örneğin, devlet ile sermaye sınıfı kaynaşması 12 Mart ve 12 Eylül döneminde daha net gözlemlenmektedir. Burjuvazinin doğrudan temsilcileri ile darbeciler arsında kişisel ilişkileri aşan kurumsal ilişkiler oluşmuştur. Çalışma ve sendika yasaları odaların görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Açıkçası darbeler kurumsal/sınıfsal kaynaşmanın dolaysız görüldüğü momentler olmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye'de zayıf bir burjuvazi oluşmuştur. Türkiye burjuvazisinin kendi gücüne ve örgütlülüğüne dayanarak ayakta kalma geleneği yoktur ve her kritik dönemeçte devlete yaslanmıştır.

Türkiye burjuvazisi korkaktır. Batıdaki sınıf mücadelelerinin Türkiye'de de yaşanabilirliği siyasal iktidarların ve burjuvazinin büyük korkusuydu. Cumhuriyetin ilk yıllarında işçi sınıfının siyaset sahnesine, örgütleri ve partileri aracılığıyla aktif aktörler olarak çıkmadığı, batıdaki sınıfsal ve sendikal harekete benzer bir kalkışma yaşanmadığı koşullarda bile burjuvazi devlete işçi sınıfı hareketini kontrol edici, bastırıcı ideolojik ve siyasal görevler yüklemiştir.

Çizilen toplumsal modelde işçi sınıfının yeri

Modernleşme ve sanayileşmenin, devlet ve güçlü bir devlet sektörü öncülüğünde geliştirme hedefi, işçi sınıfının oluşumu bakımından da oldukça önemlidir. Devleti ve düzeni emekçilere karşı koruma hep ön plandadır.

Bir yandan işçi sınıfına devlet güvencesi verilirken, diğer taraftan işçi sınıfı ve örgütlerinde devlet aidiyeti yaratılmıştır. Devlet eliyle büyütülmüş bir işçi ve sendika hareketi ortaya çıkmıştır.

Yeri gelmişken bir tartışmaya değinmek istiyorum. Türkiye işçi hareketinin batı işçi hareketi karşısındaki tarihsel konumunu araştıran bir çalışmasında A. Işıklı, Türkiye işçi hareketinin batı işçi hareketini kronolojik olarak geriden izlediğini ve Türkiye işçi hareketinin her gelişmesinde örnek ve sürekli bir etki kaynağı olarak batı işçi hareketini bulduğunu, örgütlenme biçiminden ideolojik eğilimine kadar önünde hazır bir model bulduğunu ve etkilendiğini, bunun aynı zamanda 'tepeden inme haklar edinmiş' olma ve 'kitlesel bağ'da yoksun olma gibi zaaflarla belirlendiğine işaret etmektedir.(8)

Bu yaklaşımı mahzurlu buluyorum. İlk önce, sınıf mücadelesi evrensel bir karaktere sahipse, Türkiye işçi sınıfının, batı işçi sınıflarının mücadelesi kadar diğer ülkelerin sınıf mücadelelerinden ve devrim deneylerinden etkilenmesi söz konusudur ve doğaldır.

İkincisi; tepeden inme gibi görülen haklar eşitsiz gelişme yasasının bir sonucu olarak dünya işçi hareketinin ve sosyalist devrimlerin bir kazanımıdır.

Üçüncüsü; daha en başından devletin koruyuculuğu ile denetleyici, yok sayıcı ortamında doğan bir işçi sınıfının aynen batıda olduğu gibi, batı tarzı sendikal ve siyasal özellikler taşıması beklenemez. Örneğin, İngiliz İşçi Partisi-sendikalar örneği başlangıçta hiç yaşanmamıştır. 1970'li yıllarda kısmen CHP bu role soyunmuştur. O nedenle Türkiye'nin ve işçi sınıfının kendine özgü dinamikleri, Türkiye işçi sınıfına batı işçi sınıfından farklı bir konum sunar.

A. Işıklı Avrupa merkezli ve doğrusal bir tarih anlayışına sahiptir. Eğer Türkiye işçi sınıfı batı işçi sınıfının geçtiği aşamalardan geçerek Avrupa işçi sınıfının bugünkü düzeyini yakalayacaksa bunun mantıki sonucu, batı tipi bir demokrasi ve ILO sendikacılığıdır. Bunun adı Avrupa-merkezliliktir.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikal hareket

Bu bölümün amacı, Türkiye işçi sınıfının yapısal ve davranışsal değişkenlerini de hesaba katan bir inceleme doğrultusu tutturmaktır.

Türkiye sendikal hareketi (ki her zaman işçi hareketi demek değildir) Kapitalist sermaye birikim sürecini, si,yasal, sınıfsal araç dengelerini ve devletin rolünü yansıtan dört tarihsel dönem yaşanmıştır. Bunlar sırayla; 1947-60, 1950-70; 1970-80; ve 80 sonrası.

Bu süreç boyunca, Türkiye sendikal hareketinin en büyük örgütü Türk-İş siyasal iktidar ve devletçe denetlenmiş kendisine sağlanan maddi imkanlar, yasal kayırmalarla güçlendirilmiştir. 1980'lere kadar (kısa dönemli bir DİSK deneyi dışında) bu ilişki tarzını reddeden siyasal ve sendikal yönetime tanık olunmamıştır.

1947-60 dönemi: Korporatizm

Bu dönemdeki işgücünün şekillendirilmesinin temelleri 1930 yıllarında atılmıştır. Ağırlıkla kamu sektöründe istihdam edilen sınıfın bu kesiminin özelliği, daha oluşum halinde düzenle ve iktidarın meşru yapılarıyla bütünleştirilmesidir. Devletin çizdiği sınırlar içersinde elde edilen maddi, sosyal ve hukuksal haklar ve bazı yasaklamalar ortaya çıkıyor. Bu bütünleşmenin meşruiyeti, milliyetçilikten, "sınıfsız kaynaşmış ülke' ideolojisinden kaynaklanmaktaydı. Sınıfsallığının bilincinde olmayan bir hareketin düzenin çizdiği sınırların dışına çıkması, sermayeden ve devletten bağımsızlaşması kolay değildir.

Aynı dönemde sendikaların mali gücü Çalışma Bakanlığı'nın manüpülasyonuna bırakılmıştır. Sendikaların siyasetle yaşamasına yasak getirilmiştir. Sendikalara milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı davranamama yasağı getirilmiştir. 1960'lara kadar devam eden ve uygulanan modelin özelliği, siyasi iktidarlardan bağımsız sınıf sendikalarının oluşmasını 'korporatist' bir model çerçevesinde engellemektedir. Ben işçi sınıfı hareketinin devletle ve sermaye sınıfıyla ilişkisinin incelenmesinde korporatizmin anahtar kavram olduğunu düşünüyorum. Korporatizm Taha Parla tarafından şöyle açıklanıyor: "Bir toplum ve ekonomi modeli olarak korporatizm, toplumu birbirine karşılıklı bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan, organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak görür. Temel birimler, toplumun molekülleri de, meslek grupları ve bunların örgütleri, yani korporasyonlardır."(9)

Kemalist korporatizm, işçi sınıfının bilincinde çarpıklık yaratmış, ulusal çıkarlar sınıfın da çıkarıymış gibi bir çarpıtmayla, sınıf örgütlerine gerek olmaksızın işçi sınıfının çıkarlarının devlet tarafından korunacağı yanılsaması yaratmıştır. Siyasal iktidarlar korporatist model çerçevesinde sınıfı siyaset dışına itmişler, popülist politikalarla destek ve onay sağlayarak sınırlı ve düzen içi politizasyonlarla denetim sağlamışlardır. Uygulanan korporatizmin bugüne uzanan çok önemli iki sonucu olmuştur:

Birincisi; Türkiye sendikal hareketinde bir kimlik bunalımına yol açmıştır. "Partiler üstü politika" anlayışıyla sendikalar siyasal iktidara ve popülist politikalarına eklemlenmiştir.

İkincisi; ekonomik alanda asgari ücret, konut ve çocuk yardımları, ikramiyeler vs. türden refah devleti politikalarıyla sendikaları aşan bir noktadan doğrudan sınıfı sistemle bütünleştirme politikaları uygulanmıştır.

1960-70 dönemi: İşçi hareketi ve diğer toplumsal muhalefet dinamikleri

Bu dönemin temel özelliği ve bir önceki dönemden farklı kılan etmen, işçi sınıfının toplumda ve siyasal arenada önemli bir güç haline gelmesi, sendikal ve siyasal mücadeleye kütlesel ilgisidir.

Mitingler, fabrika işgalleri ve grevlerle başlayan ve devam eden bir militanlık. İşçi haklarının anayasal güvenceye bağlanması bu militanca mücadelenin sonucudur.

1960 sonrasında kapitalistleşme ve sanayileşme süreçleri derinleştikçe işçi ve sendikal hareketin güçlenmesi için nesnel bir zemin oluşuyor, toplumsal kutupsallaşmanın da gözle görülür biçimde arttığı bu dönemde diğer emekçi sınıflar ve öğrenci gençlik toplumsal kutupsallaşmanın, emek/sermaye çelişkisinin önemli bir bileşkesini oluşturuyor. Ve denetimden çıkan işçi hareketinin ve diğer muhalefet dinamiklerinin, devletten bağımsızlaştığını, daha sol-sosyalist bir kanala girdiğini fark ettikçe devletin ve sermayenin tavrı da değiştirmiştir. İşçi hareketinin ve toplumsal muhalefetin anayasal sınırlar içinde kalmasına özen gösterilmiş, işçi hareketi radikalleştikçe sınıfa saldırı politikalarının dozu da artmıştır. Yasaklanan grev ve direnişler, öncü işçilerin önderleri burjuvazinin ve siyasi iktidarlarının sınıfsal korkusunun ifadesidir.

1960-70 döneminin bir diğer ayırt edici özelliği sınıf içindeki öncü işçiler kuşağının, sınıfın büyük kitlesinden ayrışarak sosyalist bir kimliği sahiplenmesi ve sınıfın bütününü etkiler bir siyasal konuma yükselmesidir. Ayrıştırmayı hızlandıran iki önemli güç vardır. Bunlardan birisi 1961-71 Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) siyasal faaliyetçi ve öncü işçileri örgütleme ve kapasitesidir. Diğeri ise 1960 yılları DİSK'in sınıf sendikacılığı anlayışında temellenen sendikal, ekonomik/demokratik haklar mücadelesidir.

Her iki sınıfsal/siyasal olgu taşıdıkları zaaflarına karşın burjuvaziden siyasal ve örgütsel kopuşun öznesini oluşturmuşlardır.

Sınıf hareketinin siyasallaşması siyasal iktidarlar ve rejim açısından sarsıcı olmuştur. İşçi hareketini korporatist bir tarzda sisteme içermek için yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin; Türk-İş'e tekelci temsil hakkı sağlanmış, aynı zamanda sınıf özcü olmayan meslek ve baskı grubu niteliğinde "ücret sendikacılığı" anlayışının yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Bahsi geçen dönemde Türk-İş, Yüksek Hakem Kurulu, SSK, Milli Prodüktivite, DPT gibi kamu politikalarının oluşturulma sürecinin işbirlikçiliğine ortak edilmiştir.

Türk-İş'in kurumsallaşmış işbirliği, DİSK'i zaten sınırlı etkinliği olan kamu kesiminden dışlayarak toplu iş sözleşmelerine ağırlık veren bir sendikacılık anlayışına kilitlemiştir. Sınıfsal ve toplumsal dinamikler Türkiye kapitalizminin krizi ile çakışınca sermaye birikiminde tıkanma baş göstermiş ve kriz 12 Mart askeri darbesiyle emekçiler aleyhine çözülmeye çalışılmıştır.

1970-80 dönemi: Dönemin toplumsal aktörleri ve kutupsallaşmayı yaratan sorunlar; mezhepçilik, devlet destekli faşist saldırılar

12 Mart askeri darbesine rağmen, 1973 sonrasında yükselişe geçen işçi sınıfı ve kitlesel muhalefetin yarattığı yeni siyasal kamplaşma Türkiye burjuvazisini de yeni tercihlere yöneltti.

1960-80 asasındaki sosyalist hareket ve DİSK dinamiğinin, burjuvaziden örgütsel, siyasal, ideolojik kopuş potansiyelinin farkında olarak siyasal arenada bir tür tahterevalli oyunu sahneye konmuştur. İşçi hareketini 'içerme' ve 'dışlama' stratejisi iki büyük sermaye partisi kanalıyla gerçekleştirilmiştir.

1974 ve sonraki yılların CHP'si ve Ecevit hareketi, işçi hareketini kuyruğuna takma, içererek genişletme siyaseti izlerken, aynı dönemin büyük sermaye partisi AP'si siyasal stratejisini işçi hareketini bastırmaya dayalı olmuştur. Kısacası 'havuç' ve 'sopa' politikası aynı tarihsel kesitte ve bir arada uygulanmıştır.

Sendikal hareketlerde ise, ideolojik bir ayrışma ve kamplaşmanın ürünü olarak korporatist ayrıcalıklarda büyütülen Türk-İş'ten kopmalar olmuştur. Sendikal hareketlerde tek ve egemen model çatlamış, 'partiler üstü sendikacılık' anlayışında ifadesini bulan uzlaşmacı, işbirlikçi sendikal çizginin karşısında ideolojik tutum alan açıkça bir siyasal çizgiyi destekleyen hatta organik ilişki kuran sendikal yapılar gelişmiştir. Toplumsal ve siyasal kutupsallaşma işçi hareketinde siyasallaştırılmış, siyasileşen işçi hareketi de siyasal alanı radikalleştirmiştir.

Sermaye sınıfı ve örgütleri de kendi iç ayrımlarını erteleyerek sendikal ve siyaset kazanımlara ortak bir strateji ile yüklenmişlerdir. Ortak saldırı stratejisi 1980 sonrası yeniden yapılandırmanın temelini oluşturmuştur.

Bu bölümü toparlarsak, iç savaş boyutlarına varan kamplaşma, yaygın sınıfsal eylemlilikler, Kürt dinamiğinin öne çıkması, özgürleşen faşist terör ve kitlesel katliamlar burjuva temsili kurumların ve devlet aygıtının felç olmasına yol açmıştır.

"İkinci olarak işçi sınıfı hareketi burjuvazinin temel ekonomik çıkarlarını, politik ve ideolojik hegemonyasını tehdit edecek boyutlara olaştığı an, sınıf içi bölünmelerin önemini yitirdiği ve birle¸me etkenlerinin ağır bastığı ortaya çıkmaktadır. Sermayenin Ecevit iktidarına karşı başlattığı saldırının ardında, hükümetin işçi hareketindeki radikalleşmeyi önleyememesi veya önlememek istemesi temel bir etken idi. Bu, sadece ücret hareketi ile ilgili bir tepki değildi; bu yılları bir "kabus" haine getiren olgu, "işyerlerinin yönetilemez hale gelmesi, işverenin işçiler üzerindeki otoritesinin yitirilmesi" olmuştu. 12 Eylül rejiminin ana gündem maddelerinden birinin işgücü piyasasını yepyeni düzenlemelerle "disiplin altına sokmak" olması: bu rejime sermayenin tüm kesimlerince verilen sınırsız desteğin arkasında yatan etkendir. Bu düzenlemeyi devralan ve gerektiği gibi uygulayarak ücret düzeyini ve sendikacılığı bir süre için sermayenin ana sorunlarından biri olmaktan çıkaran ANAP politikalarına, bu politikaların diğer ögelerinden zarar gören sanayici gruplar tarafından dahi birkaç yıl boyunca verilen

desteği böyle açıklayabiliriz. İşgücü piyasasının kurumsal düzenlemesi, geleneksel olarak sendika sorunlarıyla karşılaşmayan sermaye gruplarını dahi temelden ilgilendiren; yani burjuvazinin genel çıkarlarıyla ilgili bir sorundur."(10)

Bu uzun alıntı için okuyucunun sabrına sığınıyorum. Amacım dönemin fotoğrafını iyi vermektir. İşyerlerinin yönetilemez hale geldiği ve kutupsallaşmanın arttığı böyle bir toplumsal ortamdan başka bir sınıfsal/toplumsal düzleme geçilemezse yani iktidarın emek güçlerince fethi söz konusu olamazsa, Türkiye kapitalizminin kendi önünü açmak için işçi hareketini ve muhalefet dinamiklerini bastırması gerekiyordu ve öyle de oldu. Sendikal ve siyasal mevziler etkisizleştirildi, yok edildi.

1970'li yılların ikinci yarısından sonra sosyalist ve sendikal hareketde gerilemeler ve tıkanmalar yaşanmıştır. Bunda sosyalist solun iktidar perspektifinden yoksun oluşu kadar, solun 70 öncesinden taşınan teorik ve siyasal gündeminin aşılamaması, paradigma yenilenmesini yaşayamaması önemli bir etkendir. Sınıfın da yapılana güvensizliği, burjuva partilerinden siyasal ve ideolojik kopuşun yeterince sağlanamamış oluşu yenilgiyi kolaylaştırmıştır.

1980 sonrası ve Türkiye'nin yeni dönemi

Yükselen ve yaygınlaşan sınıf mücadelesi, radikalleşen siyaset, sermaye birikimindeki tıkanma ile birleşince ortaya ciddi bir bunalımın çıkmasına yol açtı. Bunalımı sınıfa saldırı politikalarıyla çözmeye çalışan sermaye sınıfı ve devletin en önemli güvencesini, devlet ve siyasal iktidar elinde büyümüş, sisteme her zaman destek olduğuna ve olacağına güvenilen Türk-İş'in varlığı ile ücret ve sözleşme sendikacılığını aşamamış, askeri rejime başkaldırabilecek bir yapıya sahip olmadığı hesaplanan DİSK'in durumu oluşturmuştur. Darbeciler bu anlamda haksız da çıkmamışlardır. Askeri rejim "korporatist" dengeleri gözetmedi ve açık bir emek aleyhtarı politika izledi. Sınıfsal tepkilerin ölçülebileceği ve akıtılabileceği bir kanal olarak Türk-İş'e dokunulmadı, hatta yedeklendi. Türk-İş askeri rejime bakan verdi. "Türk-İş yöneticilerini 'korporatist' bir siyasal yapının oluşacağı ve Türk-İş'in bu yapı içindeki karar alma sürecinin formel bir parçası olabileceğini ummuş olabilirler."(11) Ama hiç öyle olmadı. Askeri rejimin, daha sonraki ANAP ve Özal döneminin politikaları, sendikal hareketi işlevsizleştirip, sınıfsal bir ağırlık olmaktan çıkararak, sendikaları anti-demokratik yasalarla boğarak örgütsüzleştirmek, sınıfı depolitize ederek 'parçalamak' olmuştur. ANAP ve Özal dönemi geleneksel popülizmden önemli bir kopuş içermektedir.

Klasik Popülizm; işçi sınıfını üretim sürecindeki konumundan hareketle –yüksek ücretler ve sosyal güvence- sisteme entegre ediyorken, ANAP döneminde klasik popülizmden vazgeçilmiş, 'köşe dönücülük' ve kentsel rantlardan yararlandırmaya dönük politikalarla sınıf bilinci silikleştirilmeye çalışılmıştır.

İşçi ve sendikal hareketi 'dışlayıcı' bu model, işçi hareketinin belli bir mücadele geleneğine sahip olması sebebiyle kalıcı olamamıştır. K. Boratav'ın yaptığı alan araştırması işçi sınıfının örgütlü ve sendikalı kesimleri için yerinde bir gözlemdir. "En tutarlı grup ise, tüm temalarda resmi ideolojiden en uzak iki sıraya oturan tavırları gösteren sanayi işçileridir. Sanayi işçileri kesinlikle egemen iktisat politikası savlarının en az nüfuz ettiği grup olarak ortaya çıkıyor."(12) 1989 yılları ve sonrasının gösterdiği gibi sınıfın kitlesi ne kadar sağa giderse gitsin, örgütlü ve sendikalı işçiler genel emekçi sınıflar içinde en radikal ve eylemci kesimi olmuştur. Devlete bağımlı ve ücret sendikacılığı ile belirlenmişte olsa hiçbir sendikal hareket hak kayıplarına karşı mücadele etmeden varolamaz.

Günümüz işçi sınıfının durumu ve sendikal hareketin güncel sorunları

Sermaye sınıfı ve devlet politikalarının sınıfın ve sendikaların elini bağladığı, sınıf hareketini sınırladığı belli bir kalıba soktuğu her tarihsel örnekte, bu sınırlamanın önemli bir nedeninin sınıfın içinde bulunduğu koşullardan da kaynaklandığı bir gerçektir. Ya devlet eliyle yetiştirilmiş, devletçi tercihi hiç değişmeyen sendikal bürokrasi bir sıçrama tahtası, bir dalgakıran rolü oynamış, sınıfın bütünü de 'milliyetçi', 'devlet-millet' kaynaşması ideolojisinden kopamadığı için sınırlamak meşruiyetini buralardan almıştır. Ya da işçi sınıfı hareketi burjuvazinin ideolojik egemenliğinin etki alanının dışına çıkmaya başladığında ve burjuva siyasal iktidarlarının meşruiyet bunalımına bağlı olarak devlet egemen hareketine fiili ve katı müdahalelerde bulunmuştur.

Şimdi günümüz işçi ve emek hareketine daha yakından bakalım:

"Genel olarak, işsizliğin ücretli-maaşlı gruplar için çok ciddi boyutlar ve özellikler taşıdığı ortaya çıkıyor. Orta yaş (40-50) civarındaki ve daha önce formel sektörde çalışan bir grup, oldukça uzun bir süreden beri işsizlik çekmektedir veya uzun işsizlik dönemleri geçirmiştir. 1980 sonrasında işgücü piyasasında gerçekleşen tüm olumsuz dönüşümler ve 1989 sonrasında yeniden patlak veren sendikasızlaşma-taşeronlaşma-formel işsizlik belalarından en çok etkilenen grup da bunların içinde yer almaktadır. Yukarıda değinilen "işgücü piyasasının esnekleşmesi" hipotezine uyan bu sürecin geçerli olduğunu kabul edersek, daha genç kuşağın enformel kanallar daha fazla kullanarak, sosyal güvenlik, sendika ve iş yasaları şemsiyesinin dışında kalmayı göze alarak ve daha düşük ücretleri kabule hazır bir tavır içinde, işsizliğin yansımasından büyükleri kadar etkilenmemiş olabileceğini tahmin edebiliriz. Ancak, bu tür tahminlerin daha ayrıntılı çalışmalara dayanması gerekiyor. Doğruluk payları taşıyorsa, böyle bir gelişmenin örgütlü işçi hareketinin geleceği bakımından çok olumsuz işaretler verdiği ve Türkiye'de demokrasinin geleceği bakımından da karamsar senaryolara güç kazandıracağı söylenebilir."(13)

Günümüzün neo-liberal saldırıları, ücretlerle ve toplu iş sözleşmelerine mücadele (sıfır sözleşme dayatması) ile sınırlı olmayıp, tek tek işyerlerini aşan işten çıkarmalar, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, taşeronlaştırma ve sendikasızlaştırma politikalarının yanısıra kamu kaynaklarının talanı, özelleştirmelerin hızlandırılması vs. işçi sınıfının örgütlü kesimlerini aşan daha geniş emekçi kesimleri hedefleyen boyutlardadır. Sınıfa saldırı politikaları sendikal hareketin mücadele geleneğini aşıyor, saldırı ideolojik ve siyasaldır, cevabı da ideolojik ve siyasal olmak zorundadır.

Emek ve emekçi dünyasının bütününe ait bu sorunlar ve bütün bir emek hareketinin denetim ve disiplin altına alınması bile gösteriyor ki, sendikaların ILO normlarına ulaşma hayali bile gerçekçi değildir.

- *Neo-liberal politikalar ve işgücü piyasasının esnekleştirilmesi emekçilerin bütününe bir saldırıdır ve saldırı politikaları sınıfın ve emekçilerin toplam yapısı üzerinde bölünme eğilimlerini hızlandırmıştır.*

- *İşsizler ve yoksulların oluşturduğu geniş bir emekçi kesim popülist söylemlerle - özelleştirmelerle kamu kaynaklarının paylaştırılacağı, yeni iş imkanları yaratılacağı, sendikalı işçiye daha az vererek, esnafa ve yoksula daha iyi imkanlar sunulacağı vaad edilerek- işçi sınıfının bir kesimi, sınıfın diğer sömürülen ve ezilen kesimlerinden koparılmaya çalışılmış, kamu emekçilerine ve sendikalara karşı kışkırtılmıştır. Bu durum emeğin bütün toplumsal kesimlerini özelleştirmelerin, toplu-iş sözleşmelerinin tarafı haline getirirken aynı zamanda sendikaların pazarlık gücünü sınırlandırmaktadır.*

- *Sadece sözleşme dönemleri ile sınırlı bir ekonomik mücadele anlayışı aşılmak zorundadır. Bugün ekonomik gibi gözüken sorunlar siyasal ve ideolojik olanla içiçedir.*

- *Siyasal iktidarla ve devletle iyi ilişkilere dayalı sosyal ve refah devleti politikalarına dayalı sendikalizm bitmiştir. Bu anlamda geçmiş sendikacılık anlayışı ve sendikal pratiğin eleştirisi yapılarak, sınıf sendikacılığı temeline dayalı bir sendikal perspektif oluşturulmalıdır.*

- *İşçi sınıfının genel sorun ve taleplerini de kapsayan ve bu sorunları genel siyaset-toplumsal sorunlarla ilişkilendiren bir mücadele programı ve perspektifi oluşturulmalıdır.*

- *Böyle bir programın ana çerçevesi marksizmin teorik kazanımları üzerinden oluşturulabilinir. Bu çerçeveden hareketle ve anti-kapitalist dönüşümler hedeflenerek işçi sınıfı hareketine siyasal bir perspektif kazandırılabilinir.*

Birkaç noktaya daha değinip yazıyı bitiriyorum.

Benim yararlandığım bir çalışmasında C. Adalı şöyle bir saptamada bulunuyor:

"Özelleştirmelere hayır!" sloganı sosyalist bir slogan değildir ve işçiye hiçbir düzeyde bilinç taşımaz. Ama "işgünü kısaltılsın!" sloganı, artı-değerin dibine vurduğu için anti-kapitalist, yani sosyalist bir slogandır ve işçiye bilinç taşır. İşçi kendi eylemi içinde bilinçlenir, ve işgününün kısaltılması savaşı, olayı KİT çerçevesinin dışına çıkarır ve

siyasal bir düzeye yükseltir."(14) Biraz önce söz ettiğim propaganda içeriğine ilişkin Adalı kitabının ilgili bölümünde kendi tezlerini savunuyor. Ben bu yazı çerçevesinde özelleştirme politikalarının nedenlerini ve sonuçlarının işçi sınıfı üzerindeki etkilerini tartışacak değilim, belki başka bir çalışmada yapılabilir. Ancak, şuna işaret etmek istiyorum. Her anti-kapitalist slogan ya da talebin mutlaka sosyalist bir içeriğe sahip olması gerekmiyor. Bu birincisi. İkinci olarak 262. sayfasında Adalı "Avrupa işçi sınıfı ekonomik mücadelesini sürdürecektir. Toplum yararına yapılan harcamaların kısılmasına direniş, sosyal devlete sahip çıkma ve ücreti düşürtmeden işgününün kısaltılması talepleriyle mücadele hattını da çizmektedir. Bu hat aynı zamanda işçi sınıfının taarruz çıkış hattıdır" demektedir.

Sosyal devlete sahip çıkılacaksa toplum yararına harcamalar ve KİT sisteminin sosyal devletin parçası olduğu bilinmelidir ve özelleştirmeler ideolojik boyutuyla özel mülkiyetin kutsanmasıdır ve her türden kamu mülkiyeti burjuvaziye sosyalizmi hatırlattığı için KİT düşmanlığı yapmaktadır. Bu çalışmada çokça alıntı yaptığım K. Boratav aynı çalışmasında sosyal devletten yana bir tavrın halk kitlelerinin bilincinde henüz aşınmadığını, kentli işçi sınıfında başat bir 'sol' tavır olduğunu saptıyor. Eğer öyleyse sosyalist solun ideoloji alanında 'kamucu' bir sahiplenmeyi tutturması ve 'yükselen değerlere' karşı bir tepki ve direnme oluşturması gerekmektedir.

Elbette iş süresinin kısalması talebi işçi sınıfının doğuşundan bu yana ana taleptir ve doğru bir mücadele hattıdır. İşgününün kısaltılması burjuvaziyi köşeye sıkıştırmanın, kapitalizmi zorlayan bir talep olmasının ötesinde işçi için 'çalışma etiği' ideolojisinin – çalışmanın yüksek bir insani görev, ahlaki edebin şartı, kanun ve düzenin koruyucusu ve sefalet belasının çaresi olarak yüceltilmesi-(15) gibi yerleşik değerleri bilincinden yok etmek için de fırsatlar sunuyor.

Evet, işçiler kendilerini yeniden üretmek, yeteneklerini geliştirmek içim 'boş zaman' kazanmayı talep etmektedir. Çalışma saatlerinin düşürülmesi ve boş zaman işçi sınıfının önemli mücadele hedeflerinden birisidir ve kapitalist sömürünün sorgulanmasına yol açar. Ancak, Türkiye'de 'boş zaman' ev merkezli, tv. ve medya girdili ya da ortam biçiminde ikinci bir iş yapma haline geldiği düşünülürse sosyalistler, sınıf üyelerinin 'boş zaman' kullanmalarının radikal bir eleştirisini yapmak ve farklı kültürel, siyasal alanlar açmak durumundadır.

İşçi sınıfı ve diğer emekçiler açısından 'işsizlik' bugünün en büyük korkusudur: "Elbette çağdaş Avrupalıların kaygıları, sıkıntıları ve korkulan hakkındaki anketlerde işsizlik -maruz kalınan ya da maruz kalınmasından korkulan işsizlik- tartışmasız birinci sırada bulunuyor. Mori'nin yaptığı böyle bir ankete göre Finlandiyalıların %85'i, Fransız ve İsveçlilerin %78'i, Almanların %73'ü ve İspanyolların %72'si işsizliği ülkelerinin en önemli sorunu olarak görüyorlar."(16) Daha fazla işsizlik ve emek fazlası bugünün esnekleştirilen ve küçülen, sermaye yoğun sanayi açısından kaçınılmaz görülüyor, 'sınıf dışılığı' arttırıyor.

Bir başka çalışmadaki tablo da yukarıdaki alıntıyı destekler nitelikte;

"70'li yılların sonuna doğru sermaye, emeğe karşı, derinleşen küreselleşme süreçlerine ve depresif uzun dalgaya paralel olarak, dünya çapında şiddetli ve kapsamlı bir saldırı başlattı. Emeğin gerilemesi yer yer bozguna dönüştü. Sendikal hareket zayıfladı. Sendikalaşma oranı %10'ların altına indi: Dev sendikalar mum gibi eridi. Sendikasız işçi norm haline geldi. İşçi sınıfının politik örgütleri de marjinal konumlara düştü..."(17)

Küreselleşme dünya çapında bir olgudur. Dünya sermayesinin, dünya işçi sınıfına top yekün saldırısı anlamına gelen neo-liberalizmi de dünya çapında bir saldırıdır ve bu saldırıya karşı mücadelenin bir boyutu da enternasyonel olmak, işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını ve işbirliğini hedeflemek zorundadır.

Türkiye'de de benzer bir süreç yaşanıyor. Sendikaların durumuna bakarsak Türk-İş, neo-liberal politikaları benimsedi, DİSK, sınıf sendikacılığı kavramından söz etmiyor artık ve işçi sınıfının militan örgütü değil. Sendikalar (DİSK ve Türk-İş) her geçen gün eriyor. Türk-İş milyonlardan, üçyüz-beşyüz binlere indi. CHP ve DSP'nin sendikalardaki etkisi yok denecek kadar az, MHP sendikal alana hızla giriyor, örgütleniyor. Türkiye'de sendikalar güçlü bir sol siyasal desteğe sahip değil artık. Sendikal hattın ve emek yanlısı sol partilerin güçlendirilmesi gerekiyor. Artık sınıf sendikacılığının ve sendikalarla köklü bağlara sahip emek yanlısı sol partilerin zamanıdır.

Sermaye ve devlet yeniden yapılandırılırken, neo-liberal saldırılar olanca ağırlığıyla devam ederken işçi sınıfının karşısına 'sivil toplumcu', 'radikal demokrasici' ve 'yeni toplumsal hareket' bileşeni nosyonuyla çıkmak, sınıfı seçeneksiz bırakmak ve uzlaşmaya teslim etmektir.

Notlar

1- Metin Çulhaoğlu; *Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, Sarmal Yay., s.192
2- Yalçın Küçük; *Quo Vadimus- Nereye Gidiyoruz*, Tekin Yay., s.242
3- Ahmet İnsel; *Düzen ve Kalkınma Kıskacındaki Türkiye*, Ayrıntı Yayınları, s.244
4- Korkut Boratav; *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yay., s17
5- M. Çulhaoğlu; *age.*, s.202-203
6- A. İnsel; *age.*, s.220
7- Ayşe Buğra; *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yay., İst 1995, s.59
8- 11. Tez, 5.Kitap, s.11
9- Taha Parla; *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yay., s.93
10- K. Boratav; *age.*, s.90
11- K. Boratav; *age.*, s.122
12- K. Boratav; *age.*, s.133
13- K. Boratav; *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, Tarih Vakfı, Yurt Yay., s.59
14- Coşkun Adalı; *Çıkış Hattına Doğru*, Sarmal Yay., s.233
15- Zygmunt Bauman; *Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yay., s.96
16- Z. Bauman; *age.*, s.96
17- C. Adalı; *age.*, s.261

MARKSİZMDE İŞÇİ SINIFININ ÖNCÜ ROLÜ

Haluk SAVAŞ

İki bin yılının ilk günlerine çok az bir zaman kaldı. Emek-sermaye arasında yürüyen çatışmanın yirmibirinci yüzyılı da belirleyen bir eksen olduğu yaşanarak görülecek. Kuşkusuz, hem ondokuzuncu yüzyıldan hem de yirminci yüzyıldan devralınan pek çok benzer konu yirmibirinci yüzyılda da tartışma gündeminde kalmaya devam edecek. Marksizmin yüzelli yıllık tarihsel ve evrensel mirası ikibinli yıllara insanlığın geleceği açısından önemli yenilikleri katarak damgasını vuracak güçte gözüküyor. Marksizm, ikibinli yılların temel siyasal ve toplumsal sorunlarının çözümünde sermayenin karşısında bir taraf olarak bütünsel ve sistematik varlığını ortaya koymaya devam edecektir. Klasik anlatımla kapitalizm kendi mezarını kazmayı sürdürecektir.

Marksizmin temel değişmez öncüllerinden bir tanesini işçi sınıfı ve devrimci mücadelede öncülük konusu oluşturuyor.

Bu planda yürütülen tartışmalar, hem dünya solunda hem Türkiye solunda üç farklı açıdan teorik ve siyasal olarak gerçekleşmektedir. Tartışılan konular teorik ve akademik sınırlar içinde kalmadı. Belirli siyasal gelenekler ile buluşma noktaları yakaladı. Böylece sol içindeki bazı siyasal öbeklerin, marksizmin temel öncüllerini sorgulamaya başladığı yeni bir dönemin kapısı açılmış oldu. Sonuç olarak işçi sınıfının öncü rolü ve öncülük konuları sol içinde oldukça ciddi ayrışma ve kutuplaşmaların temel noktalarından birisini oluşturdu.

İşçi sınıfının devrimdeki öncü rolü üzerine yürütülen tartışmalar, genel olarak üç farklı boyutta ele alınmaktadır.

Birincisi marksizmin temel öncüllerinden bir tanesinin sorgulanmasına yol açıyor. Marksist teori, sınıfları, belirlenmiş bir sosyal formasyonu esas alarak üretim ilişkileri içindeki nesnel konumlarıyla tanımlar. Üretim ilişkileri içinde belirlenmiş konumu açısından işçi sınıfının siyasal ve toplumsal bir öncü özne olma gerekirliliğini varsayar. Felsefi ve bilimsel olarak nedenselliklerini sistematik olarak açıklar. Marksizmin karşısında yer alan Post-modernist, post-marksist görüşler ve etkiledikleri sol kesimler, üretim ilişkileri içinde nesnel olarak tanımlanmış işçi sınıfının siyasal ve toplumsal bir öncü özne olmasının mümkün olamayacağını savunurlar. İşçi sınıfının toplumsal ve siyasal özne olma rolünü reddederken, sınıf savaşını eksen alan bir siyasal mücadele yerine, ezen ve ezilen ilişkisinin ana eksen kabul edildiği, yeni toplumsal hareketlerin siyasal mücadelesinin esas alındığı bir zemini temel siyaset alanı olarak kabul ederler.

İkincisi: İşçi sınıfının geçmişten günümüze tarihsel bir gelişim ve değişim içindeki evrimini kapsamaktadır. Bu süreci irdeleyen tüm kesimler işçi sınıfının kapsamını

oluşturan iç bileşiminin değiştiğini, belirli bir evrime uğradığını saptamaktadır. Ayrışma bu aşamadan sonra marksizm karşıtı bir zemine kaymaktadır.

Bu boyutu kısaca şöyle açıklayabilirim. Çeşitli sektörler arasında işgücünün dağılımı sorunu (sanayi ve hizmet sektörü vb.) veya teknolojinin gelişmesiyle işçi sınıfının vasıfsız ve niteliksiz emekçi konumuna doğru evrilmesinin yarattığı etki, yeni sol kesimlerde işçi sınıfının tümüyle parçalandığı ve giderek yok olduğu tezlerini doğurmuştur. Konu 1950'li yılların ortalarına kadar giden bir eskimişliğe sahip olsa da günümüzde yeniden değişik biçimlerde gündeme gelmektedir.

Üçüncüsü: Politik ve ideolojik düzeyde işçi sınıfının devrimci mücadeledeki öncü rolünün inkarı üzerinden gelişmektedir.

Marksist klasiklerde işçi sınıfının öncü rolü

1956 yılında SBKP'nin 20. Kongresinde Kruşçev'in ünlü konuşmasıyla dünya sosyalist hareketi içinde yeni bir dönemin kapısı açılıyordu. Stalin döneminde yayınlanmamış Marx'ın 1844 felsefi ve iktisadi el yazmalarının, Moskova'da gün ışığına çıkmasıyla beraber, teorik tartışmalar da yeni boyutlarıyla alevlenmeye başladı.

Böylece 1950'lerin ortasından itibaren, batılı pek çok marksist Marx'ın tüm eserlerini yayınlarken, dönemin atmosferinin etkisiyle çeşitli yorumlar yapmaya başladılar.

Özellikle Fransız Komünist Partisi içinde yer alanların bir bölümünün Stalin dönemi dogmatizmine tepkiler geliştirdiği açıkça görülüyordu. Bu tepkilerin başlıca siyasal temsilcileri, buram buram "burjuva demokratizmi" ve liberalizm kokan yaklaşımlarıyla, proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfının devrimci öncü rolü, komünist partisinin öncü rolü, işçi sınıfının iç yapısındaki değişimler türünden konuların eleştirisini yapıyor ve marksizmin karşısında sağ bir terminoloji geliştiriyorlardı.

Yeni ortaya çıkan bu eleştirici kesimin diline yerleşen "özgürlük", "insan", "hümanizm", "yabancılaşma" eksenli konulardı.

Sözü edilen tarihsel atmosferin içinde Fransız marksisti Althusser'de özgün görüşleriyle önemli bir yerde bulunuyor ve tartışmalara boyut kazandırıyordu. O Marx'ın gençlik yazılarıyla olgunluk dönemi çalışmalarını birbirinden ayırarak inceliyordu. Sonuç olarak marksizmin olgunluk döneminin, gençlik döneminden epistemolojik olarak da kopmuş asıl marksizm olduğunu savunuyordu.

Kuşkusuz bu görüşlere katılmayan kesimler de vardı. Bunlara göre; marksizmin gençlik çağı eserleri felsefi planda yazılmıştı. Daha da ötesi söz konusu çalışmalar marksizmin özünü ortaya koyan asıl çalışmalar misyonunu taşıyordu. Sonraki eserlerle aralarında fark olsa da, özü temsil gücü başlangıç eserlerindeydi.

Bir diğer eğilim; Marx'ın gençlik yıllarıyla, olgunluk dönemi arasında ayrılıklar ve farklar olduğunu kabul etmekle birlikte Marx'ın özünde de hep aynı çizgiyi izlediğini

saptayan kesimlerden oluşmuştu. Marksizmin çeşitli eserlerindeki farkların ve gerilimlerin, başlangıçta sorunu felsefi, sonradan bilimsel-iktisadi terminoloji ile ele almaktan kaynaklandığını ancak, buna rağmen tüm özü belirleyen devrimci çizgisini gençliğinden olgunluğuna kadar koruyan bir ruha sahip olduğunu kavradılar.

Bu kesime göre tarih sınıf savaşımları tarihidir. Kapitalizmin yadsınarak sosyalist bir toplumsal düzene geçişin motor gücü, kapitalist toplumun yaşamasından hiçbir özel çıkar sağlayamayan işçi sınıfıdır. Marx'ın değişmeyen çizgisi insanlığın kurtuluşuna kadar uzlaşmaz çelişkinin ileriye açılan kutbunu, felsefi, siyasi, iktisadi olarak açıklamaya çalışan temel öncüllerden gelişir. Gelişmiştir.

Kanımca sözü edilen bu son eğilim marksizmi zenginleştirme dinamizmi göstermiştir.

Şüphesiz Althusser'de, diğer marksist eğilimler de 20.yüzyıl marksist düşüncesinde önemli sorunların ele alınmasının kapılarını aralamışlardır. Hatta 1950'lerin ortalarında başlayan 1960'larda hızla yükseliş gösteren, yukarıda üç ana kategoride belirlenen eğilimlerin tartışmalarından yeni sol hareketler de beslenmişlerdir.

Yukarıda özetledik. Marx'ın gençlik eserleri felsefi planda yazılmıştır. O, 1844 yılından itibaren işçi sınıfına tarihsel misyonlar biçti. Böyle bir sonuca ulaşması hiç de keyfi olmamıştır. İşin özünde yatan gelişkin Alman felsefesinin Marx tarafından iyi sindirilmiş olmasından kaynaklanıyor. Felsefe, sağlam bir yöntemsel çözümleme gücüyle ete kemiğe bürünüyor. "Marx'ın 1844 katkısı, Avrupa da gelişen kapitalizmin göreli olarak geri ülkesi Almanya'nın kurtuluşunu araştırıyor. Kesinlikle rastlantı olmamalı, kapitalizmin daha çok geliştiği, buna paralel olarak da işçi sınıfının inanılmaz bir yoksulluk ve sefaletle koyun koyuna yaşadığı İngiltere'de, toplumsal havarilerin ufku, proletaryanın durumunun düzeltilmesi ile sınırlanıyor. Marx ise, toplumun bütününden yola çıkıyor. Marx'ın geri Almanya'sı, geçmişi ve geleceği(İngiltere, Hollanda, Fransa) içinde barındıran bir bütün oluşturuyor. Marx bu ilk genel gözlemden yola çıkarak, özeli, proletaryayı buluyor."(1)

Marx 1844 yılında Hegel'in '*Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı*' adlı çalışmasında kapitalizmi bir bütün olarak ele aldı. Kapitalizmin oluşturduğu sermaye ve emek arasındaki ilişki ve çelişkilerin işçi sınıfının konumunda nasıl yeniden üretildiğini soyutladı. Bununla sınırlı kalmadı. İşçi sınıfının, kendisi ile birlikte insanlığın kurtuluşuna yol açarken, kapitalizmi de dönüştürecek gücün kaynağı olduğu sonucuna vardı. Bu noktada bir taraftan Hegel'in mistik yönteminden kopmaya çalışırken diğer taraftan kendi verimli yöntemini geliştiriyordu. Böylece daha 1844 yılında yönteminin verimliliği bir cevher olarak ortaya çıkmıştı.

Marx'ın 1844 katkısında ulaştığı sonuçlardan daha önce aktarılmış birkaç örneği yönteminin zenginliğinin anlaşılması açısından yararlı buluyorum. Örnekler şöyle sıralanıyor: "Proletarya sivil toplumun içinde yer alır ama gerçekte bu toplumun sınıfı değildir...; onun özel olarak katlandıkları evrensel bir boyut taşır..; bir sınıf olarak

kendisine yapılan özel değil genel bir haksızlıktır..; proletarya sonuçlara değil sisteme karşı olan tek sınıftır..; proletarya toplumun, özel bir sınıf olarak çözülmüşüdür."(2)

Genç Marx başlangıcı böyle yapıyor. Olgun Marx 1873 yılında gençlik yıllarında yazmış olduğu çalışmalarını yöntem zenginliği açısından tekrar değerlendirme gereğini duyuyor. Şöyle dillendiriyor; "Hegel diyalektiğinin mistik yönünü otuz yıl kadar önce henüz daha moda olduğu bir sırada eleştirmiştim.(3) Devam ediyor "Mistikleştirilmiş biçimiyle diyalektik Almanya'da moda olmuştu. Çünkü şeylerin mevcut durumunu yüceltiyor ve uluyor gibi görünüyordu. Oysa rasyonel biçimiyle diyalektik burjuvazi ve onun doktriner sözcüleri için bir rezalet ve iğrençliktir, çünkü şeylerin mevcut bugünkü durumunu olumlu yanlarıyla kavrar aynı zamanda da bu durumun yadsınmasını, onun kaçınılmaz çöküşünün anlaşılmasını içerir. Çünkü diyalektik tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi akışkan bir hareket içinde görür. Bu nedenle onun geçici niteliğini onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar. Hiçbir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez. Özünde eleştirici ve devrimcidir."(4) Çok açık 1873 yılında olgun Marx geçmişine gönderme yaparak marksizmin özünü oluşturan çizginin tutarlılığının altını çiziyor. Bu tutarlı çizgiye ruhunu katan yöntemin önemine dikkat çekiyor.

Kuşkusuz genç Marx'da, olgun Marx'da aynı çizgiyi izlemiştir. Hegel'in mistik diyalektiğinden koparken işçi sınıfının kapitalist üretim ilişkileri içindeki tarihsel misyonu çözümlenmeye çalışılmıştır. Başlangıçta felsefi olarak saptanmış nihayet ekonomi-politiğin eleştirisinden yola çıkarak işçi sınıfının merkezi öncü rolünün gerekirliliği soyutlanmıştır. Yöntemsel zenginlik genç Marx'da da olgun Marx'da da aynı özü ve devrimci ruhu taşımaktadır.

Kuşkusuz yöntem verimliliğine rağmen, Marx'ın görüşlerinin de bir gelişme ve olgunlaşma süreci, evrimi vardır. Bu süreç zaman zaman önemli kopuş ve sıçramaları kapsamakta, zaman zaman da yaşanan ortamın etkisiyle kendi iç gerilimleri olan görüşleri barındırabilmektedir. Bu noktada marksizmin bilimselliğinden şüphe duymamak gerektiğini vurgulamakta yarar var. Marksizmin bilimsel yaklaşımlarının siyasal ortamın kaçınılmaz öznelliklerinin etkilerini taşıdığını unutmadan, bilimsel bir içerik barındırdığından söz ediyorum. Marx'ın kendisi (olgun Marx) bunu açıkça ifade etmektedir. "Ama tam da Das Kapital'in birinci cildi üzerinde çalıştığım sırada, kültürlü Almanya'da gevezelik eden hırçın, küstah ve bayağı (epigonentum)mukallitler, Lessing zamanında Spinoza'ya 'ölmüş köpek' diyen kahraman Mases Mendelson'un yaptığı gibi, Hegel'e saldırmanın tadını çıkarıyorlardı. Bu yüzden ben açıkça bu güçlü düşünürün öğrencisi olduğumu itiraf ettim ve hatta, değer teorisi bölümünde yer yer ona özgü ifade biçimlerine de kur yaptığım oldu. Hegel'in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini, ilk kez onun sunmuş olduğu gerçeğini örtemez. Hegel'de diyalektik baş aşağı duruyor. Mistik kabuk içerisindeki rasyonel özü bulmak istiyorsanız onun yeniden ayakları üzerinde oturtulmas gerekir."(5)

Marksizmin teorik planda gelişme ekseni böyle olmaktadır. Bu duruma rağmen marksizme dogmatik olarak yaklaşılmasının yarattığı deformasyon ve tepkiler, güncel gelişmeler ve öznelliklerin bilimsellik üzerine yaptığı etkilerin kavranışını engellemiştir. Tepkiler bu sınırda durmamıştır. Sonuç olarak marksizmin teorik gelişmesinin de bir tarihi olduğunun unutulduğu, bu tarihi serüvenin içindeki sarmal yükselişin kıvrım noktalarının *ahistorik* bir şekilde ele alındığı fikirsel zemine kaymıştır. Post-marksizm bu alandan beslendi.

Yukarıda anlatılanların ışığında; marksizmin temel tezi, kısaca şöyle özetlenebilir. İşçi sınıfı siyasal olarak sosyalizmi amaçlarken tarihsel misyonunu üretim ilişkileri içindeki misyonundan almaktadır. Bu nesnel ilişkiler içindeki belirlenimler işçi sınıfının siyasal ve toplumsal olarak özne olmasını gerekli kılmaktadır.

İşçi sınıfını belirleyen temel ölçüt toplumsal üretim ilişkileri içindeki yerleri; üretim araçları ile ilişkileri, diğer bir deyimle üretim aracı mülkiyetine sahip olup olmadıkları, emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rolleri oluyor. Diğer bir anlatımla emeğin örgütleyen mi yoksa üoretli emekçi olarak örgütlenen mi olduğu sorunu ve toplumsal zenginlikten alınan pay ve bu payı elde etme biçimi, yani sömürücü konumda mı yoksa sömürülen konumda mı yer alındığı kıstasları temel ölçütü oluşturuyor. Bu konum nesnel bir durumdur. Ancak içinde uzlaşmaz emek-sermaye çelişkisini barındırmaktadır. "Bu çelişkinin bağrında özel mülkiyet sahibi mülkiyeti koruyup sürdürücü tutucu taraftır. Proletarya ise mülkiyeti yok edici yıkıcı taraftır. Çelişkiyi koruyup sürdüren etki birinciden, çelişkiyi yok eden etki ise ikincisinden gelmektedir."(6)

Bu nedenle işçi sınıfı uğradığı sömürü dolayısıyla, içinde bulunduğu olumsuz koşullardan hareketle bir tarihsel gereklilik ilişkisi olarak sınıf savaşımı yürütür ve tarihsel olarak öncü misyonunu kazanır. Savaşım boyunca çeşitli özellikler ve yetenekler edinir. Bunlar kolektif davranabilme becerisi, modern bir toplumsal güç olma şeklinde tanımlanabilir. Bu yetenekleri sosyalizmi gerçekleştirebilecek bir sınıf olma özelliğini ona yükler. Bu süreç işçi sınıfının kendiliğinden sınıf olmaktan çıkıp, kendisi için sınıf olma tarihsel serüvenini kapsamaktadır.

Tarihsel gelişim ve işçi sınıfının iç bileşimindeki değişim sorunu

İşçi sınıfının ortaya çıkmasına yol açan gelişme Marx tarafından şöyle tanımlanıyor:

"Ücretli emekçiyi de kapitalisti de doğuran gelişmenin başlangıç noktası emekçinin boyunduruğudur. İlerleme bu boyunduruğun biçiminin değişmesinden, feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşmesinden ibaretti."(7)

Sözü edilen dönüşüm 14. yüzyılda başlıyor. Modern işçi sınıfının atası 14. yüzyılda küçük ücretliler sınıfı olarak ortaya çıkıyor. Ancak imalathanelerin küçük ve manifaktür biçiminde olması işçi ve kapitalisti iç içe konumlandırıyordu. Feodalizmin bağrındaki kapitalizm manifaktür yapısında olgunlaşmaya başladı.

16. yüzyıldan itibaren ise kapitalizmin asıl etkisi ortaya çıktı. Endüstri devrimi ile birlikte olgunlaşmaya ve güçlenmeye başladı.

"Endüstri devrimi... her yerde sınıf ilişkilerinde netlik getirmiş, manifaktür döneminden, hatta Doğu Avrupa'da lonca zanaatinden kalan çeşitli ara biçimleri kaldırmış, gerçek bir burjuvazi ve gerçek bir büyük ölçekli endüstri proletaryası yaratmış ve bunları toplumsal gelişmenin en önüne itmiştir."(8)

Engels'in de ifade ettiği gibi burjuvazinin de, işçi sınıfının da, belirleyici, kalıcı sınıfsal özellikleri, önceden beri ruşeym olarak varolan uzlaşmaz çelişkileri bu dönemde ana hatlarıyla ortaya çıkmış oldu. Ancak söz konusu sınıfsal özelliklerin ortaya çıkışı ve kalıcılaşması tarihsel bir gelişim içinde şekillendi.

Endüstri devrimi sırasında işçilerin iş ve yaşam koşulları oldukça kötüydü. Bilinç yapısı olarak gerici tepkiler oluşturabiliyorlardı. Endüstri devriminin üretim sürecine taşıdığı makinelere karşı tepkilerini gösterirken, üretimin burjuva koşullarını gözardı ediyorlardı. Kendilerini işsiz bırakan makineleri kırarken, birbirinden kopuk, dağınık ve parçalanmış yığınlar olarak başkaldırmış oluyorlardı.

Sonraları işçi birlikleri (combinations) oluşmaya başladı. Burjuva devrimlerinin halkla desteklendiği ülkelerde siyasal ve toplumsal özne olarak kendilerini ortaya koyma özelliği kazandılar.

Marx bu gelişmeyi şöyle ifade etti:

"Ekonomik koşullar önce ülkenin insan yığınlarını işçileştirmiştir, sermayenin birleşmesi bu yığına ortak konum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu nedenle o yığın daha o dönemde sermayeye karşı bir sınıftır. Ancak hala kendisi için değildir. Yalnızca birkaç dönemine değinmiş olduğumuz mücadele içinde bu yığın birleşir ve kendisi için sınıf olur. Ancak sınıfın sınıfa karşı mücadelesi, siyasal mücadeledir."(9)

Kısaca toparlarsak işçi sınıfı endüstri devrimi ile sermaye karşısında gerçek bir sınıf olarak ortaya çıkmış, Paris Komünü ve Ekim Devrimi ile toplumsal ve siyasal özne olma gücünü, siyasal mücadelede sergilemiştir.

Kabaca tarihsel gelişimin köşe taşları bunlardan oluşuyor. Ancak oluşum devam etmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve yeni sektörlerin gerçekleşmesi ile işçi sınıfının işgücü dağılımının değişime uğraması, endüstri ve hizmet alanlarındaki oranların eskiye göre farklılık göstermeye başlaması, üretim sürecindeki gelişmelere bağlı olarak işgücünün vasıfsızlaşması şeklinde oluşan bir süreç gündemdedir.

Bu gelişmelerin post-marksist ve post-modernist yorumcuları sınıfın tümüyle parçalandığı ve hatta yok olduğu tezlerini üretebilmektedirler. Bu nedenle işçi sınıfını merkeze alan siyasal mücadelelerin de sonunun geldiği ileri sürülebilmektedir. İşçi sınıfının siyasal iktidar mücadelesinin 19.yüzyıla ait bir durum olduğu iddia edilebilmektedir.

Kanımca, teknolojik değişim gerçekleşse de, yeni sektörler açılsa da eskiyen marksizm değil post-marksist ve post-modernist görüşler olacaktır.

Bilindiği gibi kapitalizmin temel yasası kar ya da artık-değer yasasıdır. Kapitalist hangi teknolojik yeniliği getirirse getirsin, hangi sektörel açılımı sağlarsa sağlasın, ister gerekli, ister gereksiz olsun, kar getirecek ya da artık-değer yasasının işleyişine yol açacak alanlara yatırım yapar. Kısaca kapitalist, işçinin işgücünü satın alır. İşgücünün tam değerini ödese bile üretim sürecinin sonunda daha fazla bir değer elde etmiş olur. Artık-değer kendisine kar olarak yazılır.

"Kapitalist üretim... yalnızca metalar, yalnızca artık-değer değil, aynı zamanda kapitalist ilişkiyi de üretir. Bir yanda kapitalist öte yanda ücretli emekçi"(10)

Böylece sömürü yalnızca artık-değer üretilen alanlarda değil kapitalizmin yeniden üretiminin gerçekleştiği tüm alanlarda gerçekleşir. Çünkü üretken emeğin ürettiği artık-değer, toplumun üretken olmayan tüm nüfusunun ana kaynağıdır. Yaratılan tüm toplumsal artık-değer, kapitalizmin sömürü ilişkilerinin süzgecinden geçerek sömürülenlere ve sömürenlere farklı biçim ve miktarlarda ulaşır. Marksizmin temellerini oluşturan bu düşüncelere katılmayanlarda itirazlarını yükseltmektedirler.

Kapitalizmde, endüstride istihdam edilen emeğin zamanla azaldığı, bu durumun maddi üretim kaynağı olan üretici emeğin niceliğinde düşüşe yol açtığı, teknolojik gelişmelerin üretici olmayan alanlarda istihdamın genişlemesine yol açtığı, böylece sınıf mücadelesinin yapısının değişmesiyle, 'çağdaş' çalışanlar adlı sosyal kategorilerin yaşamı belirlediği fikri ön plana sürülmektedir. Böylece üretken emeğin ürettiği toplumsal artık-değerin sömürü süzgecinden geçtiği alanların sınırlı olduğu bir ortamın varlığının ön kabulü ile kapitalizme karşı çıkışların, soyut, ahlaki temelde yapılmasının daha geniş kesimleri kapsayacağı düşüncesi rahatlıkla ileri sürülebilmektedir.

Bu tür karışıklıklar düşüncelerde sıkça oluşabilmektedir. Uzağa gitmeye gerek yok. Marx'dan uzunca bir alıntıyla bu duruma müdahale edilebileceği kanısındayım:

"Emek süreci tamamen bireysel olduğu sürece aynı emekçi, daha sonra birbirinden ayrılan tüm işlevleri kendinde birleştirir. Bir birey, yaşayabilmek için doğal nesnelere el koyarken, onu kendinden başka kimse denetlemez. Daha sonra o başkalarınca denetlenir. Tek bir insan, kendi beyninin denetiminde, kendi kaslarını sahneye çağırmadan doğa üzerinde işleyemez. Doğal gövde de el ve kafanın birbirini tamamladığı gibi, emek süreci de el emeği ile kafa emeğini birleştirir. Sonra bunların yolları ayrılır *ve hatta ölümcül düşman olurlar*. Ürün bireyin doğrudan ürünü olmaktan çıkar. Nihayet bir kolektif emekçi, yani, emeklerinin nesnesini işlemede *her biri az ya da çok, yalnızca birer rol alan* işçilerin karışımı tarafından ortaklaşa üretilen bir ürün olur. Emek sürecinin kooperatif karakteri giderek daha çok belirginleştikçe, bunun gerekli bir sonucu olarak, bizim üretici emek ve onun öznesi olan *üretici emekçi anlayışımız da genişler. Üretici emek harcamak için artık kendin için kol işi yapman* gerekli değildir. *Kolektif emekçinin bir organıysan ve onun alt işlevlerinden birini yerine getiriyorsan yeterlidir*. Yukarıda

üretici emekçiye ilişkin olarak verilen ilk tanım, maddi nesnelerin kendi doğasından türetilen bir tanımdır. *Bu tanım bir bütün olarak alındığında kolektif emekçi için hala geçerlidir. Ama birey olarak her üye için geçerli değildir.* Öte *yandan aynı zamanda üretici emekçi anlayışımız daralır.* Kapitalist üretim yalnızca metaların üretimi değil, asıl artık-değer üretimidir. Emekçi kendisi için değil sermaye için üretir. Dolayısıyla, yalnızca üretmesi artık yetmez. Artık-değer üretmelidir. Kapitalist için artık-değer üreten ve böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi, yalnızca bu emekçi üreticidir.

Maddi nesneler üretimi alanının dışından bir örnek alacak olursak, bir başöğretmen, öğrencilerinin kafasına vurmaya ek olarak, okul sahibini zenginleştirmek için at gibi çalıştığı zaman, üretici emekçidir. Okul sahibinin sermayesini, bir sosis fabrikası yerine, bir öğrenim fabrikasına yatırmış olması ilişkiyi değiştirmez. Bununla bağlı olarak, üretici emekçi anlayışı, yalnızca işle yararlı sonucu arasında, emekçiyle emeğin ürünü arasında bir ilişki değil, aynı zamanda özgül bir toplumsal üretim ilişkisi, tarihsel olarak doğmuş ve emekçiyi artık-değer yaratmanın doğrudan aracı olarak damgalayan bir ilişki de anlatıyor."(11)

Marx üretici emekçiye başlangıçta emek süreci açısından bakar. Bu emek sürecinin ilk basit düzeyidir. Daha sonra, toplumsal sistemlerin etkisi ile gelişen işbölümü emek sürecinin karmaşık düzeyine tekabül ettiğini belirler. Bu dönemde kafa emeği artık *üretime doğrudan katkı yapabilmektedir.* Böylece emek süreci açısından *üretici emekçi kavramı genişlemektedir.*

Marx'ın saptamalarının son bölümü, artık konuyu emek süreci açısından ele almadığını gösterir. Bu noktada konuya kapitalist üretim açısından bakılır. Kapitalizm bir emekçinin üretici olması için artık-değer koşulunu getirmektedir. Bu nedenle üretici emekçi kavramı daralmaktadır. Marx kapitalizm koşullarında üretici emekçi kavramının, emek süreci açısından ele alınan üretici emekçi kavramından daha dar olduğunu vurgular.

Marx bu saptamalara bağlı olarak yeni bir durumun daha ortaya çıktığını belirler. Kapitalizm açısından kafa ve kol emekçileri artık-değer üretimine katkıları varsa kolektif emekçi olarak tanımlanabilmektedirler. Herhangi bir ürünün üretiminde payı olan kafa ya da kol emekçileri eğer artık-değer üretmiyorlarsa tanımın dışında bırakılmaktadırlar. Bu durum kapitalist üretim sürecinde, bilimin, teknolojinin ve kafa emeğinin rolü ve yerinin ne olduğu sorusunu gündeme getirir. Bu soruya bağlı olarak, menajerlerin rolünün ve yerinin neresi olduğu şeklinde ikinci bir soru ortaya çıkar ya da hizmet sektörünün, değer ve artık-değer üretip üretmediği biçiminde yeni bir soru gündeme gelir. Bütün bu soruların ayrıntılı cevaplarının verilmesi gerekmektedir. Ancak burada bu alanlar üzerinde fazla durulmayacaktır.

Marksizm üretici emeğin, emeğinin içeriği ya da bu emeğin vücut bulduğu sonuçlara göre değil, toplumsal üretim ilişkilerinde tuttuğu yere göre tanımlanması gerektiğini ileri sürer.

Marx "Maddi özellikler onun doğasıyla hiç bağlı değildir. Tam tersine onun doğası, yalnızca, belirli bir toplumsal ilişkisinin ifadesidir."(12) derken üretici emeğin bir başka tanımını yapmaktadır. O halde üretici emeğin yalnızca maddi ürünlerin ortaya çıktığı alanlarda olmadığını belirlememiz gerekiyor. İşgücünü satan işçilerin bulunduğu artık-değerin üretildiği alanlar aynı zamanda kapitalist üretim sürecinde üretici emeğin istihdam alanlarını kapsamaktadır.

Aksi düşünce üretici emeğin yalnızca maddi üretim alanlarına indirgenmesi mantığını doğurur. Sınıf siyasetinin ve mücadelesinin örülmesinin önünü keser. Çünkü, bilimsel-teknolojik gelişmeler emek verimliliğini artırmaktadır. Verimlilik arttıkça endüstri alanında çalışan işçilerin sayısında bir azalma olacaktır. Buna bağlı olarak aynı zamanda kâr hadlerinde bir azalma eğiliminin belirmesi kaçınılmaz olur. Böylece kapitalizmin kendine özgü krizlerinin ortaya çıkacağı ve bu durumun iki sınıfı karşı karşıya getireceği bir durum oluşur. Buna bağlı olarak ihtiyaç duyulan sınıf siyaseti alanında önemli boşluklar ortaya çıkar.

Kapitalizmde artık-değer üretilmeyen alanlar da vardır. Bu durumu Marx "yeniden üretim sürecinin kendisi üretici olmayan işlevleri de içerir."(13) şeklinde dile getirir. Söz konusu alanlar ticaret, bankacılık, sigortacılık, borsa vb. alanları kapsamaktadır. Bu alanlarda, üretim alanında yaratılan değer bir biçimden bir başka biçime dönüştürülür. Bu alanlar sermayenin dolaşım alanını kapsamaktadır.

Örnek olsun bir banka değişken sermayesi ile yatırım alanlarına sermayecinin değerini genişletmek için girerken çeşitli ücretliler çalıştırır. Bu alanlarda çalışan ücretliler de ücretli işçiler gibi işçilerdir. Çünkü bu çalışanların işgücü bankanın değişken sermayesi ile satın alınmaktadır. Dolayısıyla banka çalışanının işgücü özel hizmet için değil yatırılan sermayenin değerini genişletmek için satın alınmıştır. Banka çalışanının işgücünün değeri ve böylece ücreti de emeğin ürünü ile değil, öteki ücretli işçilerinki gibi, yani onun özel işgücünün üretim ve yeniden üretim harcamaları ile belirlenmesi söz konusudur. Ancak endüstri sermayesi ile dolaşım alanındaki sermaye arasında bir ayrım vardır. Dolayısıyla endüstri işçisiyle dolaşım alanında işgücünü satan işçiler arasında da bir ayrım doğal olarak bulunmaktadır. Dolaşım alanında yer alan işkolları (ticaret, bankacılık, borsa, depolama vb.)... "Ne değer, ne artık değer ürettiğine göre, bu demektir ki aynı işlevlerde onun çalıştırdığı ticaret işçileri de onun için doğrudan artık-değer yaratamazlar."(14)

"Ticaret sermayesinin artık-değer ile olan ilişkisi endüstri sermayesinden farklıdır. Endüstri sermayesi başkalarının ödenmemiş emeğine doğrudan el koyarak artık-değer üretir. Ticaret sermayesi bu artık-değerin bir bölümüne, bu bölümü endüstri sermayesinden kendisine transfer ederek el koyar."(15)

Dolaşım alanında çalışan işgücünün ödenmemiş emekleri, artık-değer yaratmaz ama dolaşım alanındaki sermayenin kendisini büyütmesi için endüstride yaratılan artık-değerin bir bölümünün transferi için işlev görür.

"Nasıl emekçinin ödenmemiş emeği üretici sermaye için doğrudan artık-değer yaratıyorsa ticaret alanındaki işçinin ödenmemiş emeği de ticaret sermayesine bu artık-değerden bir payı garantiler."(16)

O halde sermayenin dolaşım alanında yer alan, işgüçlerini satan çalışanlar da, işçi sınıfının bir parçasıdır.

Ancak doğrudan artık-değer üretmeyen, emeği üretici olmayan kesimdir. Söz konusu kesim, emeği üretici olmamakla birlikte işgücünün değerinin karşılığını ücret olarak almakta, emeğinin tam karşılığını alamamaktadır. Kuşkusuz emeğin toplumsal örgütlenmesinin kapitalist biçimi, borsada ücretli olarak çalışan ve spekülatif sermaye akışını, hizmetinde çalıştığı kapitaliste aktarmak için çırpınan insana oldukça verimsiz, vasıfsız bir görev yüklemiştir. İnsanı verimsiz ve moral açısından anlamsız işlerde çalıştırması, her ekonomik gelişmeyi insanlık açısından toplumsal bir felakete dönüştürmesi kapitalizmin sorunudur.

Bu noktada şöyle bir itiraz gelebilir. Özellikle sermayenin dolaşım alanında yer alan işçilerin daha iyi ücretler almaları sınıfın kendi iç bileşimindeki farklılıkları,parçalanmışlıkları arttırması söz konusu, bu durumun yarattığı sonuçlar önemli değil mi?

Kuşkusuz farklılıkların olduğu doğru. Ama sınıfın ücretler konusundaki orantısızlıklarına göre hareket edilemez. Kaldı ki Marx da bu konuda net açıklıklara sahip. Çünkü Marx hiçbir zaman emeğin meta olduğu bir kapitalizm tanımlaması yapmadı. Eğer emek meta olsaydı ve kapitalist, işçiye emeğin değerini ödeseydi kapitalizm olmazdı. Kapitalist üretim biçimi ancak işgücünün meta olması temelinde açıklanabilir. Marx canlı emeğin meta olamayacağını, ancak işgücünün meta olmasıyla kapitalist sömürü mekanizmasının açıklanabileceğini belirlemiştir. Sermayenin dolaşım alanında yüksek ücret alan işçilerin bulunması tek başına bir şey ifade etmez. Çünkü yetenekleri ile ortalama emeğin üzerine çıkan herhangi bir iş kolundaki işçi, bulunduğu işkolunda işbölümünün gelişmesi ve yeteneklerin daha dar bir alanda işlevsel kılınmasıyla giderek ortalama düzeye düşer.

Kapitalist üretim biçimi eğitim yöntemlerini daha çok pratik amaçlara doğru taşıdıkça, kamu eğitiminin yaygınlaşmasının yarattığı sonuçlarla, düşük yaşam standardına alışkın kesimlerden, yeni becerikli işçiler çıkar ve yüksek ücretleri aşağı çeker. Bu devinim her zaman olacaktır. Vasıflardaki değişmeler ve ücretlerdeki oransızlıklar ile farklılıklar, kapitalizmin kendisini yeniden üretirken yarattığı sömürü ilişkilerinin içindeki savaşımın içinden çıkmaktadır.

Sonuç olarak, işçi sınıfı belirli bir tarihsel evrim içinde kendi içinde faklılaşmalar geçirmiştir ve geçirmeye devam edecektir. Çeşitli sektörler arasında işgücünün dağılımı açısından veya emek sürecindeki değişmelere bağlı olarak gelişen bu söz konusu değişikliklerin yarattığı biçimlerin sınıf mücadelesini kaldıracak bir gücü yoktur. İşçi

sınıfının tarihsel evrimi sonucu ortaya çıkan kompozisyon sınıfın kapsamını ve toplumsal üretim ilişkileri içindeki rolünü değiştirmez.

Ücretin yüksekliği bunda etkili olmaz. Asıl belirleyici olan işgücü değerinin ücretle parasal karşılığı arasındaki ilişkidir yani kapitalist artı-değer sömürüsünün kendisidir.

Kuşkusuz işçi sınıfı kendi içinde, düzeye, işkoluna ve çeşitli ölçütlere göre tabakalara bölünmüştür. Söz konusu bölünmüşlük olmasaydı kapitalizm, kapitalizm olmazdı. Bu nedenle işçi sınıfının kapsamının değerlendirilmesi ve birbirinden değişik özellikler taşıyan işçi kesimlerinin varlığının saptanması doğal ve doğal olduğu kadar zorunludur. Ancak bu saptamalar, kapitalizmin varlık nedeni olan artık-değer sömürüsünün ortadan kalktığı çözümlemelerine kadar uzatılamaz. Dolayısıyla sınıf mücadelesinin bittiği anlamına da gelmez.

Sınıfın sınıfa karşı mücadelesi tarihsel bir gerekliliktir. İşçi sınıfının her fabrikada, her alanda kendi günlük çıkarları için savaşmış olması nesnel bir durumdur. Dolayısıyla her yerde işçilerin tek tek ekonomik hareketleri, kendi çıkarlarını genel bir biçim içinde elde etme amacını taşıyan harèketleri doğurur. Ancak sınıfın sınıfa karşı yürüteceği savaşımın bununla sınırlı kalması yeterli değildir. Bu savaşımın siyasal iktidarın alınmasına kadar sürdürülmesi gerekmektedir.

Notlar

1- Metin Çulhaoğlu; *Gelenek*, 1987, sayı: 7, s.43
2- Metin Çulhaoğlu; Gelenek içinde *"İşçi Sınıfı Neden?, Nasıl?"*, s.43
3- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.28
4- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.29
5- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.28
6- Marx-Engels; *Seçme Yapıtlar*, cilt 1, s.114
7- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.715
8- Marx-Engels; *Seçme Yapıtlar*, cilt 1, s.192
9- Marx; *Felsefenin Sefaleti*, s.150
10- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.578
11- Marx; *Kapital*, cilt 1, s.578
12- Marx; *Artık-Değer Teorileri*, cilt 1, s.158
13- Marx; *Kapital*, cilt 2, s.134
14- Marx; *Kapital*, cilt 2, s.292
15- Marx; *Kapital*, cilt 2, s.292
16- Marx; *Kapital*, cilt 2, s.294

TARİHSEL YUMAK: SINIF-SENDİKA-SİYASET

Ali Deniz TOROS

Sınıf-sendika-siyaset ilişkisi hem tarihsel hem de güncel anlamda değişik tanımlamalarla, farklı siyasal yöntem ve araçlarla tarif edilmektedir. Bu çeşitlilik, doğal olarak toplumsal ve siyasal gelişmelerin belirleyiciliği altında türetilmiştir.

1. 150 yıllık emperyalist politikaların günümüzde, küreselleşme, evrensel insan hakları ve demokrasi düşüncesi sonucunda böylece, ulusal olanın son bulduğu gibi neo-liberal bir söylem oluşturulmaya çalışılıyor. Bu söylemin dayandığı en önemli argüman reel sosyalizmin çözülmesidir.

2. Reel sosyalizmin çözülmesi, "tarihin sınıf mücadelelerinden" oluştuğu görüşünün reddedilmesine önemli bir zemin sunuyor. Ardından ideolojilerin sonunun geldiğine, proletaryanın tarihsel misyonunun son bulduğuna inanılan sınıfın, iktidarın, siyasetin, örgütün vb. temaların reddedildiği bireyin, yeni toplumsal hareketlerin, yerellik ya da cemaat aidiyetinin ortaya çıktığı, doğrunun parçalılığına inanılan bir dönem yaşıyoruz.

3. Eski ve geleneksel olduğu varsayılan her şeyin reddedildiği ve yeni olan ne varsa her şeyin tercih edildiğini görüyoruz. Temel çelişki yerine başka özgül çelişkilerin keşfedildiği, bunun için hayatın içinden gelindiği, bilgi tekellerinin yıkıldığı ve her türlü merkeziliğin reddedildiğini, tarihsel süreklilik ve kopuş yerine güncel çıkışların önemsendiği somut-projeci-eğlenceli-renkli bir mücadele kültürü yaratıldı.

Böylesi bir konjonktür içinde sınıf-sendika-siyaset durumunu ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyelim.

Bu durumda: Sınıf

Günümüzde sınıfın karşı karşıya kaldığı ya da kuşatıldığı neo-liberal ideolojik-siyasal saldırı sınıfın hem bileşimini hem de mücadelesini etki altına almıştır. Sınıfın teorik ve tarihsel olan yanıyla güncel olan siyasal-ideolojik görünümü arasında parçalayıcı bir gerilim yaşanmaktadır. Parçalayıcı gerilimi üreten kesim, sınıfın teorik ve tarihsel yanı ile güncel ve ideolojik yanını birbirinden ayıran yakın geçmişte sosyal demokrasi iken, günümüzde ise yeni sol ya da radikal demokrat siyaset tarzıdır. Bu tarzın reddedilmesi gerektiğini düşünerek, tercihin teorik-tarihsel olan ile güncel siyasal-ideolojik olanın bir arada yeniden üretilmesinden yana olması gerekiyor. "mavi yakalı işçiler, kamu çalışanları, yeni mülksüzleşenler ve şu ya da bu ölçüte göre kent yoksulu olarak tanımlanabilecek kesimler mücadele süreci içinde, mücadelenin kazandırdığı

deneyimlerle, hem nesnel hem de öznel ideolojik-siyasal girdilerle beslenen bir *sınıf oluşumu* süreci içinde yer alırlar."(1)

Sınıfın, belirli bir toplumsal-siyasal pratik içinde oluşumunu sağladığını ve buna bağlı olarak sınıf, sürekliliği olan bir tarihsel bütünlük içinde oluşumunu yeniden üretiyor. Sınıfın mücadele ve deneyim süreci, bir yandan maddi koşullar içinde, fiili üretim süreci içinde üretilebiliyorken diğer yandan söz konusu alanla sınırlı kalmayıp sınıf oluşum sürecini aynı zamanda fiili üretim süreci dışında da yeniden üretebilmektedir. Marx'da *emeğin yeniden üretimi* ile açıklanan bu durum sınıfın çalışma koşulları yanında gündelik yaşam pratiği içinde de *sınıfın oluşum* sürecini ürettiği görülmektedir.

Böylesi bir *oluşum* süreci sınıfın kategorik olarak ayrıştırılmasına olanak tanımaz. Ayrıca sınıfın ayrıştırılmasıyla ne en işçi olan mavi yakalı olana, ne de en devrimci kesim diye anılan kent yoksullarına özel bir fetişizmin duyulmasına da olanak tanımaz. Dolayısıyla sınıf içinde varolabilecek kategorilerin maddi konumlarına bağlı kalarak mutlak belirleyicilik tanımak sınıfın oluşum sürecini görmemek anlamına gelir. Çünkü, sınıfı oluşturan kesimlerin maddi konumlarının belirleyiciliği günümüz koşullarında gelişen nesnel (üretim ve birikim sürecindeki değişim) ve öznel (sınıfın gündelik yaşama bağlı ideolojik-kültürel belirlenim koşulları) durum, ekonomik-ideolojik-siyasal değişimin belirleyiciliği altında sınıfın söz konusu maddi konumu sarmalanmış bulunmaktadır. Böyle bir durumda sınıfın ayrışmış kesimlerini öne çıkarmak yerine sınıfı oluşturan bütün kesimleri bir bütünlük içinde tanımlamak en doğru yaklaşım olacaktır. Bu tanımda *"emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan"* ifadesi ile hem tüm kategorileri kapsayıcı olacak hem de ortak bir kimlik, örgütlenme, siyasallaşma dinamiği yaratma olanağı sağlayacaktır. "Demek ki sınıfın bütünlüğü adına yapılması gereken ... 'pratik sınıf' (yaşam ve ilişki kalıplarıyla, iş ve iş dışı örgütlülükleri ile sınıf. agy) düzeyinde gerçekleştirilecek müdahalelerle sınıfı ortak yaşanacak ideolojik-siyasal-kültürel ortamlarda buluşturmaktır. Böyle bir buluşma siyasal özne tarafından giderilmesi mümkün olmayan maddi farklılaşmaların üzerini örtecek, sınıf bütünlüğünün 'pratik sınıf' düzeyinde de sağlanmasına katkı da bulunacaktır."(2)

Yazıya başlarken değindiğim konjonktürel değişim, sosyalist hareketle sınıf hareketi arasındaki ilişkinin de ya kopmasına ya da dolaylılaşmasına yol açmıştır. İlişkiyi koparan radikal demokratlar zaten sınıf siyaset birliğini reddedip başka siyaset nesnelliği ve özneleri bulmuşlardır. Diğer yandan sınıf-siyaset birliğine önem verenler ise, sınıf hareketi ile sosyalist hareket arasındaki mesafenin kapanması için siyaseti bütünüyle sınıfa indirgemişlerdir. Sınıf-siyaset ilişkisini dolayımlarla değil de, doğrudan kurmak yanlısı olan bu kesim siyasetin tek nesnesi olarak işçi sınıfını görmektedir. Siyasetin nesnesi işçi sınıfı olunca doğal olarak siyaset argümanları da ya aşırı ekonomist-sendikalist taleplerle sağ siyaset anlayışında üretilecektir ya da aynı taleplerle beraber işçi sınıfına leninst temalarla (öncülük, dışardan bilinç gibi) yaklaşan soldan sağ siyaset anlayışı üretilecektir. "Türkiye sosyalist hareketinin netleşmesi gereken ilk temel konu siyasetin sınıftan değil sınıfsallıktan türetilebileceğidir. Başka değişle, sosyalist siyasetin

belirleyici tek başına ve doğrudan doğruya işçi sınıfı değil, işçi sınıfının da bir parçası olduğu toplumsal formasyonun (oluşumun) bütünüdür."(3)

Kuşkusuz sınıf-siyaset birliği tanımında sosyalistlerin temel dayanakları emek-sermaye çelişkisidir. Ancak, temel çelişkisiyle birlikte var olan verili toplumsal oluşumu da siyasal pratik içinde göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kuşkusuz, işçi sınıfının teorik-tarihsel misyonu sahip çıkmamız gereken bir ilkedir. Ancak, güncel ideolojik-siyasal oluşumu da sözkonusu ilke ile bir arada yeniden yorumlamak durumundayız.

Sonuçta yapılması gereken, sosyalist hareketin, toplumsal formasyonun bütününe dönük ideolojik-siyasal açılımlar, tezler, eleştiriler üretmesidir. Sosyalist hareketin bütünlüklü siyaset tarzı sınıfa ulaşabileceği gibi diğer toplumsal kategorileri ve olguları da kapsayabilecektir. Sosyalist siyaset bütün toplumsal yapıyı bir eksende buluşturacaktır. Kuşkusuz bu eksen de marksizm olacaktır.

Bu durumda: Sendika

Sendika kapitalist üretim süreci içinde ve üretim ilişkileri kapsamında, işçinin emek kullanım gücünü koruyan, emek gücünün çalışma koşulları içinde yeniden üretilmesinin olanaklarını yaratan, yeterli ücret, iş güvencesi, sosyal haklar vb. işçi-emekçi haklarını savunan, koruyan ve kollayan bir araçtır. Sendika, kapitalist sanayileşmenin ilk dönemlerde yarattığı emeğin güçsüzleştirilmesi, parçalanması, sınırsızca sömürülmesi uygulamalarına karşı durmanın ilk yardımlaşma-dayanışma dernekleridir. Sınıf mücadelesinin gelişim seyri sendikaların da bir yardımlaşma derneğinden çok, çalışanların haklarını, çıkarlarını savunan, bunun için direnişler üreten ve kapitalist saldırıların işçiler üzerindeki ağırlığını azaltmaya çalışan araçlar durumuna dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla sendikalar kapitalist üretimin yarattığı çelişkilere karşı emeğin hakkını savunurken, sömürüye dayalı çelişkilerin asgari olarak aza indirilmesini amaçlayan birer mücadele aracına dönüşürler.

Sendikanın ifade ettiğim işlevleri; sendikanın işçi sınıfının nihai kurtuluşunu yaratacak ya da sömürünün tümden kalkmasını sağlayacak bir araç olmadığını anlatıyor. Aksine, sınıfı kapitalist sömürü sürecinden çıkarmak yerine sendikal talepler, sınıfı düzen sınırları içinde tutmak işlevi ile biçimlendirilir. Bunun iki nedeni vardır:

Birincisi; teorik olarak bu böyledir. Çünkü sınıf mücadeleleri deneyiminin bize bugün için sunduğu sonuç ders şudur: sendika ekonomik-demokratik talepleri savunan işçi sınıfı sömürüsünü söz konusu taleplerle aza indirmeye çalışan bir aygıttır. Bu işlevden ötürü işçinin çıkarlarını ücret temelinde savunmaya çalışır, işçinin ekonomik çıkarlarının ötesinde siyasi çıkarlarının savunucusu, mücadele veren aygıtı olamaz. Bu ancak sınıfın ekonomik-demokratik taleplerini ideolojik bir yaklaşımla siyasi taleplerle bir araya getirecek siyasi bir öznenin asli görevidir. Böyle olmadığı bir durumda ise yani, siyasi

öznenin asli görevi sendikaya ikame edildiği durumda ideolojik ve siyasi olarak uç bir görünüm ortaya çıkacaktır. Bu da anarko-sendikalizm ve uvriyerizm olacaktır. Bu ucun reddedilmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü marksizmin önemli özelliklerinden birisi de olayların ve olguların belirli bir bütünsellik içinde çözümlenmesidir. Bu anlamda sınıf mücadelesini salt üretim süreci zemininde kurgulamak, proletaryanın entelektüel silahları kullanmasından alıkonması anlamına gelir. Sosyalist hareketle sınıf hareketi arasındaki bütünlüklü etkileşimi yok saymak anlamına gelir. İşçi sınıfının kendiliğinden bilinç edinme sürecinde egemen ideolojik-kültürel hegemonyanın belirleyiciliğini görmemek anlamına gelir. Asıl olması gereken, işçi sınıfı ekonomik-demokratik mücadelesini uygun araçlarla üretirken, siyasi öznenin siyasal ve ideolojik argümanlarla sınıfı *kendisi için* bilinçlendirmeye ve ortak mücadele alanları yaratmaya çalışmaktır.

İkincisi; toplumsal formasyona bağlı olarak sendikaların ya devlet güdümlü ya da egemen ideolojinin verili motiflerine eklemlenen bir durumda olduğunu görüyoruz. Birincisine göre bu durum daha güncel ve siyasi olanıdır.

a) Devlet güdümlü sendika yaygın örnekleri olan bir türdür. Bu tür bir sendikal anlayışın egemen ideolojinin motiflerinden bağımsız olduğunu düşünmemek gerekiyor. Kuşkusuz devlet ve egemen ideoloji arasında doğrudan ya da dolaylı ilişkilenmeler mevcuttur. Bu sendikal anlayış daha çok kamu iktisadi işletmelerinde türetilen bir anlayıştır. Bu anlayışta emek-sermaye ilişkisi, işçi-memur-devlet ilişkisi ile tanımlanmaktadır. İşçinin muhatabı sermayedar yerine devlet aygıtıdır "devlet sendikanın faaliyetini, üyelerinin niteliklerini ve çıkarlarının sınırlarını, yönetici kadrolarını, profesyonel yöneticileri ve gelirlerini belirler, denetler. Sendikaya da ne denli kötü olursa olsun iş birliği yaptığı devletin kararlarını üyelerine bir biçimde benimsetmek düşer."(4) Bu ilişki biçiminin adı korporatizimdir. (Korporatizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli bir ideolojik motiftir. Türkiye toplumunun imtiyazsız bir toplum yapısına sahip olduğu ve sınıfsal yapının reddedildiği ideolojik motiftir. Türkiye toplumsal bütününe ve devletine ait olmak tek kimlik biçimidir.) Devlet aygıtının bünyesine bağlı olmak anlamına da gelen korporatist sendikal anlayış işçinin taleplerini devletin belirlediği kamu iktisadi politikalarına uyumlu kılmaya çalışmaktadır. Örneğin Türk-İş'in genel olarak üstlendiği misyon budur. Yani devlet güdümlü, devletle işbirliği yapan ve uzlaşmacı sendikacılıktır.

b) Egemen ideolojinin motiflerine eklemlenen sendikacılık da devlet güdümlü olanla aynı niteliğe sahip olsa da şöyle bir farkı vardır: korporatist sendika, devletle salt ücret ayarlamalarına bağlı bir sendikacılık uygularken, işçi sınıfının devlete olan (ya da sermaye sınıfına) aidiyetini ideolojik ve siyasal motiflerle geliştiremiyor bu noktada egemen ideoloji hangi motifle kitleyi ideolojileştirecekse, siyasallaştıracaksa devlet dahil sendikalar da bu hegemonya ile karşı karşıya gelmektedir. Örneğin anayasa milli çıkarların zedelenmemesi adına genel grevi yasaklamaktadır. Bu yasa işçi sınıfının milli çıkarlara sahip çıkmasını zorluyor. Aynı şekilde Körfez Savaşı döneminde, mutad Yunanistan ile kriz dönemlerinde kısacası dış tehditler gibi bir söylem işçileri ideolojik

olarak sıkıştırıyor. Kürt sorunun içerde yarattığı savaş durumunun ötesinde, işçiler üzerinde etkin olarak kullanılan şovenleştirme de aynı işlevi taşımıştır. Diğer yandan küreselleşme,çarpık liberalleşme "özel güzeldir" söylemi, sivil toplumcu eğilimler, tüketim kültürü, yaşam pratiğinde etkin olan burjuva kültürü belirleyiciliği vb. motifler de işçi sınıfının ve sendikaların eklemlenme türünü çeşitlendirmiştir. Örneğin, DİSK'de öne çıkarılan "çağdaş sendikacılık" bu türe yakın bir anlayıştır. Ayrıca Türkiye için en önemli motif olan kemalizmin işçi sınıfı ve sendikalar üzerindeki etkisini atlamamak gerekiyor.

Sonuçta hem devlet güdümlü korporatist sendikal tarz hem de egemen ideolojinin verili motifine eklemlenen sendikal tarz bir bütün olarak sendika aygıtını işçi sınıfının çıkarlarını savunmaktan çok ya milli çıkarları ya devletin menfaatlerini savunuyor ya da popüler ideolojik-siyasal salınımlara kendini kaptırarak asgari işlevlerini dahi yerine getirmiyor. Hatta öyle ki, yıllardır sendika olarak bilinen bir araç, bugün sivil toplum örgütü olarak tanımlanır hale getirildi.

Böylelikle sendika aygıtının birinci ve ikinci durumdaki özelliklerine bağlı olarak ne tür bir işlevi olduğunu anladıktan sonra nasıl bir sendikal tarz olmalıdır sorusuna yanıt vermeye çalışalım. Bu konu da önümüze üç sendikal tarzın çıktığını görüyoruz:

1) Sınıf Sendikacılığı 2) Sınıf ve Kitle Sendikacılığı 3) Ücret Sendikacılığı

Üçüncü tarzın ne anlama geldiğini çok net biliyoruz. Diğer iki tarzdan da ilk önce ikincisini inceleyelim.

Sınıf ve Kitle Sendikacılığı: KESK'in büyük bir çoğunluğunun sahip çıktığı bu anlayış, Türk-İş'deki sol-sosyal demokrat kesim ile DİSK'in bütününe ait bir anlayıştır. Ayrıca DİSK Rıdvan Budak döneminde yeni bir tarz geliştirmiş, bu da Çağdaş Sendikacılık; ücret sendikacılığı tarzına yakın bir tarz olmakla beraber, bu tarzın en önemli argümanı hem işçi-işveren arasında hem de toplumsal yapıda uzlaşma, hoşgörü ve diyalog siyasetiyle modernleşmeci kemalist görüşü temel almaya çalışıyordu. Rıdvan Budak ayrıldıktan sonra bu anlayışın DİSK ile olan ilişkisi nereye kadar gidecek bilemiyorum.

Sınıf sendikacılığı (SS) ile sınıf ve kitle sendikacılığı (SKS) Türkiye sosyalist hareketinin geleneksel sol ve devrimci demokrasi akımlarının uzantısıdır. Dolayısıyla söz konusu iki sendikal anlayışın temel ayrımı teorik-ideolojik özden kaynaklanmaktadır.

SKS, öz olarak devrimci demokrat akımın siyasal-ideolojik açılımlarını taşımaktadır;

- Sendikal yapının iç çalışmaları ile dışa dönük örgütlenme çalışmalarında ideolojik muhtevayı olabildiğince, neredeyse hiç göstermemecesine örtme yaklaşımı vardır. Bu örtmenin dışa dönük biçimi, belli noktalarda makul görülebilecekken, içe dönük eğitim, örgütlenme, sendikal eylem programları gibi konularda da ideolojik taraflılığın örtük tutulması anlaşılmazdır.

- SKS'de içe dönük sendikal faaliyetin ideolojik temaları ne kadar az işleniyorsa, bunun kat kat fazlası sendika içi grupların çatışmaları daha sık yaşanmaktadır. İdeolojik

kimlik sadece, sendika içi yönetsel mekanizmalarda ağırlıklı olarak yer almak ya da sendikanın 'ele geçirilmesi' konularında başvurulan tartışma konusu oluyor. Bu da, sendika içindeki sosyalist öznelerin sendikaya sınıfsal nitelik kazandırmaktan çok güçlü olan kazanır kavgası yaşatıyor.

- SKS'nin iç yapısının donanımı böylesi unsurlardan ve çatışmalardan oluşunca doğal olarak sendikal faaliyetin iç ve dış alanlarla dönük mücadeleci, siyasallaştırıcı etkisi azalıyor. Elbette bu noktada sendikanın siyasallaştırma işlevi var mı diye düşünebiliriz? Bu konu birazdan sendika-siyaset ilişkisi içinde ele alınacak, sendikanın şöyle bir durumda siyasallaştırıcı etkisi vardır; sendikal eğitimin, sendikal eylemin, sendikalı emekçi hareketinin mücadelesine kaynaklık eden sorunun salt ekonomik nitelikle sınırlı kalmadığını ekonomik yaptırımın ardından, siyasal yaptırımların geldiğini hatta kapitalist düzenin emekçi haklarını gasbetmek yönündeki ideolojik saldırılarını dahi sendikalı emekçilere anlatmak ve kitlesel mücadelesini yaratmak gerekiyor. Bu yaklaşım sendikal faaliyetin siyasallaştırıcı etkisini artıracaktır.

- SKS'nin mücadeleci, siyasallaştırıcı etkisi, ideolojik omurganın olmayışından ya da gizli tutulmasından ötürü de çok zayıf kalıyor. Aynı zamanda SKS içi grup sürtüşmeleri sendikal faaliyeti içe kapanık ve yalnız konuma getiriyor. Diğer etken de, sendikal yapıların olası eylemlerde siyasal karşı çıkış, ideolojik taraflılığı ortaya koymak yerine çok daha pasif, örgütsüz, bilinçsiz, yabancılaşmış eylemler üretilerek sendikal hareket daha da apolitikleştiriliyor. Üstelik, egemen ideoloji genel anlamda toplumu depolitizasyona yöneltirken, hareket içindeki emekçinin de sendikalar tarafından apolitizme sürüklenmesi bağışlanamaz.

- SKS anlayışında sınıf teması baskın olacağına kitle teması daha çok öne çıkar. Sendikanın kitleselleşmesi kuşkusuz önemlidir. Ancak, kitleselleşmenin oturacağı sendikal zemin sınıfın tarihsel çıkarlarını görmeyen ya da gizlemeye çalışan bir zemin olmamalıdır. Türk-İş, Hak-İş gibi sendikaların kitleleri devlet korporatizmiyle, ücret temelli sendikacılıkla, uzlaşmacı tarzda yaklaşmaları mümkün. Ancak SKS anlayışı söz konusu sarı sendikalardan tamamen ayrı bir tarz geliştirmelidir. Kitleselleşmek adına sınıfın temel çıkarları geriye itilmemelidir. Aksine sınıfın çıkarları temelinde kitleselleşme amaçlanmalıdır. Bunun hem iç eğitimi ve örgütlenmesi oluşturulmalı hem de dışa dönük faaliyette sınıf çıkarının savunucusu olmalıdır.

Sınıf Sendikacılığı: Bu sendikal anlayış nasıl geliştirilmelidir? Bunun yanıtı SKS'nin eksik ve olumsuz yanlarının bir kenara konmasıyla ortaya çıkacak olan özelliklerin sahiplenilmesidir. Aynı zamanda SKS anlayışına eklenecek daha net, bağımsız, militan temalar olacaktır. SS anlayışı şu ilkelerle açıklanabilir:

- İşçi sınıfının tarihsel çıkarlarından yana olmak ve bu çıkarları kapitalizme karşı korumakla temel bir ideolojik zemini olmalıdır.

- İşçi sınıfının, eşit-özgür bir toplumda yaşama idealini, sınıfın çıkarlarının sosyalist toplumda yattığını işleyecek bir iç eğitimin uygulanması ve aynı zamanda sömürü düzenine karşıtlık öne çıkarılmalıdır.
- İşçi sınıfının çıkarlarını savunan, mücadelesini yakın bir kanaldan yürüten sosyalist hareketle ideolojik-siyasal birliği olan, ortak mücadele olanakları yaratan bir anlayış olmalıdır.
- Bu noktada her türlü uzlaşmacı, işbirlikçi, korporatist, ekonomist yaklaşımdan bağımsız olunmalıdır.
- Elbette dar, sekter bir sendikacılık değil. Sınıf çıkarları temelinde kitleselleşmek, işçi ve emekçilerin bütün toplumsal sorunlarına emekçilerin çıkarları doğrultusunda sahip çıkmak ve örgütlenmek. İşçi ve emekçilerin güncel ve popülist tepkilerinden uzak kalmayacak, emekçilerin bu tarz tepkilerini sendika içinde eğitecek bir tarz geliştirilmelidir.
- Sosyalist siyasi öznelerin, sendikalarla sosyalist siyasetin, sosyalist ideolojinin propagandasını yapmak, meşruluğunu oluşturmak gibi görevleri olmalıdır. Ancak, sosyalizmin hegemonyası derken, farklılığı olan sendika içindeki sosyalist öznelerin grupsal hegemonyasını kastetmiyorum. Sosyalist öznelerin sendikal faaliyette genel bir sosyalizan siyasal-ideolojik söylemi tutturmaları gerekiyor. SS anlayışı buna olanak tanımalıdır.
- SKS'nin ve SS'nin sıralanan bu özelliklerinin sonucunda iki anlayışın birbirini asıl olarak siyasal akımların ayrımına bağlı olarak ayırdığını görüyoruz. Bu nedenle devrimci demokrasi ve geleneksel sol akımın sosyalist hareketin yeniden yapılandırılması koşullarında ortaya çıkacak yakınlaşmaların, SKS ve SS anlayışlarının da yakınlaşmalarına yardımcı olacaktır. Aksi halde çok gereksiz, kuru ve eritici bir ayrım olarak kalacaktır. SKS'nin mücadele süreci içinde çok daha çabuk erime riski varken, SS ile yakınlaşması bu erimeyi azaltacaktır. Aynı biçimde SS'nin de ideolojik-siyasal ağırlıklı temalarının SKS ile yakınlaşması sonucunda SS'nin daha fazla yaygınlaşması ve söz konusu temaların kullanılması olanağı daha fazla olacaktır. Bu da sınıf sendikacılığı ilkeleri ile sınıf ve kitle sendikacılığı tarzının yeniden oluşturulması anlamına gelecektir.

Bu tarz bir sendikal anlayışa, geçtiğimiz yaz Ören'de yapılan "Uluslararası Sendikal Dayanışma Konferansı"ndan çıkan sonuçların da yakın olduğunu düşünüyorum. Örneğin bildirge; kapitalist sistemin hem üretim sürecinde uyguladığı yeni çalışma modelleri ile hem de siyasal-ideolojik kuşatması ile işçi ve emekçilerin tarihsel kazanımlarını geri almaya başladığını vurguluyor. Bunun için sermayenin dünya çapındaki saldırılarına karşı, uluslararası sendikal hareketin dayanışmasının yaratılmasına değiniliyor. Bu uluslararasılaşma her ülkenin sınıfsal mücade özgünlüğünü de reddetmiyor. Günümüzde sendikal yapıların ve sendika yöneticilerinin bir kısmının kapitalist gelişme karşısında emek-sermaye çatışmasını reddedip uzlaşmacı sendikacılığa yöneldiğini, eleştirel bir yaklaşımla ele alıyor. Bu tespitlere bağlı olarak konferans, mücadeleci

sendikacılığı, sınıf sendikacılığı ilkelerinin sendikal hareket içinde yeniden egemen olması kararını alıyor. İşçi hareketinin siyasalaşmasının önemine değinerek işçilerin kendi partilerini güçlendirmeleri kararı alınıyor.(5)

Bu noktada değinmek istediğim diğer bir konuda sınıfın birliği konusu. İşçi ve emekçilerin, sendikal yapıların, siyasi öznelerin günümüz koşullarında büyük bir saldırıyla karşı karşıya olduğunu biliyoruz. Bu geniş ve güçlü saldırı, ancak birlik gücü yüksek ve siyasal-ideolojik kimlikli karşı çıkışla geri itilebilir. Bunun bir ayağı işçi ve emekçilerin kendi içlerindeki birliğidir. Diğer ayağı da sosyalist hareketin birlik ve yeniden yapılanma sürecidir. İkincisini belirli biçimlerde tartışıyoruz ve oluşturmaya çalışıyoruz. Ama birincisi konusunda önemli bir gelişme yok. Yöntem gereği biliyoruz ki birincinin etkinliği ikincisini, ikincinin etkinliği de birincisini karşılıklı belirleyecektir. Bu süreç içinde sınıfın birliği konusunda bugün için bir ara organizasyona gidilmesi gerekiyor. Bu organizasyonda tek bir konfederasyonda örgütlenmektir. Tek konfederasyon da bugün sınıfın azalan gücünü artıracak, sendikacıların yönetim rantlarını bir ölçüde yok edecektir. Ortak örgütlülük, ortak hareketlenme ve ortak bilinci oluşturacak, işçi ve emekçilerin sermaye kaynaklı çelişkilerini daha bütün kavraması mümkün olacaktır. Sosyalist hareketle sınıf hareketi arasındaki ilişki daha geliştirici, sonuç alıcı olacaktır. Yani işçi ve emekçilerin birliği hem ortak mücadele sürecinde hem de sosyalist hareketle daha güçlü etkileşim içinde asıl zeminine oturacak ve asıl sınıf yapısını oluşturacaktır. Böylece işçi ve emekçi örgütlülüğünün bütünü siyasal-ideolojik saflaşmaları daha sağlıklı yaşayacaktır. Sonuçta işçi ve emekçilerin depolitizasyonu, sosyalist harekete olan uzak mesafesi, sınıf çıkarlarını koruma ve yeni haklar elde etme bilinci bugün epey gerilemişken bu durumdan çıkmanın ilk adımı tek konfederasyondur. Bunun içinde bugün kapsamı itibarıyle Türk-İş konfederasyonu işçi ve emekçilerin birliği temelinde söz konusu gelişmeyi sağlayabilecek bir ara örgütlenme uğrağı olabilir.

Bu durumda: Sendika-Siyaset ilişkisi

Buraya kadar yazılanlar içinde de söz konusu ilişkiyi bir ölçüde anlatmaya çalıştım. Bu noktadan sonra da bir kaç noktaya değineceğim. İlk elden sendika-siyaset ilişkisini kategorik olarak ayrı çözümlemek mümkün. Ancak, sınıf mücadelesinin asli yöntemi, sendika, sınıf ve siyaset alanlarının bir arada, belirli bir bütünlük içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Belirli bir bütünlük içinde çözümlemeye gitmek doğru olanıdır. Aksi halde sendika-sınıf-siyaset bütünü kategorik olarak ayırmak; a) Sendikal harekete çubuk büküldüğünde mücadelenin talepleri salt olarak ekonomik taleplerle oluşturulacaktır. Ücret sendikacılığı doğal olarak sendikal bürokratizmi, korporatist anlayışı ve sendikal ağalarını doğuracak, rant kaynaklarını oluşturacaktır. Siyasallaşma ve siyasi özneyle etkileşim süreçleri reddedilecektir. b) Örgütlenme salt mavi yakalı işçi sınıfı üzerinden yapılırsa ve siyasetin nesnesi olarak tek başına işçi sınıf alındığında ise, siyasetin alanı darlaştırılmış olacaktır. Bu tarz dar siyaset, siyasetin ideolojileştirici işlevini kurutur ve

alana dair (üretim sürecindeki işçiye dair) kısıtlı, dar siyaset üretilmeye çalışılır. Bu siyaset ideolojisiz olunca apolitikleşir, işçi kuyrukçuluğuna dönüşür. c) Siyaset alanını diğer iki alandan ayrı kurgulamak mümkün değil. Mutlaka siyaset kapsamında olmaları gerekiyor. Siyaset kapsamındaki sendika-sınıf, eğer siyasetin çözücülüğünü parlamentarizmde (yasalcı-reformcu anlayış içinde) arıyorsa bu tarz siyaset uzlaşmacı, işbirlikçi siyasettir, reddedilmelidir. Sınıf hareketini, sendikaları düzene ve aygıtlarına bağlama çabasında olan bu siyaset tarzı, sınıfın çıkarlarını işçi sınıfının diktatörlüğünde görmeyen anlayıştır. Bu anlayış işçi sınıfının çıkarlarını burjuvazinin ekonomi-politiği içinde çözmeye çalışan ve parlamentoyu asıl araç olarak gören uzlaşmacı siyaset tarzıdır. Sosyal demokrat anlayış bu kategori içindedir. Bu durumda, sendika-sınıf-siyaset ilişkisini az önce sayılan biçimlerde birbirinden ayrı kurgulandığında ne anlamlara geldiğini gördük. Buna karşılık olarak sendika-sınıf siyaset ilişkisi bir bütünlük içinde çözümlenmeli dendiğinde şu ilkelerin önemsenmesi gerekiyor:

a) "'Sınıf ve Kitle Sendikacılığı' ilkesi ile belirlenmiş bir sendikal mücadele sosyalist mücadelenin uzağında duramaz, hem ideolojik hem de siyasal anlamda iç içe yaşamak zorundadır.

b) Örgütsel bağımsızlığın bekaretini korumak adına sosyalizm mücadelesi veren özne/öznelere karşı refleksle 'sınıf ve kitle sendikacılığı' yapılamaz.

c) Sosyalist mücadele işçi ve emekçilerin, daha kapsamlı bir tanımla insanlığın kurtuluşu için verildiğine göre sendikal yapılarda verilen sınıf mücadelesi ile bir üst mücadele olan sosyalizm mücadelesi arasında dolaysız bir ilişki vardır.

d) Sosyalist ideoloji ve sosyalist siyasetin sendikalara taşınması bütün sosyalist bireyler için meşru bir haktır. Hatta hak olmaktan öte kaçınılmaz bir görevdir. Kitleselleşmenin önünü keser, daraltır kaygısıyla sosyalist ideolojiden ve sosyalist politikadan uzak durmak sendikal siyaseti sınıf mücadelesinin ana ekseninden uzaklaştırır.

e) Farklı sosyalist parti, örgüt ve yapıların sendikalardaki yandaşlarının asli görevi sosyalizmin ideolojik hegemonyasını sendikada güçlendirmektir. Ayrıca her farklı eğilimin kendi siyasetini ve siyaset tarzını güçlendirmek amacıyla yapacağı siyasi çalışma meşrudur.

f) Ancak ideolojik ve siyasal hegemonya kurma çalışmaları ne kadar meşru ise bir eğilimin diğer eğilimler üzerinde örgütsel ve idari mekanizmaları kullanarak egemen olmaya çalışması bir o kadar gayri meşrudur.

Bu nedenle örgütsel-yönetsel organların seçiminde nispi temsile dayalı bir seçim sistemi geliştirmek ve farklı eğilimlerin temsil edilmesinin önünü açmak gerekmektedir."(6)

Ayrıca farklı bir alana dönük olsa da bir konuya değinmek istiyorum. Bu konu, pre-sendikalist örgütlenme anlayışıdır. Sendika-siyaset ilişkisini incelerken, kısaca bu konuyla ilişkili olarak bir kaç noktaya değinmek istiyorum. Pre-sendikalist örgütlenme; üniversitede mesleki örgütlenmeleri olan bölümlerin, öğrencilerin mezun olmalarından

önce meslek örgütüyle ilişkilenmelerini sağlayan mekanizmaya deniyor (Mühendis Odalarının böyle bir organizasyonu bulunuyor) Bu örgütlenmeyi, ideolojileşme ve siyasallaşma süreçlerini engelleyeceğini ve iki farklı işlevle donatılmış alanların birbirine karıştırıldığını düşünerek sakıncalı buluyorum. Çünkü;

- Üniversitede okuyan öğrencinin *declasse* konumu öğrencinin kimlik edinme sürecini yaşadığı evre olarak geçer. Kimlik edinme süreci hem burjuvazi hem de sosyalist hareket için önemlidir. Bu önemden ötürü, burjuvazi egemen ideolojinin verili motiflerine bağlı olarak öğrencinin de ideolojik kimliğini oluştururken, sosyalist özneler de egemen ideolojiye karşı, sosyalist ideolojik kimliğin öğrencide oluşması için çalışmalıdırlar.
- Sosyalist özne, öğrencinin sosyalist kimliğini hem egemen ideolojiden hem de mesleki örgütlerin özgül kimliğinden bağımsızlaştırmalıdır. Aksi durumda öğrenci sosyalist olmaktan öte mesleki haklarını öğrenen ve bu haklar için örgütlenen, bilinçlenen "mühendis adayı" haline gelecektir.
- "Mühendis adayı" öğrenci tipi, sınıfsal bilincini bağımsız ideolojik kimlikle oluşturamayınca siyasallaşması da eksik kalacaktır. Bunu şundan ötürü önemsemeliyiz, üniversite öğrencisi yarı-aydın konumundadır ve bir işçi-emekçiye göre daha fazla aydın olma olanağına sahiptir. Bunu da üniversite sürecinde kazanabilir. Bu nedenle iki ayrı alan, iki ayrı kimlik iç içe geçirilmemelidir.
- Elbette bir öğrenci mesleki örgüt içinde de siyasallaşabilir, ama bu siyasallaşma aydın adayı öğrenci için ideolojik kimlikten yoksun bırakıldığında siyasallaşma mesleki örgütün verili nesnelliğine bağlı olarak gelişecektir. Bu da "demokrat" kimlikten öteye geçmeyecektir.
- Yapılması gereken, sosyalist öznelerin üniversite öğrencisini bağımsız ideolojik ve siyasal argümanlarla kapitalizme karşı donatmasıdır, böylesi bir kimlik oluşturulmasıdır. Mesleki örgütlenme ve mücadele mezuniyetten sonra gündeme gelebilir.

Sendika-Parti ilişkisi

Yukarıdaki ilkelerle sendika-siyaset ilişkisini kurgulayan, sınıf çıkarlarını savunan, siyaseti toplumsal formasyonun bütününden çıkarsayan ve mücadele eksenini emek-sermaye çelişkisine dayandıran araç, son tahlilde sınıfın siyasi öznesi partidir. Sınıfın üretim sürecinden doğan çelişkileri ile, gündelik yaşamdan türeyen çelişkilerinin çözümü için, parti tek mücadele amacıdır. Bütün çelişkilerin ortak bir payda da çözüme kavuşturulacağı araç partidir.

Parti-sendika ilişkisini tanımlamak aslında, sendika-siyaset ilişkisinin tanımlanmasından çok da ayrı değil. Ancak burada iki ayrı araç, iki ayrı mücadele programı mevcuttur. Örneğin parti (sınıfın devrimci partisi) sömürünün ortadan kaldırılmasını önüne bir mücadele argümanı olarak koyarken, sendikanın bu anlamdaki

argümanı sömürünün azaltılması çabasıdır. Bu noktada sınıfın çıkarları sömürünün kaldırılmasından yana ise sendikal hareketin de bu alana, partinin mücadele kanalına doğru evriltilmesi gerekiyor. Bu durumda ne sendika aracı partinin yerini alabilir, ne parti sendikaya eklemlenir, ne de parti ve sendika birbirinden kategorik olarak ayrıştırılabilir. Olması gereken partiye, sendikal harekete perspektifler öneren, mücadelede ön açıcı olan bir işlev yüklemek ve pratik süreçlerde parti-sendika arasında ortak paydalar yaratmaktır. Bu nedenle;

- Parti, iktidar hedefi, anti-kapitalizm, sınıfsal mücadele vb. temalara sahip bir anlayışla sendikal yapılara yönelmeli ve parti siyasetini sendikal hareketle buluşturmalıdır.
- Parti, net politikalarla sendikal hareketin önünü açmalı, sendikaların ekonomik-demokratik nitelikteki hareketini siyasal(sınıfsal) temalarla yeniden yorumlamalı, işçi sınıfı ve emekçilerin hareketinin siyasallaşmasına önderlik etmelidir.
- Parti, ideolojik-siyasal hegemonya (sosyalizmin hegemonyası) kurmak için sendikal alanlara yönelmeli (grupçu, dar anlayışla değil) işçi ve emekçilerin sendikal eğitiminin yanı sıra parti siyaseti ve ideolojisi ile de ilişkilendirilmesi, sınıfsal bilincin oluşumuna önemli katkılar sağlayacaktır.
- Parti, sınıfın ideolojik-siyasal-örgütsel bilincinin gelişimine ve sınıf mücadelesinin ihtiyaçlarına bağlı olarak, gerektiğinde sendikaya alternatif olarak konsey, sovyet, fabrika komiteleri vb. organizasyonlar önerebilir, parti-sendika arasında organik bağ kurmak gerekebilir.
- Parti ve sendika, iki ayrı işlevle donatılmış araçlardır. bu noktada, parti iç örgütlenmede sendikal alana yönelik ideolojik-siyasal girdiler sağlayacak organlaşmaya yönelmelidir. Üyelerini bu bilinçle eğitmelidir. Sendikalarda bu tür girdilere açık olmalı işçi ve emekçilerin bilinçlenme süreçlerini daha kapsamlı, derinlikli kılmaları gerekiyor.

Sonuç olarak, sınıf-sendika-siyaset ilişkisi her zamankinden daha ideolojik bir içeriğe büründürülmelidir. sınıf hareketi ile sosyalist hareket arasındaki mesafe siyaset pratiği ile kapatılmaya çalışılmalıdır. Sınıfın tarihsel çıkarlarını zaman ve mekan koşuluna bağlı olarak savunacak ve yeni haklar için savaşacak uygun araç ve yöntemler belirlenmelidir.

Notlar

1- Metin Çulhaoğlu; *Varoşlar ve Kent Yoksulluğu: Sınıf Mücadelesinde Mekan ve Bütünlük Sorunları*, Sosyalist Politika Kitap Dizisi, Eylül 1996, Sayı 10, s.111

2- Metin Çulhaoğlu; *agy.*, s.119

3- *Sosyalist Politika'da Açılım için Saptamalar Yönelimler*; Sosyalist Politika Bildirgesi, Nisan 1994, s.20

4- Ali Önder Öndeş; *Eğitim-Sen ve Kamu Çalışanlarının Sendikal Mücadelesi*, Sosyalist Politika Kitap Dizisi, Şubat 1995, Sayı 4, s.77

5- *Sermayenin Saldırılarına Karşı Uluslararası Sendikal Dayanışma Konferansı Sonuç Bildirgesi*, 16 Mayıs 1999, Ören

6- Ali Önder Öndeş; *agy.*, s.72

ESNEKLEŞME SÜRECİNE POLİTİK BİR BAKIŞ

Dilhan ADANIR

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan göreli bir refah döneminin ardından, 1970'li yıllardan itibaren Dünya kapitalizmi krize girmiştir. Esneklik ise, sözkonusu bunalımın aşılabilmesinin bir yolu olarak görülmüş, gündemin bir parçası haline gelmiştir. 1970'li yıllarda emek sürecine damgasını fordizm vurmuştu. Ancak bant sistemine dayalı kitlesel üretimin, piyasanın belli bir doygunluğa ulaşması nedeniyle, işlevini yitirdiği görüşü hakim olmuştur. Yeni dönemde üretim süreci açısından esnek üretimin benimsendiği ve bütün yeni tezler gibi esnekliğin de, bir önceki üretim tarzından tamamen farklı olduğu savunusu ön plana çıkmıştır. Yani, esneklik de günümüz modası olan kopuşçu düşüncenin adı olmuştur.

"Kopuş", "bilinemezlik", "uçuşkanlık" anlayışları son döneme damgasını vurdu. "Her şey değişti" düşüncesi korkunç bir hızla değişen şeylerin önünde gitti. Kuşkusuz bu durumun çok değişik sonuçları oldu. Tarihin parçalı algılanması, marksizmin açıklayıcılığını yitirdiği düşüncesi yerelcilik, bireycilik vs. ön plana çıktı. Esneklik ise küreselleşme ile birlikte gündemimize oturdu. Öncelikle daha çok akademik çevrelerin tartıştığı bir konu iken bugün etki ve sonuçlarını sosyalistlerin de tartıştığı bir konu haline geldi.

Ancak, herşey havada uçuşuyordu. Bunun sonucunda "esneklik" nedenleri ve sonuçları bakımından bir yere oturtulamadı. Her yerelliğe uygun bir esneklikten yola çıkılması ve genelleştirilmesi, yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden oldu.

Kuşkusuz bunda yaşanmakta olan konjonktürün etkisi vardı. İdeolojik yoğunluğun çok boyutluluğu, kapitalizmin çizdiği dekompoze bir coğrafi görüntü, solun güçsüzlüğü ve prestij kaybına uğraması gibi.

Yöntemsel olarak, esnekliği ele almak için benim ilk önerim, havada uçuşan esnekliği daha belirtik bir kimliğe kavuşturmak ve belirtik bir yüzeye oturtabilmenin gerekliliğidir. Yani, üretim sürecinde "yeni olanı", bir büyük ekonomik sistem olan kapitalizmin iç işleyiş mantığına oturtabilmektir. İkinci önerim tarihselliğe ilişkindir. Tarihsel olanla, konjonktürel olanın ayırt edilmesidir. Örneğin kapitalizmin kara ve rekabete dayalı bir üretim tarzı olduğunu ve karı arttırmak için emek denetim mekanizmalarını sürekli üretmek zorunda olduğunu görmek gerekir. O halde neler kapitalizmin özüne yönelik kurallardır, neler küreselleşme dönemine özgü yeni olanlardır. Ve buna yönelik olarak esneklik kalıcı bir sistem midir? Yoksa bu dönemki sermaye birikim koşullarına mı denk düşmektedir? Sosyalistler esneklik karşısında tamamen silahsız mı kalmışlardır? Dolayısıyla bu yazı, daha çok esneklik tartışmalarına nasıl bakılması gerektiğine yönelik

yöntemsel bir çerçeve sunmaya çalışacak, esnekliğin sonuçları ve Türkiye'deki durumu gözden geçirme çabası olacaktır.

Kapitalizmin yeni bir evreye girmesi, onun öze ilişkin dinamiklerini değiştirmez. Bunlar marksizme içkin mutlak belirlenimin aynı zamanda sonuçlarıdır da. Her şeyden önce kapitalizm üretici güçleri geliştirir. Düzenli bir gelişim kapitalizm için mutlaktır. Bu gelişim, karın arttırılması ve sermaye birikim süreci sistemin temel işleyiş mantığıdır. Kar ise canlı emeğin sömürülmesine dayanan mutlak artı değere bağlıdır. Ya da emek, üretim sürecinde artı bir fazlalık üretebilen tek üretim faktörüdür. O halde bir sermaye birikiminin düzenli devamı üretim süreci ve dışında emeğin denetim altına alınmasıyla mümkündür. Ancak, kendi içlerindeki rekabet, kapitalistleri kar dürtüsüyle teknolojinin yenilenmesine yöneltir. Bu da göreli artı-değerin arttırılmasıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerde daha çok göreli artı-değerin arttırılması yoluna gidilmektedir. Ve bütün bunlar sınıf mücadelesini tetikleyici işlev görürler. Bu dinamiklerin uyum içinde varolması mümkün değildir. Sonuç, kapitalizmin bunalımlara mutlak gebe olmasıdır. Azalan kar hadleri yasasının devreye girdiği, aşırı sermaye birikim evresine denk düşen bunalım, yeni sermaye birikim rejimlerinin yaratılmasını gerektirir. Burjuvazi ise kapitalizmin bu genel işleyiş mekanizmalarını tersine çevirmeye çalışır. Kapitalizmin kendi iç dinamikleri sonucu krize girmesi tarihsel olana, bunu tersine çevirmede kullanılan sermaye birikim rejimleri döneme özgüdür, konjonktüreldir.

Krizi aşmaya yönelik politikalar makro ve mikro düzeyde yenilenir, oluşturulur. Her şeyin değersizleştirildiği, mal stoklarının elden çıkarıldığı, ücretlerin düşürüldüğü, bu ayarlamalara yönelik, kurumsallaştırmaların yapıldığı bir dönem yaşanır. Aşırı birikimin yok edilme mekanizmalarından biri de coğrafi kaydırmalardır. Sermaye ve emeğin değişik coğrafyalarda yeniden anlamlı kılınma çabalarıdır. Ancak bu tedbirlerle mevcut durum giderilmezse, daha ciddi yönelimlere ihtiyaç duyulur.

"Esneklik"de kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş, mutlak artı değer sömürüsü ile birlikte göreli artı değer arttırılmasına dayanan bir süreçtir.

Ancak esneklik, firmalararası ilişkiler, firma içi örgütlenmeler, emek sürecine ilişkin farklı durumları anlatmak amacıyla farklı düzeylerde daha özelleştirilmiş tanımlara da sahiptir. Ayrıca, esneklik tanımlamalarının gerisinde, 70'lerdeki krizin farklı yorumlanmasının da payı vardır.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yılların başlarında telaffuz edilen neo-fordizm kapitalizmin önceki yapılanmasından tamamen farklı, kökten bir değişimin olamayacağını, otomasyonun ve fordist üretim biçiminin devamını vurguluyordu. Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren "post-fordizm"den bahsedilmeye başlandı. Post-fordizm ise neo-fordizmden farklı olarak yalnızca üretim sürecini değil, üretimden tüketime, işletmelerarası ilişkileri, bunların mekansal dağılımını, bilginin dağılımından, sınıflara ilişkin yapılanmalara kadar çok daha geniş bir alanı anlatmak için kullanıldı. Bu noktada esnekliğin, sonuçlarına, işleyiş mantığına bakmak gerekiyor.

Peki değişen ne?

Esneklik ile birlikte, fordizmden farklı olarak, ticari, teknolojik, örgütsel yeniliklerin temposu artmıştır. Yeni üretim sektörlerinin oluştuğu, ya da varolan sektörlerin yenilendiği (Mc Donald's işçiliği gibi hizmet sektörleri), finans hizmetlerinin ise yeni yöntemlerle yürütüldüğü görülmektedir. Hizmet sektöründe istihdamın arttığı gözlemlenmiştir. David Harvey'e göre "hem özel hem kamusal karar verme süreçlerinin zaman ufku kısalmışken,uydu iletişimi ve ulaştırma maliyetindeki düşüş, bu kararları artan ölçüde, genişleyen ve çeşitlenen bir mekana yayılma olanakları gittikçe artmaktadır."(1) Esneklik coğrafi bir dekompozisyona dayanmaktadır. Gelişmiş ülkelerle, azgelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliğin, hatta ulusal sınırların kalkacağı anlamında kullanılan küreselleşmenin bu eşitsizliği arttırarak yaydığı görülmüştür.

İşgücü piyasalarının yaşanan dalgalanma ve belirsizliklere karşı, karlarını makul bir düzeyde tutmak için, işverenlerin esnek çalışma rejimlerini tercih ettikleri, sömürü oranını değişik yöntemlerle arttırmaya çalıştıkları izlenmektedir.

Sendikal örgütlenmenin gücünde önemli azalmalar meydana gelmiştir. Fabrika dışındaki ev-içi üretimin ya da informel sektörde çalışan işçilerin sayısının artması bunun en önemli nedenlerindendir.

İşgücü piyasalarındaki bu dönüşümün en büyük etkisi kadın ve çocuk emeği üzerindeki sömürünün katmerleşmiş olmasıdır. Daha yüksek ücret alan, işten daha güç çıkartılan işçinin yerini, daha düşük ücretle çalışan kadın işçi almıştır. (Filipinler, Güney Kore, Brezilya gibi yeni sanayileşen ülkelerde ya da azgelişmiş ülkelerde kadın emeği sömürüsü çok yüksektir.)

Sendikal örgütlenmelerin yaşadığı sonuç bir yana ev-içi çalışma, parça başına, fason üretimdeki işçilerin sayısının hızla artışı sınıf bilinci oluşumunu da olumsuz etkilemiş, bilincin oluşumunu daha dolayımlı hale getirmiştir. İdeolojik hegemonyanın daha çok etkisinde olacağı bir durum yaratmıştır.

Bütün piyasaların esnekleşeceği, fordizmin ve kitle üretiminin sonunun geldiği iddialarının doğru olmadığı ortadadır. Piyasanın özel ürünlere ihtiyaç duyduğu ve anarşik piyasa düzeninin hakim olduğu görüşleri ise çok kısmi olarak bu durumun yaşandığını göstermektedir. Fordist üretim, daha çok çevre ülkelere kaydırılmıştır. "Bu yüzden, Fordizm döneminde geliştirilmiş olan standartlaştırılmış üretim sistemlerinin önemli bir bölümü çevreye kaymış ve böylece ortaya "çevresel Fordizm" çıkmıştır. Yeni üretim sistemleri bile, bir kez standartlaştırıldıklarında, yeniliğin yapıldığı ilk yuvalarından üçüncü dünya alanlarına kayma eğilimi gösteriyor. (Atari'nin 1984'te Silicon Valley'den Güney Doğu Asya'nın düşük ücretli emek gücüne kayması buna iyi bir örnektir.) İkinci stratejiye göreli artı değer adı verilir. Burada, organizasyonel ve teknolojik değişim harekete geçirilerek yenilikçi firmaların geçici karlar elde etmesi ve emeğin yaşam düzeyini tanımlayan malların maliyeti düşürüldüğü ölçüde genel olarak karların yükselmesi sağlanır. Bu açıdan da, kömür madenciliğinden çelik üretimine, bankacılığa

ve finansal hizmetlere kadar her sektörde istihdam ve emek maliyetlerini düşüren yatırımların artan şiddeti,1980'li yıllarda sermaye birikiminin gözle görülür bir özelliği olmuştur"(2) Üretimde dünyada gözlenen süreç esneklik ve ademi merkeziyetçi örgütlenmelerle, merkezi kapitalist güç ve firmalara bunların bağlı olması yani adem-i merkeziyetçilik ile merkezileşme arasındaki gerilimdir. İktisadi gücün bu gerilimi, makro planda sermaye birikim sürecinin devamı açısından ulus devletlerin öneminin azalması yerine artmasını getirmiştir.

Bu dönemde, devlet, hem finansal çevreleri çekmek için girişimci,ulusal çıkarları korumak için ise daha müdahaleci, despot olmak durumundadır. Türkiye'de 18 Nisan seçimleriyle gündeme gelen MHP ve faşizm tehlikesi kadar önemli olan, devletin bizatihi bu rolü gerçekleştirmek zorunda oluşudur. Bu yüzden M. Çulhaoğlu'nun MHP olmasa dahi, MHP'nin görüşleri daha fazla iktidarda olacaktır sözleri bu anlamda değerlendirilmelidir.

"Küreselleşme" ile birlikte gündemimize bir konu daha girmişti: "Bilgi toplumu olduk." Bundan anlaşılması gereken yalnızca medya aracılığıyla bütün dünyanın izlenebilir olması değildir. Esasen kastedilen sermayenin akışkanlık hızını takip edebilmektir. Firmaların, tüketim cephesini iyi izlemeleri, finansman değişikliklerine ayak uydurabilmeleridir. Üretim cephesinde esneklik olarak anlatılan, "tam zamanında üretim", "yalın üretim" organizasyon süreçlerinin amacı, üretilen malın, üretim sürecinde fazla zaman kaybedilmeden hemen piyasaya aktarılmasıdır. "Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri, yeni ürün servis hizmetlerinin yaygınlaşması, üretim sürecinde gerçekleştirilen kalite kontrol ise, dolaşım aşamasındaki sermayenin akışkanlığını arttırmak anlamına gelmektedir"(3) Bu konuda D. Harvey ise şunları söylemektedir. "Birincisi doğru ve güncelleşmiş bilgi günümüzde çok değer verilen bir metadır. Bilgiye ulaşma ve hakim olma olanağı, anında veri analizi konusunda güçlü bir kapasite ile birlikte, uzak diyarlara yayılmış şirket faaliyetlerinin merkezileşmiş eşgüdümü açısından yaşamsal hale gelmiştir."(4)

Bu bölümde, esneklik tartışmalarının, makro ölçekteki sonuçları irdelenmeye çalışıldı. Sonuçta, şunu belirtmek gerekiyor, esneklik, kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda, korkunç bir ideolojik taarruzla ortaya çıkmıştır. Bugün esneklik sürecin önemli bir bölümünün tamamlanması nedeniyle daha iyi değerlendirilebilir hale gelmiştir. Sosyalistler de bu sürecin açmazlarını görüp, bunlara yönelik politikalar oluşturmak durumundadır.

Esnekliğe daha mikro bir bakış: üretim süreci açısından esneklik

Genel olarak dünya piyasasında artan rekabet karşısında, piyasa dalgalanmalarına karşı işverenlerin dayanabilmeleri ve karlarını arttırabilmeleri için emek sürecine müdahale

etmeleri ve işgücü piyasalarını da denetim altına almaları gerekmektedir. Bu da işçilerin uzun mücadeleler sonucunda elde ettikleri hakların geri alınması demektir.

Esneklik uygulaması sonucunda yaşananlar, her türlü duygusallıktan uzak kalınsa dahi, yukarıdaki bakış açısını doğrulamaktadır. Başlangıçta, bir çok akademisyen ve sol-sosyalist güçlerin bu anlamda duruma çok fazla teşne oldukları görülmektedir. Ancak 1999'a gelindiğinde somut durumun, artık daha fazla sonuçlarının görülebildiğini, çözümlemek için –belli bir süredir yaşanıyor olması nedeniyle- daha fazla veri sağladığını görmek gerekir. Bu nedenle özellikle üretim sürecinde esnekliğe ilişkin uygulamalara bakabiliriz.

Üretim sürecinin esneklikle daha fazla hızlandığını söylemek çok mümkündür. Piyasaların doygunluğu nedeniyle kitlesel üretim yerine, daha anarşik, parçalı piyasa durumu nedeniyle üretim sürecinde sürekli olarak yeni, özel ürünlerin piyasaya sürülmesi gerektiği söylenmektedir. Bu ise işyerinde, bir işçinin birden fazla işe uyarlanması ve daha kalifiye olmasını gerekli kılmaktadır. Öncelikle piyasanın anarşik varlığından ziyade tüketimin de, burjuvazi tarafından yönlendirilmesi nedeniyle anarşik hale getirildiği, ve tutulan ürünlerin fordist üretimlerine devam edildiğini belirtmek gerekiyor.

Yine de işin yoğunlaştırılması ve sömürünün arttırılmasına paralel olarak, işyerinde işçilerin farklı biçimlerde kullanılması "işlevsel esneklik" olarak tanımlanmaktadır. Bir işçi, üretim sürecinde çok fazla işlere uyarlanabilmektedir. Bunun için de emeğin niteliğinin artması gerektiği vurgulanmıştır. Bu anlamda döneme damgasını vuran "elveda proletarya" iddialarına karşı, emeğin bu anlamda aksine manüfaktür dönemindeki yeteneğine geri döndüğü savunulmaktadır (Piore ve Sabel). Ancak bu teori sosyalizmin güncelliğini yitirdiği savlarına karşı bir savunma işlevi görmekten çok, esneklik uygulamalarını anlamlandırma işlevi görmüştür. Oysa nitelikli işgücünün, her tür teknolojiye uyumlu çalışabilme kapasitesi olarak işlevsel esneklik yerine, ve bundan daha sık olmak üzere işverenler tarafından ücret esnekliğini tercih etmektedirler. Merkezde toplanan vasıflı bir işçi kitlesinden söz edilse bile, daha az masrafla çıkarabileceği bir vasıfsız işgücüne ihtiyacın fazla olduğu görülmektedir. "Britanya'da 1981 ile 1985 arasında, 'esnek işçilerin'in sayısı %16'lık bir artışla, 8.1 milyona yükselirken, sürekli işler %6 oranında bir azalmayla 15.6 milyona gerilemiştir. (Financial Times, 27.2.1987) Yaklaşık olarak aynı zaman dilimi boyunca ABD'de yaratılan 10 milyon yeni işten yaklaşık üçte birinin 'geçici' kategorisinde olduğu sanılıyordu." (New York Times, 17.3.1988)(5)

Yine ABD'de 1973-1995 döneminde ortalama gerçek ücretlerin hiç artmayıp, tam tersine %10'u aşan bir oranda düşmesi, ABD'de artan gelir eşitsizliği ve yaygın bir sosyal sisteminin olmamasının getirdiği toplumsal maliyetin de çok büyük boyutlara ulaştığı söylenmektedir.

Yapılan araştırmalar ise, vasıflı emek yanında ondan çok daha fazla vasıfsız emeğin kullanıldığını göstermektedir. Büyüsüne kapılanılan mikro elektroniğe dayalı yeni teknolojilerin işçi sınıfını daha az yoracağı savunuluyordu. Ancak, bu tür uygulamalar

sonucunda Japonya'da hiç de böyle olmadığı görüldü. "... Toyota'da yöneticiler çalışanların günde her 18 dakikada 20 hareket yapmalarını, başka bir anlamda ise bir günde toplam 20600 hareket yapmaları istenmektedir... Bir başka örnek ise yine otomobil presleme aşaması ABD'de 6 saat içinde gerçekleşirken bu Toyota fabrikalarında 1 saat 12 dakikaya inmiştir... Ancak örnek olarak Mazda'da gözlemlenen işle ilgili hastalıklar Amerikan fabrikaları ile karşılaştırıldığında 3 kat daha fazla olduğu gözlemlenmiştir..."(6)

Biz, sosyalistler, teknolojinin insanlık için gerekli bir ürünü daha kısa sürede üretmesine elbette karşı olamayız. Ancak üretimdeki sürenin kısalmasının yanında –yani aynı sürede daha fazla üretim yapabileceğine göre- çalışma sürelerinin de kısalması gerekmektedir. Ancak daha fazla kar elde etme uğruna burjuvazi bu süreyi azaltmamakta sömürü oranı artmaktadır. "Tam zamanında üretim" (Just In Time-JIT) diye tanımlanan organizasyonun, çalışma kayıplarını önlemek için hem hız ve temponun arttırılmasını hem de bir işçinin farklı işlere uyarlanabilmesini anlatmaktadır. Sonuçta ise verimliliğin azaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, mitleştirilen Japon üretimiyle gündeme gelen üretim süreci kararlarına işçilerin de katılabilmesidir. Bu amaçla "kalite çemberi" adı altında toplantılar yapılmaktadır. Ancak, çalışan insanların kendilerinin "eğer patolojik vaka" değillerse, hiçbir kazançları olmadan ısrarla burjuvazinin karını arttırmak için, bu kadar çok çalışmalarında bir tuhaflık olduğu görülmelidir. "Kalite çemberleri" sömürünün arttırılmasında ciddi bir ideolojik işlev görmektedirler. Bir çok işyerinin marşının olması, takım çalışmasına yönelinmesi ve bu çalışma gruplarının yarıştırılması, işçinin kendisini çalıştığı yerin başarılarıyla özdeşleştirmesi şeklinde kısaca özetlenebilir. İşçiler için, çok anlamlı bulunan işyeri demokrasisi ancak merkezi planlama ve sosyalist bir iktidarla anlamlı olabilir. Dolayısıyla işçinin üretim sürecinde özgürleşmesini çok önemseyenlerin ve sosyalist demokrasiyi despotik, bürokratik bulanların, kalite çemberleri uygulamalarının yoğun olduğu Japonya'daki durumu izlemelerinde fayda vardır: "Japonya'da imalat sektöründe çalışanların 1988 yılında ortalama 2190 saat çalıştığı yönündeki resmi açıklamalara karşı Koshi Endo'nun yaptığı açıklamaya göre gerçek çalışma saatleri ayrıca kalite çemberlerine ilişkin toplantılara rapor edilmeyen gizli mesailerle birlikte 2430 saate çıkıyor. Yani Almanya'dan %50 daha fazla (Berggren, 1993) Japonya'da emek süreçleri üzerine uzmanlaşmış olan Ben Watanabe'nin bir çalışmasında belirttiği gibi 1980 yılında yasal ücretli izin hakkının % 61.20'sini kullanırken bu oran 1988'de %50 inmiştir. (Watanabe, 1994) "Tokyo'nun yakınındaki Zama kentinde yapılan bir başka araştırmada buranın 1900 yıllarını anımsattığı ve burada Nissan'ın alt sözleşme ilişkisine girdiği firmayı ziyaret ettiklerinde, işyerinin sahibi yatırım yapacak paramız yok fakat sadece yoğun olarak harcayacağımız emek gücümüz var derken, bir işçinin aynı zamanda 4 makineyi kontrol ettiğini nefes almaya fırsat vermeyen tempo sona erdiğinde, işçilerin kantine koştuğu ve kantinde hızlı ve sessiz yemekten sonra kalite çemberi toplantılarına katıldıklarını belirtir. Yalın üretimin başarılı uygulayıcısı/yaratıcısı olan Japonya'da artan emek verimliliğine rağmen (1980-88 arası

5.8) saat başına gerçek gelir 1979 baz alındığında 1.6'dan 1.4'e düşmüştür. Ve yine alt sözleşme ilişkilerinin yoğunlaşmasından sonra sendikalaşma oranı 1970'deki %35 oranından 1987'de %28.6'ya düşmüştür. Ve en önemlisi özellikle aşırı çalışma yüzünden ve karosi denilen intiharın onbinlere vardığı belirtilmiştir."(7)

Yaşanan budur. Dolayısıyla söz konusu esneklik yalnızca mutlak ve görece artı değerin maksimize edilmesidir. Bunun için de ekonomik ilişkilerin son derece belirsizleştiği günümüzde, sermaye, piyasa dalgalanmalarına karşı emek gücünü kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmak istemektedir.

Üretim sürecine işçilerin katılımı, sayısal esneklik uygulamasıyla birlikte düşünüldüğünde –her an işten çıkarılma kaygısı- yalnızca bir onaydan ibaret kalacaktır. Ancak başlangıçta bazı sendikalar istihdamı arttırdığını söyleyerek olumlanmışlardır. İşverenler, işten çıkarabilmenin önündeki yasal düzenlemelerin kaldırılmasını istemektedirler. Ücretleri düşük tutmanın bir yolu olsa da daha akıllı olan işverenler işe alınan her işçinin aynı işi öğrenebilmesinin zaman aldığını söyleyerek, daha fazla kayba uğradıklarını düşünerek, sayısal esnekliğe karşı çıkmaktadırlar. "ABD'deki Ford Motor Company gene aynı mantıkla, gelip geçici işçi kotasını sınırlamıştır. Bugün bu kuruluştaki gelip geçici işçiler toplam çalışanların en çok %10-15'ini oluşturmaktadırlar. Fors şirketi, kimi durumlarda, örneğin esnek ve iyi eğitilmiş işgücü gerektiren ana işlemlerde gelip geçici işçi çalıştırılmasını pratik bulmamıştır. Ford gibi şirketler, gelip geçici işçi çalıştırmanın kısa dönemde tasarruf sağlayabileceğini, ancak bu tür işçilerin vasıfsızlığının uzun dönemde maliyetli olacağını görmektedirler."(8)

Esneklik uygulamalarında sektörler arası farklılıklar da bulunmaktadır. Karmaşık emek süreçlerinde pek fazla kullanılmazken, hizmet sektöründe dalgalanmaların fazla olduğu görülmektedir. "Filipinler elektronik sanayi işverenleri, örneğin giyim sanayiindeki işverenlere göre daha az gelip geçici işçi çalıştırmaktadırlar. Çünkü, elektronik sanayinde üretim süreçleri daha karmaşıktır, üretimde daha fazla vasıflı işgücü ve kalite kontrolü gerekmektedir. (Filipinler ülke araştırması)(9)

Ücret esnekliğinin işverenler tarafından savunulmasında, iki etmen önemli rol oynamaktadır. Birincisi; işverenler ücretin işçiler üzerinde motivasyon etkisinin olduğunu savunmaktadırlar. İkincisi ise; üretimde optimum kar için ücretleri mümkün olduğunca düşük tutmak istemektedirler. Bazı ülkelerde de ise üretimde karar verme süreçlerine katılanların kardan belli bir pay aldıkları görülmektedir. Bu da sınıfın kendi içinde bölünmesine neden olmaktadır. Ancak işverenlerin iş değerlendirmesine dayalı ücret sistemini uygulamakta zorlandıkları görülmüştür. Sendikaların ise esnek ücret sistemlerine tepkileri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. "Ancak, pazarlık yapısı ile ekonomik başarı arasında herhangi bir doğrusal ilişki bulunmamaktadır. Örneğin aşırı merkezileşmiş durumdaki Norveç sendikaları, 1992 yılında başlatılan 'dayanışma alternatifi' programı doğrultusunda ücret artış taleplerini sınırlandırarak makro ekonomik istikrara katkıda bulunmuşlardır. ...Buna karşılık daha çok işletme düzeyinde örgütlü bulunan Japon sendikaları, aşırı ölçüde ademi merkezi pazarlık sistemlerine karşın, makro

düzeydeki ücret esnekliğini sağlamayı başarmışlardır. ... Japonya'daki işletme sendikalarının, ihraç sanayilerindeki işverenlerin buna karşılık düşen informel eşgüdümleriyle birlikte gerçekleştirdikleri eşgüdümlü davranış sayesinde, diğer sektörlerdeki sendikalarda, makro ekonomik göstergelere büyük ölçüde uyum gösteren bir pazarlık haddine ulaşabilmişlerdir."(10)

Türkiye'de esneklik

Yazının daha önceki bölümlerinde esnekliğe ilişkin tanımlamaların karmaşıklığına vurgu yapmıştım. Buna bağlı olarak, Türkiye'de esnekliğin olup olmadığı ya da ne ölçüde var olduğu da tartışmalıdır. Kuşkusuz bunun sınanmasında ilk ölçüt işgücü piyasalarının esnekliği olmalıdır. Bu anlamda piyasaların esnek olduğu söylenebilir. Her şeyden önce 1980'den sonra, sol-sosyalist güçlerin ezilmesi ile birlikte, emeğin üzerinde denetim kurulmaya başlanmıştır. 24 Ocak Kararları da esnekleşme konusunda bir adım olarak değerlendirilmelidir. 1994'ten sonra reel ücretlerde ciddi bir gerileme görülmektedir. Amaç, birim maliyeti düşürerek daha yüksek kar elde etmektir. Taşeronlaştırma, özelleştirme ve kapsam dışı personel uygulamaları, işgücü piyasalarının bu ülkede yeterince esnek olduğu görülmektedir. OECD'nin Türkiye'ye ilişkin yaklaşımı da bu yöndedir. Kamu kesiminin küçültülmesi, yapısal uyumun hızlandırılması, ücret dışı gelirlerin örneğin kıdem tazminatı gibi olumsuzlukların dondurulması, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi istenilmektedir.

Ancak, birinci elden yürütülen yapısal uyum politikaları, emek sürecine yönelik uygulamaları gerçekleşse de, Türkiye'nin uygulamasını istedikleri ikinci ayak tam gerçekleşmemiştir. Bu da işin faktör fiyatlarının düzenlenmesi ve emek yoğun üretim alanlarının ihracata yönelik istihdamın arttırılmasına yönelik olanıydı. Dolayısıyla "Dünya Bankası'nın 1995 Dünya Kalkınma Raporu'nun ana temasının işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi amacı üzerine odaklanması bir rastlantı değildir."(11)

1999 yılı Temmuz ayında yaşadığımız, sosyal güvenlik, tahkim yasalarının, meclisimizin Clinton'un övgüsünü de hak edecek kadar çalışmalarını bu uyum politikalarının uzantısı olarak görmek zorundayız.

Uluslararası rekabetteki Türkiye'nin durumu bir diğer ölçüt olarak kullanılabilir. Türkiye'nin küreselleşmedeki rolü ve kıymet-i harbiyesi emek-yoğun sektörlerle piyasaya girmesindedir. Daha doğrusu Türkiye'nin önünde başka bir seçenek görülmemektedir. Öncelikle Türkiye işgücü piyasalarının parçalı durumuyla neden böyledir. "Toplam istihdamın en büyük kısmını oluşturan tarım sektörü ile kentsel alanlarda özel ve kamu kesiminde görece büyük işletmelerde çalışanların oluşturduğu "formel sektör" ve bunların arasında kalan "informel sektör" işgücü piyasalarının üç ana parçasını oluşturmaktadır. Yapılan tahminler bu üç kesimde sırasıyla %45, %33 ve %21'lik bir istihdamın gerçekleştiği görülmektedir."(12) Bu üç parçanın arasında verimlilik ve ciddi kazanç

farklılıklarının olduğu görülmektedir. Tarımsal ve informel sektörün ağırlığının büyük olması, kendiliğinden bu ülkede esnek bir yapının var olduğunu göstermektedir O halde esnekleşme konusunda ısrarın hedefi kamu ve özel kesimdeki çalışanlardır. Azgelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin yaşadığı piyasa baştan istikrarsız ve esnektir denebilir, bu yüzden her esneklik adımı bu ülkede daha sert geçecektir.

Bugün Türkiye'de esnek organizasyon sistemlerine geçişte alt sanayi sektörleri dağılımı görece yüksek oranda kamu sektöründe "kimya"da, özel sektörde de "lastik" ve yine kimyadadır. Petrol-İş sendikasının kendi işyerlerinde yaptığı anket sonuçlarına göre sendikanın örgütlü olduğu işyerlerinin de, esnek üretim organizasyonlarında bulunan firma sayısı 40, oran olarak da %37.4'dür. Kendi işyerlerinin üçte birinde fazla yerde esnek üretim organizasyonu uygulanmaktadır. Kalite çemberleri uygulamasında 4 yıldır %20 oranında işletme bulunmaktadır. "Ortalama çalışma süreleri %77 oranında işyerinde günde 8 saat olurken diğerleri daha yüksek ve farklı sürelerdedir... %26.4'ü haftada 40 saat, %47.3'ü haftada 45 saat ve %26.4'ü değişik saatlerde haftalık çalışma süreleri uygulanmaktadır... İşyerlerinin %68.2'sinde vardiya sistemi vardır... Sendikamızın örgütlü olduğu işyerlerinin %37.4'ü 1997 başı itibariyle bu sisteme geçmiştir denilebilir."(13)

Son bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye uluslararası rekabet için daha çok ucuz emek gücüyle önem taşımaktadır. Ülkemizde oldukça önem atfedilen KOBİ'ler ve fason üretim bu anlamda önemlidir. Sosyalistler, bu noktada küreselleşme, esneklik ile birlikte uygulanan politikalara karşı daha bütünlüklü ve sınıf eksenli bir politika üretmek durumundadırlar. Bir başka yazıda bu konuda sendikaların ve sosyalistlerin sınıfa ilişkin izleyebilecekleri politikalar üzerinde durulacaktır.

Notlar

1- David Harvey; *Post-modernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Metis Yay., İst. 1997, s.192
2- David Harvey; *age.*, s.212
3- Petrol-İş 95-96 içinde, Dr. Fuat Ercan; *Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik*, s.674
4- D. Harvey; *age.*, s.183
5- D. Harvey; *age.*, s.174
6- Petrol-İş; 95-96 içinde, *agm.*, s.684
7- Petrol-İş; 95-96 içinde, *agm.*, s.685
8- Der. Munetto Ozaki; *Negotiation Flexibility*, ILO Yay., 1999, s.92
9- Der Munetto Ozaki; *age.*, s.93
10- Der Munetto Ozaki; *age.*, s.101
11- Petrol-iş; 95,96 içinde *agm.*, s.694
12- Petrol-iş; 95,96 içinde *agm.*, s.695
13- Petrol-iş; 95,96 içinde *agm.*, s.641

ÖZELLEŞTİRME; DAHA NEREYE KADAR?

Ceyda IŞIK

Bu derginin sayfalarında sıkça işçi sınıfının nesnel konumu ile bilinçli bir toplumsal/siyasal özne konumu arasındaki açıya ilişkin çözümlemeler, saptamalar yapıldı. Kuramsal arka planın yanı sıra özel olarak Türkiye'de bu boşluğa neden olan girdiler irdelendi, sosyalist bir politika yapma kaygısı taşıyanların işin neresinden tutması gerektiği üzerinde duruldu. Ancak, örneğin sınıf ekseni derken bile neden söz edildiğinin bazıları için hala anlaşılır olmadığı açık. Sorunun asıl kaynağı elbette birey ya da çevrelerin anlayışları değil. Sorun daha çok cebinde sosyalizmi taşıyanlar da dahil, artık marksizmi bir çözümleme yöntemi olarak ikna edici ve güvenilir bulmamaları. Parti/İşçi sınıfı ilişkilerine ilişkin sorunun kaynağı da marksist çözümlemenin kullanılmayışı. Örneğin ÖDP marksizm dışı çözümlemeler anlamında oldukça verimli: Aşırı sınıf endeksli, sosyalist hareketin tüm sorunlarının işçi sınıfı ile çözüleceğini düşünen, hatta bunu ifrata vardırıp fiziken partide işçi üye sayısının artmasıyla tüm sorunlarının çözüleceğini savlayanlar, sendikal faaliyetlerini özerk bir alan olarak görüp, bir partinin işlevleriyle donatan, partiyle ilişkilendirmeyen "partili sendikacılar" ya da durmadan işçi sınıfı ile çevrecileri eşitleyen parti yöneticileri. Konuya böyle yaklaşıldığında, güncel süreçlerin çözümlenmesinde ve bunlara ilişkin politikaların belirlenmesinde elbette zafiyetler ortaya çıkmaktadır.

Yazının içeriği başta belirttiğim açıyla ilgili, ancak bu açının oluşmasında etkili girdilerin biri ile ilgili olacak. Kısaca, işçi sınıfının kapasitesini daraltıcı unsurlardan sadece biri olan özelleştirmelere değineceğim. Bu konunun artık bıktırıcı olduğunun farkındayım. Ancak, bir olgunun sıkça gündeme gelmesi ve üzerinde konuşulması, o olgunun operasyonel bir biçimde açıklandığı ya da irdelendiği anlamına gelmiyor. Özelleştirme politikaları seksenli yıllarla birlikte Türkiye gündeminde yer almaya başladı ve özellikle doksanlı yıllarla birlikte somut olarak yaşanmaya başlandı. En az on beş yıldır gündemde olan sermayenin bu saldırısına kimse hazırlıksız yakalanmamıştır. Üç yıldır ÖDP içinde bu konuda çeşitli sunuşlar yapılıyor, birçok toplantıda partinin özelleştirme karşıtı politikalarının yetersizliğinden söz açılıyor, ancak kimse ÖDP'nin merkezi bir özelleştirme karşıtı politikalar bütünü olduğunu iddia edemez. Bu olmadığı gibi, ÖDP üst düzey yöneticileri "özelleştirmelere karşıyız, ama devletçiliği de savunmuyoruz" diyebiliyorlar.

Bu yazı çerçevesinde, özelleştirme politikalarının, dünyada ve Türkiye'de sermayenin hangi gereksinimlerine karşılık geldiğini, hangi sorunlarına çözüm olarak gündeme getirildiğini, farklı ülkelerdeki tarihsel saiklerini tartışmak istemiyorum. Yapmak istediğim, işçi sınıfı mücadelesi bağlamında, özelleştirme politikalarının ve sonuçlarının

ne anlama geldiğine ilişkin bir çerçeve oluşturmak ve bu sürece müdahale olanaklarını irdelemek. Ama daha önce bu çerçevenin arka planına ilişkin bazı hatırlatmalar yapmak istiyorum: Tekrar olacağını bilerek a) başlı başına sınıfın nesnel varlığı sınıf mücadelesini beraberinde getirir; b) sınıf mücadelesinin olduğu yerde de siyasallaşma kaçınılmazdır. Bugün Türkiye'de hiç kimse işçi sınıfının kuzu gibi olduğunu iddia edemez. Bir çok iş yerinde direnişler devam ediyor, işten çıkarılmalara çeşitli biçimlerde tepki gösteriliyor. Yine sermayenin, sınıfı sendikasızlaştırma girişimlerine lokal ve dağınık da olsa direnç gösteriliyor. Ancak tek başına bu, sınıfın bilinçli toplumsal\siyasal özne durumunda olduğu saptamasını yapabilmek için yeterli değildir, sınıfın nesnel varlığı ile siyasal özne konumu arasında örtüşmenin olanaklı olabilmesi için birtakım dolayımlar gereklidir. Sözü edilen dolayımın gerçekleşebilmesi için iki ayrı sürecin önce kendi gelişkinlikleri ve buna bağlı olarak da birbirlerine yakınlaşması gereklidir. İlk süreç işçi sınıfının kendi oluşum özelliklerine ilişkindir. İşçi sınıfının burjuvazi ile mücadelesi içinde biriktirdiği deneyimler, toplumsal formasyonda meydana gelen değişiklikler, burjuvazinin işçi sınıfına yönelik politikalarının biçimi ve sınıfı çevreleyen genel politik atmosfer, sınıfı siyasal özne konumuna yaklaştırabilir. İkinci süreç ise sosyalist hareketi kapsar: sosyalist hareket görece bir gelişkinlik sergilediğinde, yani siyasal, ideolojik mücadeleyi sürekli leştirdiğinde, iki sürecin birbirine yakınlaşması olanaklı olur.

Bu çalışma sürecin ikinci bölmesine, yani sosyalist hareketin ideolojileşmesine yönelik genel bir çerçeve ile sınırlı olacak. Özelleştirme politikalarına ilişkin çerçeveyi oluştururken kullanacağımız temel kavram sınıf kapasitesi kavramıdır. Bu kavram kabaca, sınıfın toplumsal pratik içindeki hareketlerini anlatmaktadır. Sınıf kapasitesi kavramı temel olarak sınıf çıkarı kavramına dayanmaktadır. Bugün post marksistler ile marksistler arasındaki ayrışmanın ilk adımı sınıf çıkarı kavramında ortaya çıkmaktadır. "Eğer işçi sınıfının kolektif hareketinin gerisinde nesnel sınıf çıkarlarının bulunduğu kabul edilirse, bu çıkarlara dayanarak harekete geçecek toplumsal öznelere (sınıflara) dayanan stratejilere; yok eğer sınıf çıkarları ancak eylemden ya da söylemden sonra gerçeklik kazanan bir olgu ise, bu kez ortak gereksinimler doğrultusunda birlik oluşturma kapasitesine sahip çeşitli toplumsal gruplara dayanan stratejilere (örneğin kadın hareketini,çevrecileri (...)) öncelik verecektir."(1) İkinci adım ise, sınıfın nesnel çıkarı kabul edilse bile, bunu gerçekleştirecek kapasitesinin reddi üzerinedir. Bu yazıda, sözü edilen tartışmalara girilmeyecek, bu kısa değininin nedeni, sınıf kapasitesinin, sınıf çıkarı ile bir ve aynı şey olmadığını ve sınıf çıkarının doğrudan doğruya sınıf kapasitesini yaratmadığını vurgulamak içindir. Sınıf kapasitesinin ilk koşulu elbette, sınıfın nesnel çıkarlarının olmasıdır ancak sınıfın kapasitesini belirleyen asıl olarak toplumsal formasyonun bütünüdür; bunun içine hem belirli bir toplumsal formasyondaki emek sürecinin özellikleri, hem sınıf mücadelesinin tarihsel özellikleri, sınıfın oluşum özellikleri-günlük yaşam kültürü-örgütlülüğü hem de bir bütün olarak ideolojik şekillenme girmektedir. Öyle ise ne nesnel olarak sınıf çıkarlarını saptamış olmak bizleri rahatlatabilir, ne de sınıfın kapasitesinin dar oluşu, sınıftan vazgeçmemize neden olabilir.

Yapılması gereken, sürecin ikinci bölmesinde yer alanlar olarak, öncelikle sınıfın kapasitesini daraltıcı tarihsel ve güncel tüm girdilerin marksist çözümlemesini yapmak, olguların tümünü bu bütünsellik içinde ele alıp daha çok politikleştirerek ve ideolojikleştirerek iki sürecin birbirine yakınlaşmasını sağlamaktır. Bizim her amalı fakatlı yaklaşımımız aradaki açının daha da genişlemesine neden olacaktır. İşte özelleştirme politikaları bu çerçeve içinde ele alınacaktır.

Özelleştirmenin sınıf kapasitesi üzerindeki direkt sonuçları

Özelleştirme karşıtı bir mücadele için öncelikle, bu olgunun sınıf kapasitesini hangi girdilerle daralttığına bakmak gerekiyor:

Devlet ve özelleştirme politikaları

Devletin işlevlerinden biri, işçi sınıfının yeniden üretimi koşullarını düzenlemektir. Özelleştirme politikaları ile birlikte devlet bu alandan tamamen çekilmeyi hedeflemektedir. Elbette küçülme tezi sadece bu işlevi kapsamaktadır. "Gerçekte devletin sosyal ve ekonomik yaşamda yeri azalmamakta, tam tersi yapısal uyum programının yürütülmesinde devlet yeni düzenlemelere gitmektedir. Devlet ekonomik yaşamdan çekilmemekte, müdahalenin hedefleri ve biçimlerinde değişiklikler yapmaktadır."(2) Bu biçim değişikliğinin, devletin sermayeye dönük işlevlerini terk ederek değil, tam tersine sermayeyle daha fazla içice geçerek gerçekleştiği açıktır. İş yaşamına ilişkin politikalar, sermaye destek fonları, ihaleler, emek karşıtı ücret politikaları giderek daha fazla ön plana çıkacaktır. Bunun sonucu sermayenin hegemonyasının güçlenmesi, sermayenin sınıf karşısındaki gücünün artması, işçi sınıfının çaresizleşmesidir.

Devletin emeğin yeniden üretimi alanından çekilmesinin bir diğer sonucu da bu işlevlerin tamamen piyasaya devredilmesidir. Piyasa koşullarından görece bağımsızlaşmış parasız ya da kar amacı gütmeyen sağlık, eğitim, konut gibi kamu hizmetleri, işçi sınıfının sermayeye bağımlılığını azaltan, onun sermaye karşısına daha güçlü çıkmasına olanak sağlayan bir zemin sunar. Özelleştirme politikalarının en önemli sonucu, emeğin sermayeye bağımlılığını arttırmasıdır. Diğer yandan emeğin yeniden üretimi piyasa koşullarına terk edildiğinde sınıfın asıl siyasallaşma zemini olan boş zamanının da işçi sınıfının elinden çıkma olasılığı artar: İkinci bir işte çalışma zorunluluğu, hane gelirinin arttırılması çabaları vb. devreye girer. Bunların tümü işçi sınıfının reel koşullarını bozduğu gibi, onun oluşumunu da şekillendirir. Devlet, diğer yandan istihdam sağlayarak da işçi sınıfı ile bir ilişki içindedir. Özelleştirmeler sonucu devlet, sınıfın tepkileri, direnişi ile doğrudan olarak karşı karşıya gelmeyecek, baskı ve taleplerine muhatap olmayacaktır. Bu, hem siyasal hem de ideolojik olarak, sermayeden yana politikaları

uygulamada devletin pervasızlaşması anlamına gelecektir. Bunun yanında devlet 'tarafsız bir hakem' rolünü sınıf nezdinde daha da pekiştirmiş olacaktır.

Sendikal hareket ve özelleştirmeler

Özelleştirme politikalarının, işçi sınıfının kendi örgütleri, sendikalar üzerinde ki etkilerinin de, sınıfın kapasitesini daraltıcı önemli bir etken olduğu açıktır. Bugün Türkiye'de sendikaların, önünde birikmiş tüm ciddi sorunlarla birlikte, özelleştirme konusunda da ne denli etkisiz olduğu, hatta sermayeye yakın durduğu açıktır (örneğin Rıdvan Budak bugün devletin küçülmesi gerektiğini, özelleştirmelerin en iyi kendileri tarafından gerçekleştirileceğini belirten DSP milletvekili olarak hükümete öneride bulunuyor). Türkiye'de sendikalılaşma oranlarının kamu sektöründe daha fazla olduğunu biliyoruz. Ancak özelleştirme politikalarının etkisi kamu ile sınırlı kalmayacaktır. Hem örgütsüzlüğün sınıf üzerindeki dağıtıcı etkileri ve işsizlik olgusu hem de ideolojik hegemonyanın yoğunlaşması kamu kesimi dışındaki sendikaları da etkileyecektir. Sonuç olarak, bunun Türkiye sendikal hareketinin tümünü etkilemesi kaçınılmazdır. "Serveti tabana yayma" ya da "mülkiyeti yaygınlaştırma"yı gerçekleştirmek için işçilerin çalıştıkları işletmelerde pay sahibi olmaları tezleri, reel olarak olanaklı olmasa da, sınıfın üzerinde ideolojik olarak ciddi deformasyonlara neden olacaktır. Bu sendikalar için de geçerlidir, özelleştirme politikalarıyla, emek-sermaye arasındaki hakemlik rolünü terkeden devletin yerini, sendika ağaları almak istemektedir. Bu genel bir atmosferdir. Özelleştirmelerle artan toplu işten çıkarmalar, sınıf örgütlerinin yeni işlevleri sınıf oluşumunu bozucu ciddi girdilerdir. Bu koşullar altında, sınıfın üyeleri arasında deney aktarımı sağlanamaz ve birikim kümülatif olarak artamaz. Bu sorunlar karşısında, sosyalistlerin etkin olduğu adacıkların varlığı kimseyi rahatlatmamalıdır.

Çözüm yolları

A) Sendikalara ilişkin ideolojik motifler; a) Sınıf ve kitle sendikacılığının altını doldurmak b) Sınıf içi bölünmelerle mücadeleye ilişkin motifler (örneğin Kamu-sen sürekli işçi/memur ayrımını vurgulamakta, bunu derinleştirmektedir) c) Radikalleşmeye ilişkin motifler d) Sınıfın boş zaman elde etmesine ilişkin motifler e) Sınıf/siyaset ilişkisine ilişkin motifler (sendikalar ve sosyalist partiler)

B) Yeni örgütlenme alanlarının tanımlanması; a) taşeronlaştırılmış işyerleri b) Küçük işletmeler c) İşsizler

C) Bunlara uygun işlevsel örgütsel formlar: a) Sektörel örgütlenme, işkolu esasına göre örgütlenme yerine işyeri esasına göre örgütlenme (işçi sınıfının emek sürecinde yaşadığı bölünmeleri daha da derinleştirici bir rol oynamaktadır bu da hem ideolojik düzlemde

hem de örgütlenme düzeyinde ciddi sorunlara neden olmaktadır). b) Tek konfederasyon c) İşsizlerin örgütlenmesine dönük yeni formlar d) Esnek üretim emek sürecine uygun yeni örgütsel formlar.

İşsizlik

Özelleştirme politikalarının sınıfın kapasitesini daraltıcı önemli sonuçlarından birisi de işsizliktir. Özelleştirmeler sonucu işsiz kalan işçiler kamu kuruluşlarında çalışanlar olsa da, sonuçları tüm işçi sınıfını etkileyecektir. İşsizliğin artmasının en önemli sonucu işçi sınıfının sermayeye olan bağımlılığının artmasına neden olmasıdır. Yedekte bekleyen geniş bir emek pazarı, işçinin işine daha da sıkı sarılmasına, sınıf dayanışmasını kolayca göz ardı etmesine neden olacaktır. Ücretlerin düşmesi ve işsizlik tehdidinin artması, reel koşullarda bozulmanın yanı sıra, sınıf dayanışmasının önünde büyük bir engel, sınıf içinde dayanışma yerine "gemisini kurtaran kaptan" temasının yerleşmesine neden olmaktadır. Bu, sınıfın doğrudan örgütlenme kapasitesini düşürdüğü gibi, sınıfın ideolojik olarak bulaşıklığını da arttırmaktadır. Sınıf üyesi de olsa, bireyler küçük cemaatlere, özel kimliklere ve aidiyetlere sığınacaklardır. Diğer bir sonuç da sınıfın üyelerinin, işsiz kaldıklarında marjinal işlere yönelmeleridir, bu da beraberinde sınıfın yapısını ve sürekliliğini bozan önemli bir etkendir.

İdeolojik etkiler

Yukarıda madde madde sıraladığımız, özelleştirme politikalarının sınıf üzerindeki doğrudan sonuçlarıdır. Diğer yandan burjuvazi"(...) bir tür serbest piyasa 'ideolojisini' ve 'fetişizmini' yaygınlaştırmaya çalışmaktadır."(3) Özelleştirme politikalarının dayandırıldığı tezlerin tümü sınıf üzerinde emek süreci kaynaklı ideolojik etkide bulunurken, diğer yandan da toplumsal formasyonun bütünü üzerinden etkili olmaktadır. İşin vahim tarafı bu dolaylı etkilerin kırılmasında ön açıcı olabilecek olanların da bu tezler bağlamında yaşadıkları kafa karışıklığıdır (Bülent Forta'nın *Radikal Gazetesi*'nde yayınlanan özelleştirmeye karşıyız ama devletçi de değiliz anlamına gelen beyanatları hatırlanacaktır). Yukarda işlenen sonuçlar, ideolojik motiflerle beslendiği oranda sınıf üzerinde etkili olabilmektedir. Elbette sürece ilişkin olarak sosyalistlerin yapacakları somut şeyler var. Ancak, bu yapılacak olanlar en çok da ideolojleşerek yapılmak durumundadır. Örneğin, bugün ÖDP somutunda, ÖDP'li sendikacılarla partinin ilişkileri bir sorun olarak önümüzde duruyor: sendikacı kendini partinin bir sekti olarak görüyor, parti de kendi işlevini bu çerçeveyle sınırlıyor. Yapılması gereken bu ideolojik saldırıyı karşıt bir ideolojiyle, zengin motiflerle göğüsleyebilmektir. Bunun da 'ama'larla 'fakat'larla ve desantralize örgütlenmelerle gerçekleşmesi olanaklı değildir.(4) Üstelik "Marx'ın ideolojiye ilişkin tanımlamalarını ödünç alacak olursak, neo-liberal ideolojinin

bu tür savları yanlış bilinç olgusunun çok ötesinde, doğrudan kasıtlı çarpıtma (deliberate deceit) alanına girmektedir. Kasıtlı ve bilinçli çarpıtmaların sergilenmesi, ideolojik mücadelede her zaman önem taşımıştır."(5)

Burada sıkıcı olmayı göze alarak neo-liberalizmin özelleştirmenin gerekliliği bağlamlı, sözde ekonomik ağırlıklı ideolojik argümanlarının bir dökümünü yapmak istiyorum: 'Devletin küçülmesi', 'kamu sektöründe her koşulda verimlilik düşüktür, özel sektör her koşulda verimlidir', 'özel mülkiyetin motivasyon, dolayısıyla verimlilik artışı yaratması', 'serbest piyasanın ekonomiye canlılık kazandırması', 'üretkenlik ve verimliliğin arttırılması', 'mal ve hizmetlerin nitelik ve çeşitliliğinin arttırılması', 'sermayenin tabana yayılması: özel mülkiyetin yaygınlaştırılması yoluyla daha eşitlikçi bir sistemin oluşturulacağı ve demokrasinin işleyeceği' savı, 'mülkiyetin tabana yayılması; çalışanlara hisse senedi verilerek verimliliğin arttırılması', 'tekelci fiyatlamanın ortadan kaldırılması', 'bürokratların devlet işlerine dönmelerinin sağlanması', 'eski teknolojinin terk edilip yeni teknoloji girişlerinin sağlanması', 'yabancı yatırımlar yoluyla uluslararası arenada güçlenmek', 'devletin giderlerini kısıp, gelir sağlanması', 'enflasyonun düşmesi', 'rekabetin arttırılması', 'piyasa ekonomisi', 'kamunun ekonomi sırtında yük olduğu', 'devletten alıp halka verme', 'özelleştirme daha çok özgürlük demektir', 'özelleştirme daha az bürokrasi demektir' vb.

Yukarda sıralanan savlar bilimsel olarak ele alınıp, her birinin aslında öyle olmadığı kolayca saptanabilir. Genel olarak da yapılan bu. Oysa bizlerin yapması gereken, öncelikle özelleştirme ve kamuculuk söz konusu olduğunda hiç "ama", "fakat" demeyeceğiz ve sözü edilen tezleri kamuculuk eksenli ideolojleştireceğiz. Yukarda sıralanan savların bir bölümünün aksini kanıtlamanın hiç de bizim işimiz olmadığını düşünüyorum, tam tersine... Örneğin 'kamunun verimsiz özel işletmelerin verimli olacağı' tezinde sosyalistlerin yapması gereken özel sektörde de verimlilik artışının önünde engeller olduğunu kanıtlamak değil, verimlilik ve emek sömürüsü arasındaki ilişkiyi belirtik kılmaktır. Örneğin, 'özel mülkiyetin yaygınlaştırılması yoluyla daha eşitlikçi bir sistemin oluşturulacağı ve demokrasinin işleyeceği' savını, 'fabrikalarda işçilere hisse satışı çok sınırlı kalacaktır, bu reel olarak olanaksız'la karşılamayacağız. Yine yapmamız gereken ikirciksiz olarak, eşitsizliğin kaynağının bizatihi özel mülkiyetin kendisi olduğunu vurgulamaktır. Örnekler böyle çoğaltılabilinir.

Yukarda sıralanan beş madde bize bugün ve bu toplumsal formasyonda, özelleştirme politikalarının işçi sınıfı kapasitesi üzerindeki etkilerini göstermektedir. Oysa, süreç içinde kamusal mülkiyetin daralıp özel mülkiyetin genişlemesi, sosyalizmi hedefleyen sınıf iktidarı için günü geldiğinde ciddi bir sorun olacaktır. O gün geldiğinde sosyalizmi hedefleyen sınıf iktidarı, önünde ne kadar geniş kamu kesimi bulursa, ekonomiyi bir bütün olarak o kadar kolay dönüştürebilecektir. Ancak, bugünden bu öngörüyü sıkı sıkı sahiplenmek ve vurgulamak durumundayız. Bu, her şeyden önce taşıdığı iktidar vurgusu ile mutlaka "amasız", "fakatsız" yaklaşılması gereken, işçi sınıfının kapasitesi üzerinde genişletici etkisi olan önemli motiflerden biridir.

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor; yazı boyunca özelleştirmeyi yöntemsel olarak soyutlayıp ele aldık. Bu beraberinde bazı sakıncaları getirebilir. Örneğin ÖDP sınıfa dönük politikalar söz konusu olduğunda salt özelleştirme karşıtı politikalarla yetinirse ya da özelleştirme politikalarının direkt sonuçlarıyla sınırlı bir duruş sergilerse, problemi çözmek yerine daha da büyütebilir. Sınıf gündemini tek bir kanalda tutma, sınıfın tek bir kanalda aşırı politizasyonu, onun bir siyasi özne olarak depolitize olması anlamına gelecektir. Özelleştirme politikalarının tek başına sınıfa ekonomik bir saldırı olmadığı, sınıfın emek süreci dışında, gündelik hayatının tüm alanlarını etkilediği gözardı edilmemelidir. Burjuvazi sınıfa günlük hayatını da kapsayan bir değerler sistemi sunuyor. Sürekli tekrarladığımız gibi sınıf salt kendi gündemi ile oluşmaz, toplumsal formasyonun bütünü sınıfın oluşumunda daha fazla etkilidir. Bu nedenle yapılması gereken çok daha kapsamlı bir bütünsellik oluşturabilmektir.

Sonuç

Sürecin ikinci bölmesinde yer alan sosyalist özneler için özelleştirmelere karşı olmak, kamuculuğu savunmak; emeğin sermayeye bağımlılığını kırmak, işçi sınıfının kapasitesinin daraltılması çabalarına karşı durmak anlamına geliyor. Yapılması gereken bütünsel bir çıkış, kamuculuk, eşitlikçilik, mücadeleyi içeren sosyalist ideolojiyi toplumsallaştırabilmektir. Bu işlerin, devletin küçülmesinden medet umarak kotarılmasının olanaklı olmadığı açık. Yazının daha çok bir çerçeve çizmeye yönelik olduğunu belirtmiştim. Açıkçası, bu çerçevenin içi bu derginin sayfalarında doldurulabilir. Ancak bu ne gerekli ne de doğrudur. Bunun ÖDP gibi daha geniş bir zeminde gerçekleştirilmesi ve toplumsallaştırılması gereklidir.

Notlar

1- Tülin Öngen; *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, Günümüzde İşçi Sınıfı*, Alan Yay., İstanbul, 1994, s.212

2- Sinan Sönmez; *Kriz, Devlet Müdahelesi ve Özelleştirme* Özelleştirme Tartışmaları içinde, Aykut Polatoğlu (Derleyen) Bağlam Yay., 1994, s.54

3- Sinan Sönmez; *age.*, s.43

4- 2000 yılı özelleştirmeler açısından önem taşıyor, hem bizim için hem de sermaye için. Çünkü bu yılın takviminde enerjinin ve üniverşitelerin özelleştirilmesi var. 'Ama', 'fakat'larla devam edersek sıra başka şeylere de gelecek.

5- Metin Çulhaoğlu; *Özel Mülkiyete Karşı Kamu Mülkiyeti: Temel Kavramlar*, Sosyalist Politika, Sayı:15, Aralık 1997, s.95

SERMAYE TAHAKKÜMÜNÜN GÖRÜNÜMLERİ

Eylem DENİZCİ

20. yüzyılda reel sosyalizmin de etkisiyle 'ulusal kalkınma', bağımsızlıkçılık' gibi kavramlar prestij kazanırken, kapitalistleşme sürecinde 'devletçi-korumacı' politikalar özel bir ağırlığa sahipti. Ve bu politikalar emperyalistler tarafından da kabul görüyordu. Çünkü 'ulusal kalkınmacılık' nihayetinde kapitalizme götürürken 'korumacılık ve devletçilik' yerli burjuvazinin yaratılmasına yarıyordu. Ayrıca reel sosyalizmin güçlü bir odak olarak varolduğu koşullarda bu tür yumuşak bir geçişe tahammül etmek zorunluluğu vardı. Fakat bugün gelinen noktada sosyalizm tehdidinin zayıflamasının verdiği rahatlama ve dünya kapitalizminin yaşadığı bunalım, emperyalist sermayeyi saldırganlaştırdı. Az gelişmiş ve orta gelişkinlikteki kapitalist ülkelerde yerli burjuvazi yaratma döneminin de tamamlandığı koşullarda,yerli burjuvazi de kendi işçilerini emperyalistlerle birlikte sömürmeyi daha karlı bulmaya başladı. Dünya kapitalizminin yaşadığı bunalımın yanında, özellikle az gelişmiş ve orta gelişkinlikteki ülkelerde bir de emperyalist sistemle bütünleşmenin getirdiği bunalım, emperyalist tekelleri ve yerli burjuvaziyi ulusal çıkarları gözeten her tür ekonomik politika ve düzenlemeyi tasfiye etmeye zorladı.

Emperyalizmin ve yerli işbirlikçilerin 'küreselleşen' dünyası Türkiye kapitalizmini de özellikle 90'ların başından başlayarak bu güne ağırlaşarak gelip dayanmış, ekonomik-siyasal ve ideolojik özellikleri olan bir krizin içine sokmuştur.

Türkiye kapitalizminin yaşadığı kriz, bugüne dek sürdüğü sömürü dozajıyla, geleneksel oranlarda sürdürerek aşamayacağı bir hal almıştır. Emperyalist kapitalist sistem ile Türkiye kapitalizminin eklemlenmesiyle ortaya çıkan kriz koşulları, sermaye sınıfının iktidarını,krizi yumuşatmaya yönelik önlemler almaya; yani işçi sınıfına ve diğer toplumsal kesimlere saldırı ve sömürüyü artırarak, sermaye çıkarına ekonomik ve siyasal düzenlemeleri yapmaya zorlamaktadır. Mevcut hükümet ise hiç vakit kaybetmeden sermaye çıkarlarını korumak için gerekli ekonomik ve siyasal düzenlemeleri yapmaya başlamıştır. 'Tahkim yasası' ve 'Sosyal devlet' anlayışının sınırlandırılmasından sonra 2000 yılı için hazırlanan ekonomik program sermaye iktidarının sınıfa daha şiddetli saldırılara hazır olduğunu açıkça göstermektedir.

IMF'nin Türkiye'ye 2000 yılı için dayattığı emek karşıtı 'istikrar' programında Türk bürokratlarla IMF yetkililerinin görüş birliği içinde olduğu her fırsatta dile getirilirken, bu 'istikrar' programına Dünya Bankası başta olmak üzere diğer küresel örgütlerden de destek arayışları sürmektedir.

2000 yılı için hedeflenen programda; tahkime uyum yasalarının bir an önce çıkartılması, özelleştirme programının hızlandırılması ve özelleştirmeyi daha çok yabancı sermayeye açacak koşulların oluşturulması, tarımda taban fiyat uygulamasının terk edilmesi, çalışanların ücretlerine, hedef enflasyona göre sınır konulması, nema ödemelerinin ertelenmesi, hatta 'özel sigorta' fonlarına aktarılması yer almaktadır.

Bu verilerde de görüldüğü gibi, bugün 'özelleştirme' başlı başına bir sınıf savaşımı aracı durumuna gelmiştir. 'İstikrar ve uyum' politikası adı altında dayatılan özelleştirmeler, taşeronlaştırma, sendikasızlaştırma, işten çıkarmalar ve esnek çalışmanın yaygınlaştırılması ile de desteklenerek, iş koşullarının kötüleşmesi, ücretlerin sistemli bir biçimde düşürülmesi ve sosyal hakların hızla yok edilmesini, dolayısıyla, dengelerin lehine yeniden kurulmasını hedeflemektedir.

İş koşullarının kötüleşmesi, toplu sözleşme haklarının ödenmemesi, imzalanmış toplu iş sözleşmelerinin askıya alınması, çalışma sisteminin(izin ve mesailer) işverenin tek yanlı kararıyla düzenlenmesi, esnek çalışmanın yaygınlaştırılması gibi uygulamalarla krizin yükü emekçilerin sırtına yıkılmaya çalışılmaktadır. Özellikle Marmara depreminin sonuçları dolayısıyla meşru gösterilerek geçmiş dönemde bağıtlanmış toplu iş sözleşmelerinin ödenmemesi yine IMF önerileri arasındadır.

Vergi yasası, tahkim ve sosyal güvenlik reformu ile ilgili anayasa değişikliklerini gerçekleştiren hükümet, IMF programına uygun yeni adımlarla karşımıza çıkmaya devam ediyor. Bu bölümde bunlardan bir kaçını ve ortaya çıkaracağı sonuçları kısaca aktarmaya çalışacağım.

Sosyal Güvenlik Yasası'nın ardından 'Genel Sağlık Sigortası' adı altında gündeme getirilen yapılanma, sosyal güvenlik kuruluşlarının özelleştirilmesine zemin hazırlayan ilk adımlardan biridir. Bu yapılanma ile, tek bir çatı altında toplanarak, yönetim ve denetimi kolaylaştıran SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı gibi sosyal güvenlik kuruluşlarının, uluslararası sermayenin finans piyasası ilişkilerine açık hale getirilmesi hedefleniyor.

Sağlık Bakanlığı'nın hazırladığı "Hastane Sağlık İşletmeleri Temel Kanunu Yasa Taslağı" da yine kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin zeminini hazırlayan adımlardandır. Bu taslağa göre; kamu kurum ve kuruluşlarına ait hastaneler, bu kuruluşlarca ayrı ayrı veya gruplandırılarak ilgili bakanlığın teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu Kararı ile "Sağlık İşletmeleri" haline dönüştürülebilecekler. SSK, üniversite, belediye hastaneleri, öneri ve bakanlığın onayı ile birer ticari işletme haline dönüşebilecek. Dolayısıyla idari mali açıdan özerk ve kamu tüzel kişiliğine sahip hastaneler olacak. Böylece kendi gelir-giderini karşılayan, rekabet edebilen, özelleştirmeden-özelleştirilmiş yapılar oluşacak ve"temel hak" olan sağlık hizmetleri de"meta"haline getirilecek.

Yine gündemde olan taslaklardan biri de"Devlet Personel Rejim Yasa Taslağı"dir. Bu tasarının hedefi ise iş güvencesini yoketmek, dolayısıyla sendikasızlaşma"devlet memuru" ve kamu hizmeti" tanımlarının çerçevesini değiştirerek, özelleştirilmeyen

yerleri kamu işletmeleri haline getirmektir. Devletin zorunlu hizmetlerini kamu hizmeti niteliğinden çıkarmanın adımları atılmaktadır. Şöyle ki; bu taslağa göre "kamu hizmeti" devletin veya diğer kamu tüzel kişilerin, kendilerine verilen yetki ve sorumlulukları çerçevesinde, doğrudan veya "dolaylı" olarak yürüttükleri hizmet olarak tanımlanıyor. Burada yer alan "dolaylı yürütme" ifadesi devletin taşeron kullanması, kamu hizmetinin özel sektöre yaptırılması kamu iş yerlerinin birer işletme haline getirilmesini içermektedir.

Yine bu tasarıya göre devlet memuru ve kamu görevlisi dışında tüm çalışanlar 1475 sayılı yasaya göre çalıştırılmaya başlanacaktır. Özelleştirme adımlarına uygun olarak hazırlanan istihdam politikası memur kadrosunun yalnızca yönetici görevini yürütenlere verilmesi hedefleniyor. Böylece diğer personelin tümünün memur kimliğinden işçi kimliğine kaydırılması, dolayısıyla tüm sosyal hakların hızla yokedilmesi anlamına gelmektedir.

Tüm bu yasa değişiklikleri veya taslakları da açıkça bir kez daha göstermektedir ki: var olan devlet, dengelerin sermaye lehine yeniden kurulması için elinden geleni yapmaktadır.

Türkiye kapitalizminin ve onun sürekliliğini sağlamakla görevli baskı aygıtının,var olan emperyalist-kapitalist sisteminin vazgeçilmez bir parçası olabilmek için, yukarıda sayılan ve her gün şiddetlenerek artan saldırılarına rağmen "Avrupalı bir Türkiye"den "demokrasi" beklentisi içinde olan, Sami Selçuk'un açıklamaları karşısında heyecanlanan aydınlara, demokratlara hatta sosyalist hareketin bazı kesimlerine sormak gerekiyor: Yargısız infazlar, cezaevlerindeki katliamlar, sendikal faaliyetlerden dolayı her gün sayısı artan işten atmalar, sürgünler, sosyal hakların hızla yok edilmesi mi demokratikleşme adımları?

Bu noktada iki alıntı çok yerinde olacaktır:

"Marx'a göre devlet, bir sınıf egemenliği organı,bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki baskı organıdır."(1) Ve "biz proletarya için *kapitalist rejimde* en iyi *devlet biçimi* olarak demokratik cumhuriyet'ten yanayız; ama unutmaya hakkımız yoktur ki; en demokratik burjuva cumhuriyetinde bile halkın nasibi ücretli kölelikten başka bir şey değildir. Sonra her devlet ezilen sınıfa karşı yöneltilmiş 'özel bir baskı gücüdür' o halde hiçbir devlet ne özgürdür ne de halk devleti"(2)

Peki tüm bunlar yaşanırken, işçi sınıfının örgütleri ne durumda? Bu konuda da yine iki alıntı açıklayıcı olacaktır: SSK ile ilgili yasa taslağı görüşmelerine katılan Sosyal-İş Genel Başkanı Özcan Kesgeç "taslakta özelleştirme modeli yok, kimi hastanelerin işletme biçiminde yönetilmek istenmesini özelleştirme diye görmenin doğru olmadığı" görüşünü savunuyor ve "SSK'nın özerkleştirilmesi yolunda bir adım"(3) olarak değerlendiriyor. Yine Disk Örgütlenme Daire Başkanı, Birleşik Metal-İş Sendikası'nın düzenlediği bir paneldeki konuşmasında "biz Disk olarak SSK'nın özerkleşmesini, ibralı genel kurul, seçilmiş başkan ve işçi inisiyatifi istiyoruz"(4) diyor.

Türkiye kapitalizminin işçi sınıfına dayattıkları karşısında sendikaların yukarıda özetlenen tavrı,bugün sendikal hareketin, belki de tarihte hiç olmadığı kadar sosyalistlere ihtiyaç duyduğunu, kriz ve özelleştirme saldırılarına karşı son derece donanımsız durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye işçi sınıfının mahkum edildiği bu, sermaye ile uzlaşarak koruma ve sendikal alanın siyasetten uzak tutulması gibi anlayışlardan en kısa sürede kurtulması gerekmektedir. Yoksa şimdiye kadar elde ettiği bütün hakları da teker teker kaybetmesi kaçınılmazdır. Bu gün sendikal alanda var olan yapılar, güncel politik gündemlerde, işçi sınıfının sınıf çıkarları doğrultusunda mücadele veren araçlar durumuna getirilmelidir. Bu yapıları sadece temel hakları savunma mücadelesinin ötesine sıçratma görevi ise yine sosyalistlere düşmektedir.

Notlar

1- V.İ. Lenin; *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yay., 8.baskı, 1985, s.15
2- V.İ. Lenin; *age.*, s.27-28
3- *Özgür Bakış*, 7 Haziran 1999, s.10
4- *Sınıf Tavrı*, Haziran'99, Sayı:10, s.59

ORHAN KEMAL VE ROMANLARI ÜZERİNE...

Tufan ÜNLÜESER

Son yıllarda daha da yaygınlaştı,
Eli-yüzü düzgün üç-dört dize düzen bazı arkadaşlar,
Kendilerini Almanca telaffuzuyla GOETHE sanıyorlar ki,
Çok da haksız değiller...
Can YÜCEL

Orhan Kemal, en klasik tanımıyla çağına tanıklık etmiş yazarlardan birisidir.

Pek çok toplumcu yazar gibi (Gorki, London) kendisini, kendi sınıfı içerisinde yetiştiren bir yazardır.

İlk kitabı yayımlandığı zaman otuz beş yaşında, nice hayat sınavıyla biriktirdiği gözlemlerin yaşama iradesinde, yazarlıkla geçinmek amacındadır. Bu namuslu yazarlık direnişini sonuna kadar sürdürmüştür.

Orhan Kemal, çoğu zaman, faydalı için güzelliği, toplumsal için bireyseli bırakır. Yaşadığı döneme duyduğu borç duygusundan ileri gelir bu.

Varsıl bir ailenin çocuğu olarak 1914 yılında Adana'da doğan ve 1970 yılında Bulgaristan hükümetinin davetlisi olarak tedavi için gittiği Sofya'da ölen Orhan Kemal, siyasi nedenlerle sürgüne giden babasının bu durumu yüzünden yoksulluğa dönüşen bir ortam içinde büyümüş, bir çok zaman çalışarak geçim kaynaklarının ve olanaklarının arttırılması uğrunda çaba harcamıştır. Beyrut'taki geçim savaşından ve ekmek kavgasından sonra Adana'ya dönmüş ve orada da fabrikalarda çalışmış; bir TKP operasyonu sırasında gözaltına alınmış ve 4 yıl kadar hapiste yatmış (3.5 yıl Nazım'la); bütün ömrü boyunca didişmiş; ömrünün uzun bölümünü de kalem emekçisi olarak geçirmiş, geçimini bu yolla sağlamıştır.

Bu nedenle, emekçiler yanında yer alır. Eti ve kemiği ile olduğu kadar düşüncesi ve varsa eylemleri ile de bu sınıfa bağlı kalmış; bu sınıf insanının alınyazısı ve geleceği ile ilgilenmiş ve bunlara yararlı olabilmek için çaba harcamıştır. Bu sınıfın insanlarını bilinçlendirmek için çalışmıştır. Gecekondu mahallelerinde, işçilerin, esnafın, küçük memurların oturduğu yörelerde yaşayan değişik bölgelerin değişik gelenekleri ve anlayışları olan insanların dünyasını anlatmıştır.

Bütün bu kişiler, kişilerle ilgili olaylar, yaşanmış anılara, gözlemlere ve izlenimlere dayanmaktadır. Bu birikimi verirken, karşıt olarak küçük kentsoylu kesime de geniş yer verir. Örneğin Sabahattin Ali'nin kırsal alana dönük öykücülüğünü, Adana ve İstanbul gibi iki sanayi kentinin gecekondu yörelerine ve fabrikaların insanı tüketen, törpüleyen ortamına girmiştir.

Orhan Kemal, sanayileşen bir ülkenin içinde, bir geçiş döneminde yaşamıştır. Bu geçiş döneminin çeşitli sıkıntıları, işçi sınıfının toplumsal güvenceden ve güvenlikten yoksun yaşamları, köylerden gelip önceleri geçici sürelerle çalışan, sonraları yavaş yavaş mahalleler kurarak fabrikaların çevresinde kümeleşen, geceleri mantar gibi bitiveren kondularda bir yandan ekmek bir yandan konut savaşı veren insanlar yansıtılmıştır.

"Orhan Kemal, 1960'da köylerden şehirlere akımı ilk kez konu yapmış Türk romancılarındandır. Dahası iktisadi çöküntü yıllarında bu sürecin tersine döndüğünü de gözlemiş ve bu kez şehirlerden köylere, pamuk tarlalarına koşan ailelerin dramını da anlatmıştır. ESKİCİ ve OĞULLARI'nda (1962) böyle bir ailenin tablosu çizilir. Orhan Kemal, köy romanı ile ilgili bir tartışmada, toplumsal olayların temelinde "İSTİSMAR" olayını gördüğünü söylemişti. Yazar, tüm eserlerinde bu istismar mekanizmalarını gerçekçi, hatta doğalcı bir yaklaşımla betimlemeye çalışır. Orta Anadolu'daki memuriyet yılları ona göstermiştir ki, artık ülkede "köylü-şehirli ayrımı kalmamıştır." Türkiye kapitalizminin gelişimi kimi yerlerde köyleri şehirleştirirken kimi yerlerde de şehirleri köylüleştirmektedir. Orhan Kemal'in Türk romanındaki önemli yeri, kanımca eserlerinin büyüklüğünden çok etkilerinin büyüklüğünden ileri geliyor. Orhan Kemal, kendi söylediği gibi, romanına köy ve köylüyle başlamışsa da, Türk toplumunun bu mikrokozmozunu hem sosyal hem de tarihi boyutlarıyla zorlamış ve onu daha iyi kavranabilecek bir perspektife yerleştirmeye çalışmıştır."(1)

Orhan Kemal'in öykü ve romanlarında işçi sınıfı-emekçiler

Bugün de sermaye sınıfının lehinde olan iş yasalarının bundan 40 yıl öncesini Orhan Kemal, "UYKU" adlı öyküde şöyle dile getirir:

Madeni eşya fabrikasında çalışan çocuk işçilerin dramına dönük bu öyküde, hafta tatiline karşı gene de çalıştırılan Haydar adlı çocuğun uyuyakalıp ta düşmesi ve başını yarması, bir yandan çocukların acınası durumları, öte yandan araları açık iki ustabaşının bu nedenle yenilenen kavgasını, sorumluları iş dairesine bildireceğini söyleyen Celal Usta'nın 25 liraya susmasını ve işçilerin kişisel çıkarlar açısından sömürülmesini anlatır.

Grev'de yer alan aynı addaki öykü ile "Dert Dinleme Günü" fabrikada çalışanların dünyasını somut olarak ortaya koyan öykülerdir. "GREV"de grev hakkının tanınmadığı günlerde 8 saatlik çalışma için direnen işçilerin ve bunların karşısında bulunanların çatışmalı öyküsünü gerilimleri ile vermiştir. Orhan Kemal, bu direnişi en can alıcı noktaları ile ortaya koymuştur. Aynı kitaptaki "Dert Dinleme Günü"ndeki işçiler de kovulma korkusu içindedir –aynı bugün olduğu gibi- O zamanların geleneği olarak gelen milletvekilleri işçilerin dertlerini dinliyorlar... Orhan Kemal kovulma ve aç kalma düşüncesi içinde bulunan ve bunun baskısıyla bunalan işçilerin ruhsal çalkantılarını ve iç dünyalarını başarılı olarak yansıtır.

Kıyı köşe semtlerin serserileri, toplumsal yazgıları daha ilk gençlik çağında belli olan "Çamaşırcı Kızları", evine ekmek götürmekten başka hiç bir şey düşünmeyen işçi babalar, zengin evlere giden gündelikçi kadınlar, haklarını alamayan Çukurovalı emekçiler karşımıza çıkarlar onun yapıtlarında. Bu acılı bir insan kalabalığıdır. Yazar, yaşamdan olduğunca aldığı kalabalığı, hiçbir zaman popülizme sapmadan, aşırı gerçekçi, bir o kadar da duyarlı tutumuyla dile getirir.

Orhan Kemal ile birlikte belki de ilk kez işçiler, yoksul insanlar, küçük zararsız, restore edici hayıflanmalar, kınamalar biçiminde değil, isyan yaratacak, başkaldırı yaptıracak, güçlü gerçekçi bir anlatımla ortaya çıkıyor. Örneğin, "Bereketli Topraklar Üzerinde" ki romanında olduğu gibi.

Tüm eserlerine yansıyan, acınası, gözü yaşlı bir yoksulluk, yenilmişlik yerine umuda doğru bir yöneliş vardır.

Çoğu eserlerinde kahramanları, aylaklıklardan, lümpenliklerden sonra fabrikada işçi olarak, emek dünyasına girerek, tanışarak yeni bir sayfa açarlar. Umutlu, yarınları kuracak ve kurtaracak olan bir sayfadır bu. Örneğin: "Bir Filiz Vardı", "Suçlu" gibi.

Eserlerinde sınıfın bilinçlenmesinin ve netleşmesinin de gerekliliklerini çizer: Örneğin "Murtaza"da düzene itaat etme kafasının gülünçlülüğünü, beyhudeliğini ve kendi sınıfını bilmemeyi ustaca gözlemleyip işler.

Türkiye işçi sınıfının oluşum sürecini özellikle "Bereketli Topraklar Üzerinde" çizer.

Bugünün insanı da Orhan Kemal'in yapıtlarında görülebilir.

Asım Bezirci: "Sait Faik'in sınıfsal temelinden iğdişleştirerek anlattığı küçük insanı, toplumsal temeline oturtarak anlatır Orhan Kemal.

Orhan Kemal Sabahattin Ali ile başlayan ve izinli gerçekçi eğilimlerden kalın çizgilerle ayrılan toplumsal gerçekçi hikayemizin ivme kazanmasına yol açmış bir sanatçıdır.

Demokrat Parti'nin faşizan baskıları yoğunlaştıkça, Sait Faik'ten kaynaklanan ve daha çok da Fransız varoluşçularına özenen kimi hikayecilerimizin, kendi insani gerçeklerimiz yerine, batılı olan anlatmaya yönelmeleri karşısında Orhan Kemal insani özümüzü ulusal ve sınıfsal boyutlarıyla verme kavgasını sürdürür"(2)

Orhan Kemal'in dünyaya ve insanlara, dar bir ideoloji zaviyesinden baktığını, kin ve nefret hissettiğini, olayları hep aynı doktrine göre bayağı bulduğunun, üslubunu da bu görüşe uygun olarak, kuru, renksiz, basma kalıp ve alelade bulan Mehmet Kaplan gibilere verdiği cevap kendisinin sanat anlayışını ve dünya görüşünü ortaya koyar:

Orhan Kemal: "Hangi türden olursa olsun, sanat eserinin, onu yaratan sanatçının düşünsel aşamasından gelen bir "Propaganda" aracı olmamasına imkan var mı? Toplumcu bir yazarım demiştim. Toplumcu bir yazar da, düzensizliğini yerdiği bir toplumsal düzenin düzene girmesini ister. Toplumcu bir yazar "Materyalist bir felsefe"ye sahiptir şüphesiz. Ama bu materyalizm metafizikçi yönü de bulunan bir materyalizm

olmayıp "Bilimsel Materyalizm"dir. Buradan hareket eden yazar, eserleriyle de bu hareket noktasına paralel olacaktır. Sosyalist çizgide bir eylemim yok, ama yapıtlarımda sosyal sınıflar arasındaki durumun ne olduğunu gösteriyorum. Ne dediğini bilen bir yazar için, sınıflar dışında bir edebiyat yoktur zaten. Bir toplumda yaşıyorsa, bu topluma bağımlı olmamak olanaksızdır. Bozuk düzenlerin kaderine boyun eğmeyen, eğmemesi gereken tipler çizmemeli mi?"(3)

Toplumcu gerçekçi yazının, hatta direniş yazınının daha da gelişmesi, sürdürülmesi için çaba harcayan bir yazardır Orhan Kemal:

Çağının genç romancı ve hikayecilerine bir "Demir-Döküm" olayını, "Derby" grevini daha bozuk bir dille, daha kötü bir biçimde dahi işleseler, gençlerin bugün yaptıklarından daha iyi işler elde edeceklerine inanıyorum, der. Dünya ve ülke koşullarını beğenmeyen bir kişi, sanatı ve bedeniyle muhalif mücadelesini yapmalıdır. Bir mesajla bunu sunmalıdır. Bunu yapmayanlar fazla ses çıkarmamalıdır. Sanatçının hası, topluma önderlik eden, baskılara karşı direnen kişi olmalıdır. Hem yaptıklarıyla, hem davranışlarıyla bunu ortaya koymalıdır.

Sevginin ve umudun romancısıdır Orhan Kemal

M. Yaşar Bilen: Dünya edebiyatında sevgiyi –hümanizmi- toplumcu gerçekçiliğe uyarlayan Gorki ise, Türk romanında da bu bakış açısını getiren Orhan Kemal'dir. Ancak bir ayrım söz konusudur burada;

Gorki'nin hümanizminin temelindeki ilke, insanoğlunun kurtuluşu doğrultusunda eylemliliktir, aktifliktir. Yani devrimci bir özden kaynaklanan hümanizmdir. Orhan Kemal'in hümanizminde doğrudan doğruya bir eylemlilik yoktur. Sınıfsal bir bilince dayanan yeni bir dünya doğrultusunda gelişen, eylemci bir hümanizm, eylemci bir sevgi değildi onunkisi. Tarihi bir süreç içinde, kapitalist ekonomik yapıda gelişen sosyal gerçekçiliği, düzenin çelişkilerini, çarpıklıklarını, toplumcu açıdan vurgular yansıyan özünde, ama kişileri –kendinin farkındalığından- uzaktır. Dolayısıyla kendilerine, özlerine de yabancılaşmışlardır. Kuşkusuz bu bilinç düzeyi, nesnel koşulların oluşturduğu ortam ile uyumludur. Bu çarpık düzenin, kendi sınıfına ters düştüğünü, insansal niteliklerini yozlaştırdığı insanlara Orhan Kemal sevgiyle bakar, onları sevgiyle kucaklar. Suçlusuna, kötü yolcusuna, çarpık insanına insancıl, sevgi dolu bir perspektif uzatır. Yansıttığı bu insanlar lümpenliklerin, yozlukların, çarpıklıkların, giderek ekonomik sınıfsal çelişkilerin bilincinde değildir. Ama Orhan Kemal bu bilinci taşır ve bilir."(4)

"Huysuz ve örgütsüz Yalçın", "Aydın Üzerine Tezler" adındaki kutsal kitaplarının 4. Cildinde; Orhan Kemal'in 2 aya bir roman yazdığı, piyasa için tefrikalar çıkarttığı ve bunları sadece para kazanmak için yaptığı konusunda eleştiriyor.

Elbette Orhan Kemal "Huysuz ve de Örgütsüz Yalçın"ın bu eleştirilerine cevap vermez çünkü hayatta değil. Ancak eserlerinden tanıdığım kadarıyla hayatta olsaydı şöyle bir cevap verirdi sanırım:

"Ben hayatım boyunca onurlu ve namuslu bir yazar olarak yaşamaya çalıştım. Mücadele ettim. Emekçi sınıflara bağlı olduğumu anlattım. İstanbul'un, Adana'nın gecekondu mahallelerinde, odunsuz, kömürsüz geçirilen kışlarda, bunları anlatmak, yazmak, tutarlı bir aydın olmaya çalışmak, örgütle, sosyalizmle bağlar kurmaya çalışmak, Karakusunlar köyünden her yere ve herşeye sorti yapmaya benzemez. Devlet kurumlarının verdiği Prof.'luk payeleriyle ortalıkta hava atmaya da benzemez, hele Paris'ten mektuplar yazmaya hiç benzemez..."

Bütün bunlarla birlikte Orhan Kemal'in eksikli yönü bence şudur:

Pratikten gelme bir bilincinin olması, kuramsal yanı boşlamasına neden oluyor.

Orhan Kemal, sömürü düzenine ve özelde Kemalizme Sol'dan zorlamalar yapmak istemekte fakat ideolojik formasyonunun zayıflığı nedeniyle bunu tam olarak anlatamamaktadır.

Elbette ki romanın, öykünün, yazın dünyasının, kuramdan özerk bir alanı olması doğal karşılanabilir. Ancak Orhan Kemal bu özerkliği savunan bir yazarımız değildi. Geriye şu kalıyor: Bilgisel ve ideolojik bir eksiklik ama yine de anlaşılır karşılanması gereken bir eksiklik.

Orhan Kemal'in bu eksikliğinin, yoksunluğunun, Y.K. gibi örgütsüz yazarların ve de imgeler batağında kulaç atmaya çalışan ve ne idüğü belirsiz yazarların eleştirilerini ellerinden almak gerektiğini düşünüyorum. Nazım, Hasan Hüseyin, Orhan Kemal gibi yazarların estetik yönlerini meydanı boş bulup her fırsatta küçümseyen Murathan Mungan gibilerinden de.

Çünkü Orhan Kemal bilgisel, ideolojik bir birikimden yoksun olmasına karşılık pratikte, yaşanan hayatla derinden ve içten bağlantılı bir roman formasyonuna sahiptir.

Şimdi bütün bu yukarıda söylenenlerden murad edilen şey nedir?

Elbette Orhan Kemal'in Türk yazınındaki tartışmasız yerini kanıtlamak bana düşmez. Rus yazınında Gorki'nin Amerikan yazınında London'ın yeri neyse Türk yazınında da Orhan Kemal'in yeri benzer bir yerdir.

Ancak kuramsal-ideolojik çalışmalara eskiden beri belirli bir mesafeyle yaklaşan genç sosyalistler ve işçilerimiz ideolojik girdilerini hep romanla, öyküyle, şiirle yapmaya çalışmışlardı. Ve doğru adreslere de gidiyorlardı: Gorki, London, Ehrenburg, Orhan Kemal, Füruzan, Steinbeck, Sevgi Soysal, Ivan Popov, D. Dimov, Nazım, Ostrouski, Çernişevski gibi.

Ama ne olduysa son 8-9 yıl içerisinde oldu. Reel sosyalizmin çöküşü de buna neden oldu. Ortalık toz duman içerisinde Murathan Mungan, Ahmet Altan, Pınar Kür, Kürşat

Başar, Orhan Pamuk, hortlatılan Oğuz Atay, Yusuf Atılgan gibi (iletişim yayınevinin de katkılarıyla) eserlerle piyasa doldu.

Tabii unutmamak gerekir ki dünya emperyalist-kapitalist sisteminin ideologları "Yeni" ve "Çarpıcı" bir şeyi daha keşfettiler:

Ortadoğunun ve daha da doğusunun mistik ve dumanlı ortamlarından çıkan "Mitoloji-Aşk-Savaş" üçlemesine sıkıştırılarak bilim-kurgu ögelerle desteklenmiş, bilinç altında hayat fani, herşey boş, aslolan mistik ve kutsal kalabilmek, kimseye değmeden tek başına keşişler ve dervişler gibi –derin ve huzurlu-

Yani söylemeye çalıştığım şu:

Eskiden bir okul kantininde, bir tiyatro arasında, bir sinema veya konser çıkışında, kitapçıda tanışıp, kitapların dünyasından bahsedip daha sonra partide görüşmek için sözleşip, sohbetlerimizi orada daha da koyulaştırdığımız bilinçli, şairin dediği gibi: "Gülüşü Süt Mavisi" insanlar vardı. En azından cep telefonunun melodi sistemiyle ve titreşip titreşmediğiyle uğraşmayan, bilgisayarda çet yapmaktan başı dönmeyen insanlar vardı. Yeni bir dünya ile tanıştırdığımız.

Ama yine de umutsuz değilim: hala bir yerlerde dünya işçi sınıfıyla ülkesinin emekçi halklarıyla ilgilenen, kuramsal çalışmalara uzak duran fakat romanlardan heyecan ve coşkuyla, tarihi, sınıf mücadelelerini öğrenmeye, tanımaya çalışan birileri varsa Orhan Kemal gibi yazarlara bakmalarını en azından bir yerlerden başlamak için öneririm.

Notlar

1- Taner Timur; *"Osmanlı, Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik"*, Afa Yay., İstanbul 1991, s.151
2- Asım Bezirci; *"Orhan Kemal"*, İst. 1984, s.115
3- Asım Bezirci; *age.*, s.117
4- Berna Moran; *"Türk Romanına Eleştirel bir Bakış"*, İletişim Yay., İst. 1994, s.79

TÜRK MODERNLEŞMESİ, KEMALİZM VE SOL

İlhan Kamil TURAN

Önce kısa bir açıklama. Bu yazıyı, Sosyalist Politika'nın 21. Sayısının dosya konusu olan "Türk Modernleşmesi" kapsamında "Türk(iye'nin) Modernizasyonu ve Kemalizm" başlığı altında düşünmüştüm. Ancak yazıyı, yayın periyodunu aksatmaksızın yetiştirmem olanaklı olmayınca, yarıda keserek, genel çerçeve ile ilgili bölümünü "Modernizasyon Nereye?" başlığı ile vermiştim. Bu nedenle bu yazı bir öncekinin devamı olmanın yanısıra, Türkiye bağlamında yeniden kurgulanarak Kemalizm ve sola ilişkin daha geniş değerlendirmeleri içerecektir.

"Modernizasyon Nereye?" başlıklı yazının sonunda, bu yazıya geçiş olması amacıyla Fuat Ercan'ın, az gelişmiş ülkelerde yapılan anketler sonucu ulaşılan, modern insan ve modernliğin ayırt edici özelliklerine ilişkin bir aktarımına yer vermiştim. Gerek bu yazıya geçişi yeniden kurmak gerekse yazı boyunca gözetilmesi amacıyla bu özellikleri buraya da alıyorum.

1. "Yeni deneyimlere hazır olma ve yeniliklere açıklık.
2. Acil olanların dışındaki şeylere ilgi.
3. Diğer insanların düşüncelerine karşı daha demokratik davranma.
4. Geçmişten çok geleceğe yönelik olma.
5. Kendi hayatını planlamaya muktedir olmak.
6. Çevreye hükmedebileceğine ve amaçlarına ulaşabileceğine olan inanç.
7. Dünyanın hesaplanabilir ve bu nedenle de kontrol edilebilir olduğunu kabul etmek.
8. Diğerlerinin, örneğin kadın ve çocukların, yaşama haklarının bilincinde olmak.
9. Bilim ve teknolojinin başarısına güvenmek.
10. Adil dağılıma olan inanç. (Harrison 1988,s.20-21)" (1)

Yine aynı yazının sonunda, Cihan Dura'nın, Yakup Kadri ve Sabiha Gökçen'den yaptığı aktarımlara yer vermiştim. (2) Bu aktarımlardan Yakup Kadri'ninkindeki belirgin hedef ve yönelimler şunlardı: Sanayileşme, tarımda modern üretim tekniklerinin kullanımı, teknik eleman ve teknik işgücü eğitimi, bilim ve kültür alanında sıçrama ve uluslararası şöhretler yaratma. Bunlar, Yakup Kadri'nin Mustafa Kemal Atatürk'e atfettiği ya da onda gördüğü programatik unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Sabiha Gökçen'in Atatürk'ten yaptığı hülyalı aktarımlar da benzerdir ve şöyle toparlanabilir: Yapılacak işlerin büyüklüğü ile bireyler olarak insan ömrünün kısalığı arasındaki özne'nin etkin rolü ve sanayileşme, tarımsal kalkınma, "elektirifikasyon",

çevre-orman-insan bütünlüğü, sağlıklı insan-sağlıklı konutlar, yeni nesillerin yoksulluktan arınıp gürbüzleşmesi, eğitim, kentleşme ve bütün "bunu çok ama çok çabuk yapmak istiyorum" sözlerinde somutlanan bir *hız*.

Bu çıkarsama ve aktarmalardan hareketle şunları söylemiştim: "Geç burjuva devriminin sonuçları hızlı ve sıçramalı bir şekilde yaratılmak isteniyordu..." Bu noktada ele alınması gereken geç burjuva devrimi, eşitsiz ve sıçramalı gelişme kavramlarına birazdan döneceğim. Şimdi, yukarıdaki aktarımlar sıcaklığını korurken dikkat edilmesi gereken şey, Türk modernleşmesinin başlangıç hedefleri ve onları ne ölçüde gerçekleştirdiği ile hedef ve gerçekleşenlerin sınırlılık ve kısıtlılıkları; bir başka düzeyde de genel bir modern insan, modernlik ve modernleşme yaklaşımı uyarınca yaşanması / yaşanmış olması gereken oluşum, adım ve sıçramaların hangi uğrak ve düzeyleri gerektirdiğinin farkında olmamızdır. Bu açıdan Türk modernleşmesine, yakın dönem Osmanlı-Türkiye tarihi ya da Kemalizme belirli bir objektivizm ve belirli ölçüt(ler) eşliğinde bakılması gerekiyor. Kuşkusuz bu objektivizm ve ölçütler (yani öznel belirlemeler) Türkiye'nin tarihsel-toplumsal yapı formlarını, öznelerinin bu formlarla ilişkilenmesi (ve çelişkilerini) ve bu düzeylerde beliren sınırlılık ve kısıtlılıkları görmekle oluşacaktır. Bunun yanında, tarihe bodoslama bakılamayacağına, denize atlar gibi tarihin içine girilemeyeceğine göre, yöntemsel kavramsallaştırmalara da gereksinim bulunmaktadır. Toparlarsak, irdelenen konu, başlıca iki düzeyin organik ilişkisi kurularak doğru sonuçlara ulaşılabilir. İlki tarihsel-toplumsal formların ve öznelerinin açılım ve sıkışma, belirlenme momentleri, ikincisi de bu süreçlere yöntemsel-kavramsal araçlarla bakmak, irdelemektir.

Bazı Kavramlar ve Türkiye'de Burjuva Devrimi

Türkiye solunda yöntemsel açılım sunma olanağını sunan bazı kavramlar, örneğin eşitsiz gelişme, eşitsiz ve sıçramalı gelişme, eşitsiz ve bileşik gelişme, yeterli düzeyin altında bile kullanılmamaktadır. Örneğin özgün burjuva devrim(ler)i ve geç burjuva devrimi ilişkisi ve ayrıştırması kurulmamaktadır. Örneğin tepeden devrim kavramı bilinmemekte, tepeden devrim ile anti-jakoben, anti-leninist, anti-kemalist belirlenimlere sahip "yukarıdan devrim" ve "tepedenlik" eleştirileri birbirine karıştırılmaktadır.

Bildiğim kadarıyla bu konularda özgün Marksist bir açıklığa Türkiye'de Yalçın Küçük, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran ve bu isimlerin içinde yer almış oldukları çevreler sahip olmuştur. Ancak son dönemde, sözünü ettiğim eksikliği aşmaya yönelik komplekssiz kolektivizasyon çabaları görülmektedir. Örneğin Serdar Şen, eşitsiz gelişmeyi doğru bir bağlam içinde şöyle kullanmıştır: "Türkiye'de yaşanan gelişmeleri anlayabilme çabası bazı kavramları öne çıkartmayı gerekli kılıyor. Çalışma boyunca temel olarak arka planda iki kavram var oldu: İlki Eşitsiz Gelişim, diğeri ilkiyle sıkı ilişkisi olan Gecikmiş Yukarıdan Burjuva Devrim. İki kavram arasında soyut düzeyde var

olan ilişki, pratikte çok daha belirginleşiyor. Eşitsiz gelişim, birbiriyle çelişen durum ve ilişki biçimlerinin bir arada nasıl var olabildiğinin içsel bağlantılarını kavramamızı sağlar. Bu kavrayış kapitalistleşme sürecine görece geç giren ülkelerin anlaşılmasında yol açıcı olabilir." (3)

Öncelikle belirtme gereğini duyduğum, Türk burjuva devriminin eşitsiz gelişmenin dinamiklerine tabi bir modernleşme girişimi olarak, önceli olan Osmanlı modernleşme arayışlarının niteliksel bir sıçrama sürecine denk düşmesidir. Kuşkusuz Türk burjuva devrimi, özgün burjuva devrimlerinden farklı olarak, "modern" sınıfların nesnel gereklilik ve zorlamalar eşliğindeki bir iktidar savaşımının ürünü değildi. Bu nedenle özgün burjuva devrimlerindeki gibi demokratik ürün, sonuç ve açılımlar üretemeyecekti. Türkiye'nin burjuva devrimi, Türk modernleşmesinin ana taşıyıcıları olan asker-bürokrat-aydın elitinin aranışı olarak şekillenecek, savaş yıllarındaki esnaf, halk ve çetelerle organik ilişkiler böylece kurulacaktı. Asker, bürokrat, aydın elitinin ihtiraslı dönüştürücü kaymak tabakası ise İttihat ve Terakki'de toplanmıştı. Metin Çulhaoğlu, "İttihatçılık-Kemalizm çizgisi" için "devam-inkar diyalektiğinin özgün örneklerindendir. Türkiye Cumhuriyeti'ni biçimlendiren siyasal kadroların hemen hemen tümü, İttihat ve Terakki siyasal okulunda yetişenlerdir" diyor ve İttihatçılığa ilişkin şu saptamaları yapıyor: "İttihatçılık, Türkiye'deki kapitalistleşme sürecinin, bu süreçte önemli bir birikim evresinin siyasal uzantısıdır. Dahası: İttihatçılık, hem dış dünya ile Türkiye arasındaki kapitalist gelişme farklılıklarının, hem de söz konusu dinamiklerin siyasal üst yapıya yansıttığı eşitsizliklerin siyasal bileşimidir.

"İttihatçıları, Türkiye'de 'olmayan' bir kapitalistleşme sürecinin, gene 'olmayan' bir burjuvazinin yaratıcıları olarak lanse etme çabalarının artık aşılması gerektiğine inanıyorum. İttihatçı deneyin özgünlüğü, sınıfsal temele oturmayışında değil, oturduğu sınıfsal temel ile siyasal etkinliği arasında var olan eşitsiz ilişkidedir." Çulhaoğlu, Mete Tunçay'dan şu önemli aktarmayı yapıyor: "Türkiye'de burjuva devriminin ilk evresi diye görülebilecek olan, 1908'i izleyen yarım yüzyıl, Batı'da dört yüz yıldır yer aldığı düşünülen aşamalı gelişme modelinden bir takım farklar gösterir. Özellikle, dış dünyanın etkisi, Batı'da uzun bir zaman süresine serpilmiş birçok toplumsal güçlerin ve ilişkilerin bizde hemen hemen aynı anda, bir arada ve içiçe ortaya çıkmasına yol açmıştır." Çulhaoğlu buradan hareketle de şu yorumu yapıyor: "(...) İttihat ve Terakki, tek başına ne liberalizmdir, ne devletçilik. Ne Jakobenizmdir, ne Bonapartizm; ne pozitivizmdir, ne de iradecilik. İttihatçılık, bu ve benzeri yansımaların belli bir mercekten geçirilerek doğrudan siyasal pratiğe yansıtılmasıdır."(4) Fakat bu özgün durum, İttihatçılıkta veya Kemalizm'de ya da gecikmiş burjuva devrimimizde, sıralanan olguların etki ve izlerinin bulunmadığı anlamına gelmiyor. Bilinir ki, en azı liberalizm olmak üzere bu olgu ve etkilerin ilginç ya da özgün bir harmonisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, "Türkiye'de burjuva devrimi, **kitleleri ve jakobenleri olmadan 1793'ü yaşamadan,** bir I.Napolyon dönemini yaşamış bir devrimdir."(5) benzetmesi pek oturmamaktadır. Özgün burjuva devrimi ile gecikmiş burjuva devrimi arasındaki temel ayrım, kitlelerinin ya da

jakobenlerinin olmaması değil, gecikmeye yol açan özgün tarihsel-toplumsal-yapısal formasyondur. Bu durum, Sungur Savran'ın söylediğinin aksine, kuşkusuz özgün olmayan bir Jakobenizmi, daha doğrusu Jakoben burjuva devrimci tutumu daha fazla gerektiriyordu. Açıkçası bunu da önce İttihatçılar, daha sonra da İttihatçılığın bir kolu olan Kemalizm fazlasıyla yapmıştır.

Savran'ın 1.Napolyon dönemi benzetmesinin şöylesi bir reel temeli var: "burjuva devriminin yükselişini Jakobenizmde, düşüşünü ise Bonapartizmde görmek mümkün. Türkiye'nin özgün dinamizmi ile bir burjuva devrimini yaşaması söz konusu olmadı. Ancak tarihin mantığı güçlüdür: Gecikmiş ve sıkışmış süreçler, özgün süreçlerin tarihsel ürünlerini, farklı kılıklarda ve adeta tanınmaz hale sokarak yeniden canlandırırlar. Türkiye, gerçek anlamda ne Jakobenizmi, ne de tam bir Bonapartizmi yaşadı. Ancak Türkiye'de burjuva devrim sürecinin kendine özgün oturuşu ile, gene kendine özgü düşüşünü içiçe yaşadığı 30-40 dönemi, ortaya neredeyse bir siyasal eğilimler ansiklopedisi sundu. İsteyen, bu dönemde Jakobenizm sayfasını açtı, isteyen Bonapartizm. Hiç şaşmamak gerek: Sosyalizm ve faşizm sayfalarını açanlar da oldu"(6)

Tam da bu noktada, JönTürk-İttihat ve Terakki önderlerinin etkilenmelerine, Türk burjuva devriminin temel saiklerine bakmakta yarar var. "Bu bağlamda akla gelen ilk soru, Türkiye'nin 'modern tarihi'ne başlangıç noktası olarak neyi almalıyız sorusudur. Değişik yanıtlar verilmesi mümkündür ve bunlar kendi başlarına geçerlidir ama en geleneksel olan çözümden, yani Fransız Devrimi döneminden ve devrimin sebep olduğu sonuçlardan yola çıkmak en iyisi gibi gözükmektedir. Kapitalist dünya sistemiyle ekonomik bütünleşme olgusu, 18.yüzyıl sonlarında önemli ölçüde artmış ve 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde hız kazanmış, Napeleon savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa siyaseti ve diplomasisine artan şekilde katılmasına yol açmış ve milliyetçiliğin ve liberalizmin devrimci düşünceleri ilk kez Yakın Doğu'ya ulaşmıştı". (7)

Bir başka kaynakta ise, sözkonusu dönemin etkileri ve bunun Osmanlı'daki algılanışı şöyle anlatılmaktadır: "Ne var ki, modern Türkiye tarihinde bir başka süreklilik çizgisi vardır ve bu çizgi çağdaş durumu askeri müdahale faktörüne kıyasla daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu, Türklerin kendi imparatorluklarına, sanayileşme aşamasındaki Britanya ve Avrupa'nın hakim olduğu oluşum halindeki dünya ekonomisinde bir yer bulma konusunda, ondokuzuncu yüzyılın başlarında gösterdikleri kararlılıktı. Başlangıçta Sultanlar Batı'nın giderek artan meydan okuyuşuna sadece modern bir ordu kurarak karşı koyabileceklerini sanıyorlardı. Ancak ondokuzuncu yüzyılda hakim sınıflar Batı'dan gelen baskıya sadece askeri araçlarla direnemeyeceklerini anladılar. Direnebilmek için, modern ordunun sadece bir parçasını oluşturacağı modern bir siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı kurmak zorunda olduklarını gördüler." (8)

İşte Jön Türk ve İttihatçıların belirlenimleri bu dönemde oluşmaktadır. Erik Jan Zürcher'den izleyelim. "Jön Türklerin tartışmalarının anlaşılması önemlidir, ama aynı zamanda, iktidarı fiilen elinde bulunduran kişilerin, yani İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kısaltması kullanılıyor-İKT) liderlerinin ideolog değil eylem adamı

olduklarının hatırlanması da önemlidir. İdeolojik bakımdan seçmeciydiler ve onların ortak paydası, ortak bir ideolojik programdan çok, ortaklaşa bir tutumlar bütünüydü. Bu tutumlar bütünündeki önemli unsurlar, milliyetçilik, nesnel bilimsel doğrunun değerine olan pozitivist inanç, bu doğruyu yaymada ve halkı iyileştirmede eğitimin gücüne olan büyük (ve oldukça saf) güven, merkezi devletin toplum içinde itici güç olma rolüne olan sarsılmaz inanç ve Abdülhamit döneminde hüküm süren ihtiyatlı muhafazakarlığa bariz şekilde ters düşen bir tür eylemciliğe, değişime ve ilerlemeye olan inançtı." (9) Levent Köker de, M. Şükrü Hanioğlu ve Zafer Toprak'tan hareketle bazı benzer sonuçlar çıkarmaktadır: "a) Siyasal ve toplumsal örgütlenme konusunda, Jön Türkler'in düşüncelerine egemen olan ögeler, pozitivist bir akılcılık, anayasal bir rejim (meşrutiyet) isteği ve halkçılık olarak görünmektedir: Toplumu ilerletmek ve 'devleti kurtarmak' için, Batı bilim ve teknolojisini örnek alan, bu bilim ve teknolojide ifade edilen akılcı esaslara göre belirlenmiş yeni bir düzenlemenin gerekliliği; bu düzenleme içinde anayasal ve parlamenter bir siyasal örgütlenmenin yerleştirilmesi ve 'iyi'nin ne olduğunu bilen eğitimli 'aydınlar'ın 'halka doğru' giderek, halkı aydınlatması." (10)

Köker, sivil toplumcu olmamasına karşın görece sivil toplumcu etkilerle "Jön Türk ideolojisinin önemli yanları" arasında, "özgürlüğün gerçekleştirilmesi için değil devletin güçlendirilmesi ve kurtarılması", 'radikal' değil, 'mufahazakar'lığı ve halkçılıklarının "milliyetçi ve seçkinci" boyutu olduğuna işaret ediyor. (11) Köker, Jön Türkler'in evriminde, "devleti kurtarma"nın olsa olsa bağımlı bir başlangıç retoriği olduğunu, İttihat ve Terakki devamında, giderek iktidarı alt edici, hatta bu amaç için bir dönem komplocu özelliklerin bir dönemse doğrudan iktidarı hedefleyen açık girişimlerde bulunduklarını ve nihayetinde iç ayrışmalar sonucunda da olsa, söz konusu radikalizmin 1923 devriminde somutlandığını görmezden geliyor.

Şerif Mardin'in belirttiği, "hürriyetçiliklerinin pek derin düşünülmemiş olması" (bunu Köker aktarıyor), yine Mardin'in başka bir yerde değindiği bir gerçeklikle anlaşılır oluyor: "... modernleşme taraftarlarının Batılılaşmaya karşı olan tutumlarında sınıf kökeni bağımsız değişken olarak önem kazanır, memur kökeni insanları devleti kurtarmaya yöneliktir, alt sınıf kökeni de bir çeşit cemaatçi popülizmi harekete geçirir." (12) Kısacası, Jön Türkler'in içinde doğdukları yapı, siyasal yapı olsun toplumsal yapı olsun, onların, Köker'in aradığı "özgürlük ve demokrasi" ölçütlerine ulaşmalarını engelleyici idi. Dolayısıyla özgün burjuva devrimlerinin bazı temel yönlerini Jön Türk-İttihat Terakki çizgisinde ve iç ayrışmalarında, giderek de Kemalizm de aramanın nesnel bir karşılığı yoktur. Ancak sözkonusu oluşumun, halkçılık-seçkincilik, halkçılık-milliyetçilik ilkeleri, milliyetçilik bağlamlı bir modernleşme, giderek ulus-devletçi ve iktidarı amaçlayan yönelim ve girişimleri, Türkiye'deki burjuva devrim sürecinin önde gelen aktörlerini Jakobenlere yaklaştıran unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, özgün bir burjuva devrimine uzaklığı herkes tarafından belirli olan bir süreç ve onun öznelerini özgün burjuva devrimleri belirlenimli olarak irdeleme ve sorgulamanın alemi yoktur.

Eşitsiz ve sıçramalı gelişmenin, "bizim" somutumuzda, Türkiye tarihinin nesnel gerçekleri ve nesnel kısıtlılıkları karşısında, bir anlama ve çözümleme yöntemi olarak anlaşılması, sözkonusu eşitsizlik ve sıçramaların bıraktığı *boşluk* ve "eksiklikler"i görmemizi sağlar. Bu nedenle, Türk burjuva devrim sürecinin özgürlükçülüğe, demokrasi-demokratiklik (bugünkü ele alınışıyla demokratikleşmeye) ya da özgün burjuva devrimlerindekine benzer modern sınıflar ve aynı bağlamda gürül gürül "kitle hareketleri"ne, burjuva devriminin ufkunu zorlayan Jakobenlere yol açacağını, geçit vereceğini sanmamak gerekir. Beğenilsin beğenilmesin demeyeceğim, beğenmesek de bu toprakların yani bu özgünlük ya da *belirlenim alanının* Jakobenleri, yani sözcüğün gerçek ve politik anlamıyla *burjuva devrimcileri* İttihat ve Terakki içinden; "özgürlük ve demokrasi", tek parti diktatörlüğünün ömrünü doldurmasından, daha açıklayıcı bir deyişle "düzenin oturtulması" girişimlerinden sonra, ne kadar oluyorsa, gündeme girebilecekti.

Şimdi daha doğrudan bir şekilde, burjuva devrimleri ile ilgili bir tartışma alanına girebiliriz. Serdar Şen'den yaptığım alıntıda yer alan, "Gecikmiş Yukarıdan Burjuva Devrimi"ni de içerecek şekilde burjuva devrimleri sorununa... Zira burjuva devrimleri, özgüllükleri bir yana bırakılmak üzere , ki bu devrimler Marksist çözümlemede sosyalist devrimlerin de *ana sorununa* işaret edildiği üzere *iktidar sorunu* bağlamında ele alınmaktadır, soyutlama düzeyinde *iktidarın sınıflararası politik el değişimiyle* karakterize olmaktadır. Daha somutlarsak, Sungur Savran'dan aktarmak istiyorum. "Tarihsel özgünlükleri ne olursa olsun, burjuva devrimlerinin ortak bir çekirdeği vardır: kapitalizm-öncesi toplumsal formasyonun kapitalizmin gelişmesinin önüne diktiği engelleri yıkarak, bir burjuva toplum ve devletinin temellerini atar bütün burjuva devrimleri. Bu temeller kapitalizmin yolunu açarak hızla gelişmesinin tarihsel koşullarını oluşturur. Bu açıdan burjuva devrimlerinin bazı temel görevlerinin olduğu söylenebilir."

Buraya kadar Savran'ın söyledikleri tamamen doğrudur. Bundan sonra Savran, "Başlangıçtan beri üç ana görev burjuva devrimlerinin esas boyutlarını oluşturmuştur: Kapitalizm-öncesinin mutlakiyetçi, despotik devlet aygıtını parçalayarak burjuva demokrasisinin temellerini atmak; tarımda kapitalizm-öncesi ilişkileri kırarak bir yandan kırda burjuva mülkiyetini yerleştirmek, bir yandan da köylüleri özgürleştirmek, modern proletaryanın temellerini oluşturmak; belirli bir coğrafi alanda yaşayan toplulukları ulusal bir devlet çerçevesinde birleştirmek ve/veya ulusal bağımsızlığı kazanmak. Ne var ki, burjuva devriminin bu görevleri **statik** bir nitelik taşımaz. Bir yandan, her devrimin asli görevi farklılaşabilir, bu üç görevden biri ön plana çıkabilir. Öte yandan, tarihsel gelişme içinde bu görevlere yenileri eklenebilir. Sonuç olarak, burjuva devrimini tanımlayan öge, toplumda köklü ve yaygın bir altüst oluş aracılığıyla kapitalist gelişmenin ve burjuva toplumsal formasyonunun önünü açmasıdır" (12) diyor. Savran'ın sıraladığı "üç ana görev"den ilkindeki, "kapitalizm-öncesi mutlakiyetçi despotik devlet aygıtını parçalayarak" ediminin "burjuva demokrasisisin temellerini atmak"tan daha karakterize edici ve daha yerleşik, içsel, olmazsa olmaz bir özellik olduğunu belirtmek istiyorum. Bundan sonra Savran, burjuva devrimlerindeki "tarihi **iki ayrı evreden**" söz ediyor" ve

"Bu iki evre arasındaki ayırım noktası Avrupa'daki 1848 devrimci dalgası, özel olarak da başarısız 1848 Alman Devrimidir" (14) saptamasını yapıyor. İlk evrenin İngiliz, ABD ve Fransız devrimlerini kapsadığını belirten Savran, ikinci evre ülkeleri olarak Almanya, Avusturya, İtalya, Rusya

vb. ülkeleri sayıyor. Bu ülkelerdeki burjuva devrimlerini ise şöyle yorumluyor: "bu ülkelerin burjuvazileri çalışan sınıfların devrimi daha öteye sürüklemesi olasılığının yarattığı korku içinde, eski rejimle uzlaşmaya çok daha yatkındır bu aşamada. Bu yüzden, 1848 devrimleri Almanya, Avusturya ve İtalya'da yenilgiyle sonuçlanmış, kapitalizm-öncesi hakim sınıfların iktidarını alaşağı edememiştir.

"(...) Kapitalizm-öncesi devleti elinde tutan siyasal iktidarlar, bir kez toplumdan devlete doğru yükselen sarsıntıyı bertaraf ettikten sonra, özellikle İtalyan (1861) ve Alman (1870) birliklerini sağlayarak bu toplumlarda devletten topluma doğru uzanan bir alt üst oluş süreci başlatıyorlardı. Eski devletin ayakta kalabilmek için kendi temelini altüst etmesiyle birlikte, burjuva devrimlerinin tarihinde ikinci evre açılıyordu: 'tepeden burjuva devrimleri' evresi. Bu evrenin özelliği, kapitalizm-öncesi toplumsal yapı ve ilişkilerin ayıklanmasının, toplumun ve devletin kapitalist gelişmeye uygun hale getirilmesinin, çalışan kitlelere hemen hemen hiçbir bağımsız inisiyatif tanınmadığı bir siyasal ortamda gerçekleştirilmesidir. Tepeden devrim, **eski düzenin hakim sınıflarıyla yükselen burjuvazi arasında bir uzlaşmaya dayanır.**" (14) Savran'ın Marks ve Engels'ten hareketle de olsa "tepeden devrim" kavramsallaştırmasına gitmesi, sol liberal tezlere karşı yazdığı bu çalışmasının bence sorunlu yanını oluşturuyor. Zira Savran, sol liberallerle aynı kavramın içinin nasıl doldurulması gerektiğini tartışmış oluyor. Bundan sonrası artık bir sorun yumağına dönüşmekte ve Savran'da kavramlar uçuşmaya, sürekli olarak birbirleriyle yer değiştirmeye başlamaktadır. "Eğer tepeden devrim **eski rejimin devletinin**, toplumsal yapıyı kapitalistleşme doğrultusunda alt üst etmesi anlamını taşıyacaksa (ki bu ana kadar ele alınan anlamı budur terimin), bu açıkça eski devletin sürekliliğini **varsayan** bir tanımdır. Yani devlet aygıtını parçalayarak yerine yeni tipten bir devlet kuran bir kitlesel ayaklanma anlamında bir devrim kavramını dışlamaktadır bu tanım. Öyleyse nasıl oluyor da bir devrimin **yokluğunda** sözkonusu toplumun bir devrim yaşadığı söylenebiliyor?". Savran önce siyasal devrim-sosyal devrim ayrıştırmasını yapıyor ancak bu kavramlar yine birbirleriyle yer değiştiriyor. "Bazen de, tersine, bir sosyal devrim **doğrudan doğruya** bir siyasal devrime dayanmadığı için, uzun bir tarih dilimi boyunca gerçekleşebilir. İşte tepeden devrim bu tip bir sosyal devrim sürecini kavramlaştırır: kendi siyasal devrimi olmayan **veya** yenilgiye uğramış bir siyasal devrimi izleyen bir sosyal devrim. Daha önce söylediklerimiz gözönünde tutulursa, siyasal devrim **olmasın diye** sosyal devrim." (15)

Şimdi Savran'ın Türkiye'deki burjuva devrimi ile ilgili görüşlerini de aktararak, konuyu ele alışının bütününü görelim. Savran'ın tezleri özetle şöyledir:

1) Türkiye'de 1920'li ve 30'lu yıllarda yaşanan süreç bir **sosyal devrim** olarak nitelenmelidir...

2) (2)...1919-23 yılları arasında yaşanan ve eski devletin ilgası/parçalanması ile sonuçlanan **siyasal devrim**'dir...

3) Ne var ki 1919-23 devrimi geniş kitleleri seferber etmek bir yana, onların her türlü bağımsız inisiyatiflerini bastırmaya dayanan, dışlayıcı bir devrim niteliğini taşır: bir **kitlesiz devrim**(...) Bir **burjuva demokratik devrim değildir**. Belirli yönlerden **önemli** farklılıklar göstermekle birlikte, burjuva devrimlerinin ikinci evresindeki tepeden devrimlerle önemli özellikler paylaşır.

4) En başta bu nedenle (ama başka etkenlerin de katkısıyla) Türkiye'de burjuva devrimi **tamamlanmamış** bir nitelik taşır...

5) Bütün bu söylenenlerden dolayı, Türkiye tarihinde Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet arasında **tarihsel bir süreklilik** olduğu iddiası baştan aşağı yanlıştır. Cumhuriyet, Türkiye'nin tarihinde burjuva toplumuna doğru atılan **kesin** bir adımdır; bu yüzden bir tarihsel kopuşu ifade eder...

6) Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, sadece ulusal çıkarları emperyalist dünyaya karşı savunan, toplumu "modernleştiren" bir devletin kurulduğu ileri sürmek, bu devletin esas olarak burjuva toplumunun kuruluşunda aktif rol alan, eski rejime darbeler vururken çalışan sınıfların bağımsız inisiyatifini de engelleyen bir devlet olduğunu görmezlikten gelmek demektir. Sol-Kemalist tezler tarihi baş aktörlerinin gözünden (ideolojisinin içinden) görmekten öteye gidemez.

(...)

"**yarım kalmış, tepeden** devrimler ailesine akraba bir **burjuva** devriminden...

"toplumsal dönüşüm bir bütün olarak ele alındığında bir **sosyal** devrimin önemli ögelerini içermektedir. Ama bu (yarım kalmış) sosyal devrimi olanaklı kılan 1919-23 döneminde yaşanan **siyasal** devrimdir...

"Ama özel tipte bir siyasal devrim. Klasik burjuva devrimlerinden farklı olarak bir **kitlesiz devrim**...

"Devrim siyasal da olsa, yine tepede, merkezi bürokrasi, büyük toprak sahipliğinin çeşitli dilimleri ve yükselen ticaret burjuvazisinin çeşitli etnik bileşenleri arasına sıkışmış bir süreç. Bu yüzden, **kitlesiz** bir siyasal devrim tepeden bir sosyal devrimle sonuçlanıyor." (16)

Savran'ın yaklaşımının daha da iyi anlaşılması için birkaç aktarma daha yaparak, yorumlamaya geçeceğim. Savran'ın yazısı esasen sol liberal tezlere karşı, kısmen de sol-Kemalist yaklaşımlara yönelik bir içerik taşıyor. Savran, sol liberallerin "yukarıdan aşağıya" ve "tepedenlik" yaklaşımlarına karşı daha açık olarak şunları söylüyor: "Hareket noktamız, 'yukarıdan aşağıya' gelişme tezinin devrimci bir sıçramayı dışlaması olmalı. Ama bu sadece bir hareket noktası, fark bununla bitmiyor. Çok önemli bir sonucu var bu başlangıç farkının. 'Yukarıdan aşağıya gelişme' tezi, **tüm** değişimin devletten topluma doğru ilerlediği görüşüne dayanıyor. Oysa 'tepeden devrim' tezi, devletin toplumda

ortaya çıkan gelişmelere bir tepkisini kavramlaştırıyor. Yani tarihsel değişmenin harekete geçirici gücü devlet değil toplum burada. Türkiye söz konusu olduğunda, 1923 ve sonrasının, tüm ondokuzuncu yüzyıl boyunca toplumda ve ekonomide ortaya çıkan içten içe (moleküler) değişimin bir ürünü olarak kavranması sözkonusu. Başka bir deyişle, **değişimin bütünü değil sadece sıçrama anı yukarıdan bir nitelik taşıyor**. Sol liberal tez, sıçrama anını yok saydığı için bu tür bir farklılaşmaya gitmesi de olanaksız." (17)

Savran'dan aktarmaları, tamamen katıldığım bir saptama ile sürdürüyorum" Türkiye'de burjuva devriminin soluğunu çoktan tüketmiş olduğunu, yeni ve güçlü toplumsal atılımların kaynağı olamayacağını saptamak." (18)

Öncelikle belirtmek istiyorum, Savran'ın yaklaşımı, Türkiye'de solda az görülür *burjuva devrimi* kavramsallaştırması ve "burjuva devrimi kategorisini yeniden tarihselleştirme"ye işaret ettiği için özel bir değer taşımaktadır. Yaptığım aktarmalarda Savran'ın dile getirdiği önemli doğrular bulunmaktadır. Ancak belirli sorunlar da bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabilirim:

- Savran'ın bir yerde belirttiği gibi "Maddeci devrim teorisi, temellerinin sağlamlığına rağmen, üzerinde çok çalışılmamış, bütün boyutlarıyla geliştirilmemiş bir alan" (19) olmakla birlikte, sözkonusu devrim teorisinin çözümleme ve öncüllerinde siyasal devrimin belirtikliği, merkezi bir öneme sahip bulunmaktadır. Siyasal devrim toplumsal devrimin olmazsa olmazıdır.

- Savran'ın burjuva devrimlerinin ikinci evresi şeklindeki ayrımı doğru ve gereklidir, ancak Marks ve Engels tarafından kullanılmış olunsa bile "tepeden devrim" olsa olsa, siyasal devrimin özel biçimlenişlerine ilişkin bir bürünüm olabilir, bir kavram değil. Marks ve Engels'in kullanımları da, görüldüğü kadarıyla kavramsal bir karşılığa sahip değildir.

- Tepeden devrim kavramsallaştırması, sol liberal tezlerin "tepeden devrim", "tepedenlik", "yukarıdan aşağıya gelişme" vb. eleştirilerini karşılayacak bir donanıma sahip değildir. Keza, daha önce belirttiğim gibi, bu kavramsallaştırma, sol liberal tezlerle aynı kavramın içinin nasıl doldurulacağı tartışmasına varabilecek, dolayısıyla yapay bir ortak sorunsal alan oluşacaktır.

- Toplumsal devrimin bir süreç, siyasal devrimin ise bir sıçrama anı olduğu, bir Marksist doğrudur. Ancak toplumsal devrim sürecini siyasal devrimin oluşum sürecinin nüveleriyle eşdeğer kılmamak gerekir. Toplumsal devrim ile siyasal devrimin nüvelerinin eşdeğer hatta zamandaş kılınması, örneğin Osmanlı-Türkiye gibi bir toplumsal formasyonda, "yukarıda"ki aranışları toplumun özgül aranışı imişcesine algılamaya yol açar. Nihayetinde, Osmanlı-Türkiye tarihinde burjuva devrim süreci olsun, onun *içine oturduğu* modernleşme arayışları olsun, *cemaat katlarında* değil, bir diğer deyişiyle bu aranışlara hayli mesafeli olan *halk* tabakaların da değil, saray katlarında ve nihayet *harbiye-mülkiye- ilmiye* katlarında, yani Osmanlı elitinde ete kemiğe bürünmüştür.

- Türkiye'deki burjuva devriminin gecikmişliği, Savran'ın da benimsediği özgünlüğü, önceki burjuva devrimlerinin başlıcalarından farklı olarak toplumsal devrim sürecini değil, siyasal devrim sürecini belirtik kılmıştır.
- Emekçi sınıfların kitlesel hareketliliklerinin boğulması, sanıldığı gibi yalnızca burjuva devrimlerinin ikinci evresinde ve Türkiye gibi özgün örneklerde değil, birinci evre devrimlerinde de sıkça görülen bir durumdur.
- Eski rejimle, eski rejimin devletiyle uzlaşma vb. pekala birinci evrede de sıkça görülebilen bir durumdur. Zira hiçbir devrim, kendi sınıfsal ve siyasal karakteri doğrultusunda *saf* özellikler taşımaz.
- Bir siyasal devrim ile toplumsal devrim sürecinin *içiçeliği* yaklaşımı, kavramsal ayrımı bilmenin ötesinde siyasal-toplumsal süreçlerin temel dinamikleri arasındaki ilişkinin de nasıl kurulması gerektiği konusunda aydınlatıcı olacaktır. Bir siyasal ya da toplumsal devrimin temel dinamiği, kitlesel ayaklanma, kitle hareketleri vb. değil, siyasal iktidarın sınıflar arası el değişiminde somutlanan iktidar sorunudur. Diğer bütün dinamikler, bu temel dinamiğe tabi olmuşlardır.
- Her ne kadar Savran, devrimci demokrasinin "tamamlanma" vizyonuna varmıyorsa da, Türkiye'deki burjuva devrimini "tamamlanmamış bir nitelik" içinde tanımlaması, *devrimci demokrasinin sorunsal alanını* beslemektedir. Gerçekte hiçbir devrim, kendi sınıfsal karakterine uygun *tam* bir program eşliğinde yaşanmamıştır. Tam tersine burjuva devrimlerinin programları özellikle eksikli bırakılmıştır. Bu eksikler ve bırakılan boşluklar, tamamlanmamışlığın değil, o devrimlerin *özgül sınıfsal-toplumsal biçimlenişlerinin* bir gereği olarak görülmelidir.
- Öte yandan tamamlanmış devrim mekanlarında dahi, tamamlananın, tamamlanmamışçasına yeniden üretilmesi, bu konuya ilişkin sayfayı kapatmayı gerektirmektedir.
- Son olarak, modernleştirici irade ve onun da içinde yer aldığı modernleşme sürecinin, bu sürecin bir uğrağındaki cumhuriyet devletinin varlığı, "bu devletin esas olarak burjuva toplumunun kuruluşunda aktif rol alan, eski rejime darbeler vururken çalışan sınıfların bağımsız inisiyatifini de engelleyen bir devlet olduğunu görmezlikten gelmek" anlamını taşımayacağı açıktır. Modernleşme eşittir özgürlük ya da emekçi sınıflara serbesti, demek olmadığına göre modernleşme sürecinin ön kabulü, kesinlikle sol Kemalistlerin sınıfsal gerçekleri gizlemede bir aracı olarak kullandıkları burjuva aydınlanmacılığıyla eş tutulmamalıdır.

Savran'ın "Türkiye'deki burjuva devriminin asli özelliklerinden biri, çeşitli alanlardaki dönüşümler arasında **köklü bir eşitsiz gelişmenin** görülmesidir". (20) görüşü, sanırım burada ele aldığım konuların en azından bir kısmını doğrultucu öneme sahiptir.

Savran ile aynı eğilimi paylaşan Ali Rıza Tura'nın şu görüşü ise burjuva devrimini "nihai düşmanı"na göre tanımlamaktadır: "Ne var ki, hakim sınıfların bile önemli

ortaya çıkan gelişmelere bir tepkisini kavramlaştırıyor. Yani tarihsel değişmenin harekete geçirici gücü devlet değil toplum burada. Türkiye söz konusu olduğunda, 1923 ve sonrasının, tüm ondokuzuncu yüzyıl boyunca toplumda ve ekonomide ortaya çıkan içten içe (moleküler) değişimin bir ürünü olarak kavranması sözkonusu. Başka bir deyişle, **değişimin bütünü değil sadece sıçrama anı yukarıdan bir nitelik taşıyor**. Sol liberal tez, sıçrama anını yok saydığı için bu tür bir farklılaşmaya gitmesi de olanaksız." (17)

Savran'dan aktarmaları, tamamen katıldığım bir saptama ile sürdürüyorum" Türkiye'de burjuva devriminin soluğunu çoktan tüketmiş olduğunu, yeni ve güçlü toplumsal atılımların kaynağı olamayacağını saptamak." (18)

Öncelikle belirtmek istiyorum, Savran'ın yaklaşımı, Türkiye'de solda az görülür *burjuva devrimi* kavramsallaştırması ve "burjuva devrimi kategorisini yeniden tarihselleştirme"ye işaret ettiği için özel bir değer taşımaktadır. Yaptığım aktarmalarda Savran'ın dile getirdiği önemli doğrular bulunmaktadır. Ancak belirli sorunlar da bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabilirim:

- Savran'ın bir yerde belirttiği gibi "Maddeci devrim teorisi, temellerinin sağlamlığına rağmen, üzerinde çok çalışılmamış, bütün boyutlarıyla geliştirilmemiş bir alan" (19) olmakla birlikte, sözkonusu devrim teorisinin çözümleme ve öncüllerinde siyasal devrimin belirtikliği, merkezi bir öneme sahip bulunmaktadır. Siyasal devrim toplumsal devrimin olmazsa olmazıdır.

- Savran'ın burjuva devrimlerinin ikinci evresi şeklindeki ayrımı doğru ve gereklidir, ancak Marks ve Engels tarafından kullanılmış olunsa bile "tepeden devrim" olsa olsa, siyasal devrimin özel biçimlenişlerine ilişkin bir bürünüm olabilir, bir kavram değil. Marks ve Engels'in kullanımları da, görüldüğü kadarıyla kavramsal bir karşılığa sahip değildir.

- Tepeden devrim kavramsallaştırması, sol liberal tezlerin "tepeden devrim", "tepedenlik", "yukarıdan aşağıya gelişme" vb. eleştirilerini karşılayacak bir donanıma sahip değildir. Keza, daha önce belirttiğim gibi, bu kavramsallaştırma, sol liberal tezlerle aynı kavramın içinin nasıl doldurulacağı tartışmasına varabilecek, dolayısıyla yapay bir ortak sorunsal alan oluşacaktır.

- Toplumsal devrimin bir süreç, siyasal devrimin ise bir sıçrama anı olduğu, bir Marksist doğrudur. Ancak toplumsal devrim sürecini siyasal devrimin oluşum sürecinin nüveleriyle eşdeğer kılmamak gerekir. Toplumsal devrim ile siyasal devrimin nüvelerinin eşdeğer hatta zamandaş kılınması, örneğin Osmanlı-Türkiye gibi bir toplumsal formasyonda, "yukarıda"ki aranışları toplumun özgül aranışı imişçesine algılamaya yol açar. Nihayetinde, Osmanlı-Türkiye tarihinde burjuva devrim süreci olsun, onun *içine oturduğu* modernleşme arayışları olsun, *cemaat katlarında* değil, bir diğer deyişiyle bu aranışlara hayli mesafeli olan *halk* tabakaların da değil, saray katlarında ve nihayet *harbiye-mülkiye- ilmiye* katlarında, yani Osmanlı elitinde ete kemiğe bürünmüştür.

bölümlerine dayanmayan, kitlesiz bir siyasal devrimdir bu. Dahası, ancak başta proletarya olmak üzere tüm ezilen sınıflar üzerinde sistemli bir baskı oluşturarak, bu sınıfların siyasal önderliğini kimi zaman kıyıma varan yöntemlerle ezerek varlığını sürdürebildiği için ve ölçüde başarılı bir burjuva siyasal devrimdir; 'proleter devrimler çağı'nda 'başarılı, burjuva siyasal devrimlerinin, proletaryanın bağımsız devrimci önderliğini ezmeye yönelmeden ve/ya da sınıf işbirlikçi önderliklerinin sınıf ihanetine dayanmadan gerçekleştirilmiş bir örneğini bulmak imkansızdır" (21) görüşü, burjuva devriminin sınıf doğasına ve temel düşmanına yönelik tutumuna ilişkin vulgarlaştırılmış doğruları içeriyor. Gerçekte ise burjuva devrimi, öncelikle yıktığı, aştığı ile ilgilenir. Örneğin Türk devrimi önderliğinin öncelikleri arasında *işgal orduları, saltanat, hilafet ve yeni bir iktidar merkezi (Ankara) yaratmak* vardı. Kuşkusuz Kemalist iktidar komünistleri de ezdi, ama *geçerken*... Komünistleri bertarf etmenin, İttihat ve Terakki kadroları arasındaki iç çekişmeden ve iktidar mücadelesinin yakıcılığından daha önemli olduğunu, arızi sol tarih yazımından başka bir yerde bulmak olanaklı değildir.

Metin Çulhaoğlu'nun başka bir bağlamda dile getirdiği ve başka bir çok tartışmayı kapatıcı içerikli şu görüşünde olduğu gibi, "Bir burjuva devriminin ne kadar özgürlükçü ve nereye kadar demokratik olduğu, asıl olarak, geleceğe dönük yaptıklarıyla değil, kendinden öncekini ne ölçüde yıktığıyla belirlenir. Bu ölçüte göre bakıldığında, Cumhuriyet dönemi dönüşümleri tastamam bir burjuva devrimine tekabül eder."”(22)

Savran ve Tura'nın "kitlesiz devrim" yaklaşımında görülen geç burjuva devriminin özgün burjuva devrimlerinden esinle değerlendirilmesi, solda yaygın olan ve temeli anti-kadrocu, anti-tepedenci yaklaşımlarla gayri ihtiyari bir bağının bulunduğunu, tarihsel meşruiyetin kitle çoğunluğunun bulunduğu durumlarda sağlanabileceği yollu etkileri taşıdığını söylemek, sanırım haksızlık olmaz. Türkiye'nin o zamanki nüfus düşüklüğü ile savaş yıllarındaki 5.000 ölü rakamını birlikte düşündüğümüzde, diğer yandan Mudafai Hukuk, Kuvayi Milliye, Kuvayi Seyyare'de hangi sınıfların toplandığını ve dağınık çetelerin toparlanarak savaşın bir parçası yapılması ve Anadolu'daki halkın desteğini gözettiğimizde, bu devrimin kitlesi de hakim sınıfları da görülebilecektir. Kuşkusuz ilk burjuva devrimlerinde olduğu gibi değil. Ama zaten onu tartışmıyoruz, değil mi?

Türk modernleşmesinin özgünlükleri

Şerif Mardin'in anlamlı birkaç saptamasıyla başlamak istiyorum. Mardin'in, "modernleşme cemaate gerçek elle tutulur külfetler yükler" (23) görüşü, Türkiye'nin toplumsal dokusunu aydınlatıcı bir öneme sahip. Bu dokuyu Mardin, bir *yapı* unsuru olarak tanımlıyor: "Batı'ya karşı ortaya çıkan tepkinin iki buçuk asır kadar kisve değiştirerek sürebilmiş olması ilginç bir toplumsal araştırma konusu olarak karşımıza çıkar. Bu süre içinde devamlı olarak ileri sürülen tezlerden Batı'nın Türkiye'ye en yalıtkan ve yüzeysel biçimleriyle yerleştiği doğrudur. Ancak bunun nedeni 'taklit'

eğiliminde değil, Müslüman-Osmanlı-Türk kültürünün bir yapı unsurunda aranmalıdır." (24) Din faktörünü Mardin tek başına ele almıyor, tersine daha geniş bağlamlı bir yapısallığı gizleyen perde olarak da yorumluyor; "modernleşmeye engel olan ve 'dini' olarak adlandırılan etkenlerin bazen tamamen dini olmayan ve dinin arkasına gizlenen yapısal etkenler olarak ortaya çıktığıdır. Osmanlı sosyal yapısındaki savaşçı grupların değerleri, toplumun merkezi olarak mahalle, yeniden üleştirici ahlak ve siyasi sınıfın servet üzerindeki kısmi tekeli, bu durumda tutuculuğun kaynağıdır". (25)

Osmanlı'da devletin her şeyi belirlediğini sanan kimi yanlış sol ve liberal "bilgilenme" ağının tersine Mardin, devlet-toplum(cemaat) ilişkisine ilişkin şunları söylüyor: "Gene biliyoruz ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda, cemaat, devletin yapmadığı bir çok görevleri yerine getirdiği için olağanüstü bir önem taşır. İmparatorluğun iktisadi durumunun kötüleşmesiyle cemaat daha da önem kazandı. Tek tutamak bu noktadaydı".

Devamla Mardin, Osmanlı'da önemli bir sendrom olan, seçkinlik, Batı, aydınlanma düşmanlığı vb. bir çok belirlenimin simgesel kaynağı olarak kullanılan "Bihruz Bey sendromu" ile modernleşme serüveninin ilgisini irdeler: "Seçkinler tabakasının dışına çıkmak istedikleri oranda, sosyal seferberlikçiler Bihruz karşıtı değerleri bir ölçüde kullanmak zorundaydılar. Burada değerler araç olarak kullanılır.

"Zamanla, sosyal seferberlik bir dereceye kadar başarılı olmuşsa sosyal seferberlikçilerin hitabettikleri tutucu tabakaların bir kısmının modernleşme sürecine çekilmesiyle sonuçlanmıştır. En geniş şekliyle, bu bir azınlığın yeni eğitim kurumlarından faydalanması şeklinde görülür. Fakat *bu geniş şekliyle modernleşmeye katılmayanlar modernleşmenin dışında kalmazlar, sınırlı bir şekilde katılırlar, teknoloji hayatlarını etkiler, fakat değerlerini diri bırakır.* Bu sınırlı modernleşme Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel yapıların Batı'daki kadar sert bir şekilde yırtılmamasından ileri gelmiştir. Böylece *sınırlı şekilde seferber edilenler kendi değerleri çerçevesi içinde, tutuculuk için seferber edilmişlerdir.*

"Şimdi de seferberlikçilerin istediklerinden daha karmaşık sonuçlarla karşılaştıkları bir devreye gelmiş oluyoruz. Seferberlikçilerle tutucular arasında bir çatışma başlamıştır. Bu tip gelişmelerde görülen son bir evre, *modernleştiricilerden gittikçe artan bir sayının modernliğe cemaat değerlerini taşıyarak girmeleridir.*" (26) (abç) (Mardin, Bihruz Bey sendromunun 1960"ara kadar Türkiye'de sosyalizm aleyhtarlığında gözüktüğünü de ayrıca belirtiyor.) Burada bir soru belirecektir? Peki cemaat bu kadar belirleyici olabiliyorsa cemaatten de "millet" çıkmayacağına göre Türk modernleşmesi, Türk'ün (yeniden) yaratımı nasıl gerçekleşti? Yanıtı yine Bihruz'da ve seçkinlerin arayışında. "Son olarak şunu da unutmamak gerekir ki modernleştiriciler hiçbir zaman Bihruz sendromunu salt araç olarak kullanmazlar ve farkına varmadan ondan etkilenirler. Böylece Türk milliyetçiliğinin bir kökünü de burada aramak gerekir. Bugünkü Batı aleyhtarı şovenizmimizi de burada aramalıyız.

"En son olarak, Bihruz Bey sendromunun tamamen olumlu yönleri olduğunu da söyleyebiliriz. *Türkiye milli bağımsızlığını ona dayanarak elde etmiştir.* Fakat bu unsurun

çağdaş öncesi kökeni Türk sosyal tarihi ile uğraşanları şaşırtmaya devam edecektir." (27) (abç).

Mardin'den buraya kadar aktarılanları bütünleyecek bir diğer nokta, sözkonusu cemaatin, yani alt sınıfların kültür dünyası ve genel toplum yapısındaki yeridir. Mardin, "geleneksel kültürde üst ve alt sınıf kültürlerinin ortak yanının Bihruz'a karşı olan ideoloji olduğunu" (28) belirtiyor ve ayrıca kadınlara karşı ezici egemen toplumsal tutumu da buraya bağlıyor. Özetle Türkiye tarihinde cemaat değerleri ile seçkincilik, gerilimli bir uyum ve çelişki salınımı içinde birlikte var oluyorlar. Cumhuriyet döneminde ise, gerilim artıyor: "Türk lise ve üniversitesi, cumhuriyetin yönetici seçkinler tabakasına eleman devşirmek üzere düzenlenmiş üniter bir sistemdi. Liseye ve üniversiteye giden köylü, esnaf ve zanaatkar çocukları, daha lisenin ilk yıllarında, sahip oldukları ve çevrenin kültürüne ait olan kültürel hamülenin (knapsack) unsurlarını kaybetmeye başladılar. Bunların yerine, eğitim görmüş bir Türk'ün taşıması gerektiği söylenen unsurları koydular. Bu; milliyetçilikle devlet kapitalizmine inancı ve cumhuriyetin memurlarıyla genel olarak öğrenim görmüş olanların halkın öncüsü olduklarına inancı olduğu kadar, 'Batılı terbiye'yi, bir 'komilfo' tavrı da içine alıyordu.

"Kanaatimce son zamanlarda (Mardin'in bu son aktarmasının yapıldığı makale 1977 tarihlidir-İKT) Türkiye'de olan şudur: Elit devşirme ve yetiştirmeye ilişkin bu modelin çökmesiyle, *şehirlilerin kırsallaşması* köylülerin şehirlileşmesinden daha hızlı seyretmiş ve bundan dolayı Türk toplumu etkili bir elitsizleşmeye (de-elitization) uğramıştır". (29) (abç) Mardin buradan populizmin Türk siyasi hayatındaki yer edişini, taşralılığın baskın oluşunu, kültürel kök arayışını ve bu ortamda milliyetçiliğin çekiciliğine dek bir çok önemli olguya dikkat çekiyor. Gelinen nokta ise bugünküne benzer *biraradalık* ögelerini barındırıyor; Mardin, "çevre" de Kemalizmin bir değerler kümesi olarak alınmaması, seçkinci yapıdaki desteğini yitirmesi sonucu ulaşılan yapıyı şöyle açıklıyor: "Böylece, ulusal düzeyde 'kollektif temsil'in doğması, acemice ve biçimsiz bir şey olmuştur; öyle ki, bunun içinde *İslamiyet, milliyetçilik, seçkincilik ve Kemalizmden parça ve kırıntılar, kurumsal ve sembolik takviye unsurlarıyla birlikte* çok daha sağlam bir biçimde yerleşmiş *bir öz otoriteryenliğinin* ortasında yüzmektedir". (30) (abç)

Türk modernleşmesinin bir veçhesi toplum yapısı ise bir diğeri de hep onun üstünde olan ve onu şekillendirmeye çalışan ordunun üstlendiği fonksiyondur. Biliniyor ki, Osmanlı'daki modernleşme girişimleri önce orduda başlamıştır. Feroz Almad, ordunun Türk siyaset tarihinde gösterdiği "makul" (ne demekse) sürekliliği şöyle açıklıyor: "Böylece ordu dünya görüşünü asla değiştirmeyen, toplumun üzerinde duran ve ondan bağımsız bir kurum olarak görülür. Bu anlayış, aynı zamanda, modern Türk tarihi ve siyaseti hakkında daha iyi ve daha derin bir kavrayış sağlayan, *çoğu kez sert ve dramatik olan değişiklikleri belirsizleştirme eğilimi* gösterir". (31) (abç) Ahmad, ordunun İttihatçılarla birlikte 1913'ten sonra İttihatçı siyaset için kullanılan bir araca dönüştürüldüğünü, siyasallaşmayla birlikte "bağımsız bir güç olarak" siyasetten uzaklaştırıldığını, saltanat karşısında eski konumundan çıkan ve örneğin subaylar

Sultan'ın huzurunda iken önce kendi alay sancaklarını selamlamakla yükümlü olmaları vb. gelişmeleri şöyle değerlendiriyor: "Ordunun 'ittihatçılaştırılması' modern Türkiye tarihinde büyük bir olaydı. Eski rejim siyasal olarak etkisizleştirildi ve hükümet ile onun ordusu arasındaki çelişki ortadan kaldırıldı. Her iki kurum da aynı sınıfın, Türk alt orta sınıfının eline geçmişti ve bu nedenle her iki kurum da ilk kez aynı reform programını destekleyebiliyordu. Savaş sırasında gerçekleştirilen ve toplumsal hayatın hemen her alanını etkileyen reformların bir sonucu olarak İttihatçılar, 1918'de, Türkiye'yi kapitalizm çağına sokmuş olmakla övünebiliyorlardı." (32) Ancak savaşta Türkiye'nin yenilgisi, İttihatçı hükümetin çöküşü, bir bölüm önderinin yurt dışına kaçışı, Vahdettin'in İngiliz emperyalizmi ile işbirliğine girişi; orduyu hanedan kimliğinden kopararak, "yursever-ulusalcı kimliği tercih" etmeye yöneltti ve "savaş sırasında küçük ve gelişmemiş de olsa bir Türk burjuvazisinin oluşmasıyla sonuçlanan gelişmeler" ve "seküler bir cumhuriyet kurmaya yetecek toplumsal temel"in (33) varlığı, Türkiye modernleşmesinde yeni bir hamlenin işaretleri oluyordu.

Cumhuriyet döneminde ordunun evrimini, bazı ordu metinlerine dayalı olarak irdeleyen Serdar Şen şöyle önemli veriler sunuyor. "Türk subayının rejime ve onun içindeki kendi yerine ilişkin bilincinin gelişkinliği, askerliğin temel işlevlerine dair bilgilerinin, eğitimlerinin ve sahip oldukları teknolojinin önünde bir duruma geldi. Bu bilinç o kadar etkili olmuştur ki, yapılan tüm askeri müdahaleler aynı yerden beslenebilmiştir." (34) Şen, Harb Akademileri Komutanlığı yayınları arasında bulunan "Türkiye'de Ordu" adlı yayından şu aktarmayı yaparak yaklaşımını güçlendiriyor: "Türkiye'nin askeri idare altında çağdaşlaşma yolunda attığı en önemli adımlar milli bütünlüğü sağlayacak sınırları tayin ve tespit etmek ve yeni sosyal sınıfları siyasi gidişe yaklaştırmak olmuştur." (35) Yine aynı belgeden, ordunun Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına bakışı ve müdahalesini de izleyelim: "1950 sosyal karışıklıklarının ön plana getirdiği şehir ile köy arasındaki nisbetsizlik, askerlik müessesesi de dahil olmak üzere bütün kültür hareketini tesiri içine almaktadır ve 1960'dan beri ordu yine kültürel değişikliklerin yarattığı siyasi karışıklıklarla meşgul olma sorumluluğunu üzerine almış durumdadır. *Gerek ordunun ve gerekse toplumun geleceği daha ziyade, genel bir bakışla gelenek ile asrilik arasındaki ihtilaf sayılan köylü ile şehirli arasındaki ihtilafın ortadan kaldırılmasına bağlıdır.*" (36) (abç) Şen'in de belirttiği gibi, ordu kentten, kapitalizmden yana tavır alıyordu.

Ordunun modernleşme/kapitalistleşme sürecindeki dikkate değer bir çabası da, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarına yönelik girdilerde bulunmasıdır. Silahlı Kuvvetler'in eğitim başlıklarına baktığımızda şunları görüyoruz:

- "Yeni devletin, rejimin kabullendirilmesi,
- Kemalizmin tarih anlayışının halka ulaştırılması,
- Yeni devletin din anlayışının aktarılması,
- Yaratılmak istenen yeni kültüre ilişkin çabalar,

- Modern tarım bilgisine dair faaliyetler,
- Meslek edindirmeye ilişkin faaliyetler,
- Matematik, geometri, okuma-yazma gibi temel alanlara yönelik çalışmalar." (37)

Öyle ki, yalnızca Cumhuriyetin ilk dönemlerinde değil, bu işlevler 1967'nin Türkiye'sinde de geçerlidir ve ordu kendisini "en büyük milli eğitim kuruluşu rolünde" (38) görmektedir. Doğal olarak bu ordu, bu modernleşmeyi bir fert oluşturma iddiasıyla fakat gerçekte onu basalarayarak gerçekleştiriyordu. "Türkiye kapitalizmi gelişirken kitle hiçbir dönemde devletle olan ilişkilerinde bağımsızlaşmadı. Bu, kitlenin kültürünün otoriter tarzda yukarıdan yeniden şekillendirilmesini olanaklı kıldı. Üretim sürecinde ve pazar ile olan ilişkileri içinde bireylerin kapitalizmin kendi disipliniyle belirlenmesinden önce, insanlar kapitalist devletin yukarıdan aşağıya doğru inşa etmeye çalıştığı otoriter ilişkilerin içine çekildi... Türkiye insanı kapitalist üretimin gerçek ilişkileriyle daha sonra tanıştı (kastedilen yığınsal ilişkidir). Kapitalist devlet tarafından yukarıdan inşa edilen kültür, üretim sürecinin ilişkileriyle bütünleşti. Üretim süreci içinde yaşanan sınıfsal karşıtlıklar, oluşan kültür nedeni ile düzeni sarsacak çatışma boyutuna yıllarca ulaşamadı. Bu nedenle, karşıtlığın ürünü olan sınıfsal mücadele bilincinin ve aygıtların gelişimi yavaş ve yetersiz kaldı." (39)

Son olarak, 1941 yılında yayınlanan "Askerlik Psikolojisi" adlı kitaptan, toplum yaşamının nasıl "ahenkli" hale getirilebileceğini izleyelim. "Bir milletin derlenmesi, düzeni, selameti, millettaşların muayyen hedeflere doğru el birliğile yürütülmesile, her sahada itidal ile hareket ettirilmesile: onların yaşayış, duyuş, görüş, tarz ve şekillerinin ahenkli hale getirilmesile temin olunur.

"Milleti çözülüşten kurtarmak, onu çerçevelemek için en iyi çarelerden biri de memlekette işsiz bırakmamak, işsizleri daimi surette çalıştırmaya sevk edecek müesseseler vücuda girmek, evvelce söylendiği veçhile aile bağlarını güçlendirmek, aile reislerini zapturapt altına ve aile mensuplarını itaate alacak tedbirler düşünmek, mecburi evliliği kabul etmek ve bunu kolaylaştıracak tedbirler almak, mümkün olduğu kadar, memlekette bekar bırakmamak, evlilere nüfus çoğaltmasına yardım edecek münasip bazı imtiyazlar vermek ve nihayet kuvvetli, ahlaklı ve imanlı bir gençlik yetiştirmek elzemdir." (40) Görülüyor ki, bu söylenenler, "gelenek ile asrilik arasındaki ihtilafta", gelenekten kopulmanın yanısıra bazı yönleriyle o, yeniden üretilmektedir.

Bu noktada Türk modernleşmesinin bazı özgünlükleri sıralanabilir. Türk modernleşmesi; askerlik-birey; askerlik-toplum; din çoğulluğu-tekliği; din tekliği-mezhepler; laisizm-kültürel/siyasal islam; kır-kent; taşra-merkezileşme; cemaat yapısı-toplumsal bütünlük; dayanışma-modern çıkarcılık; Batı'ya tepki-öykünme; Doğu/Asya ve otarşik belirlenimler-Batı etkileri; etnik biraradalık-merkezileşme ve asimilasyon; savaşçı değerler-Doğu hümanizmi; kadına ataerkil "hürmet" ve "kapatma" – toplumsallaşma; aydın yaratıcılığı- özerk olamama ve aydınlanma/modernleşme-halk-devlet üçgeninde sıkışma; gençliğin aydınlanma potansiyelleri-savaşçı, milliyetçi, mücadeleci belirlenimler

ve toplumsal formasyon ile bütünleşme sorunları; ulusal birlik - bölünme paranoyası; *(41)*, yayılmacılık-"yurtta sulh cihanda sulh" değişken ilk belirlenimler - "soğuk savaş" belirlenimi ve "detanta yönelik her hareket(in) Ankara'da travmatik bir etki yarat"ması (42); dışa açılma - içe kapanma; çok ulusluluk-Türkçülük, milliyetçilik; Osmanlı/çevre ülkeler-cemaatçilik ve şovenizm; korporatizm-toplumsal formasyonun iç yapıları / "özerk" alanları; kapitalistleşme-ordunun merkezi rolü; alt ve üst sınıflar - kültürel ortak paydalar; otoriter militarist bürokratik gelenek-toplumsal, siyasal açılımlar; cemaat-modern toplum; halk-işçi sınıfı; küreselleşme-ulus devlet vb. ikilik, gerilim, salınım alanları arasında sıkışmıştır.

Modernleşmede son durum

Şerif Mardin, "1939 yılına gelindiğinde Türkiye o kadar değişmişti ki, yakın tarih yeni nesillere tamamıyla farklı bir dönem olarak görünüyordu" (43) diyor. Sanırım böylesi bir analojiyi 1990'ların Türkiye'si ile 1983 öncesi arasında kurmak yanlış olmaz.

Peki de neydi bu kadar değişen?

Sorunun doyurucu yanıtını "kestirmeden giden" yanıtlar dışında vermek gerekiyor. Ayrıca, her konunun ele alınışında olduğu gibi, karakteristik olmayan bazı olgu ve gelişmelerin dışarda bırakılması gerekiyor. Zira ekonomiden siyasete, toplum yaşamından kültürel formlara kadar çok geniş bir alan ve olguları sözkonusu. Bu nedenle, sözkonusu genişliği kapsam daraltarak yansıtacak bir yaklaşım gerekli. Zira 1946 / 50 ile 1980 / 83 döneminin birikimleri, alt üst oluşları ile 1980 sonrasının kalıbı ve toplumun bütün boyutlarıyla yeniden şekillenişi, yeni bir "harmanlanma" ve dizilişe tabi olmasıyla ilgili bir sorun bu.

Feroz Ahmad'ın ve birçok araştırmacının da belirttiği gibi, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'de *yeni bir orta sınıf* siyasal talepleri ve kültürel yönelimleriyle, tek parti döneminin birikimlerini dışa vurarak yeniden oluştu. Şerif Mardin, daha sonraki süreç için, 1980 yılında diyor ki, "Enflasyon milyonerler yaratabilir ama, eski bürokratik ve beyaz yakalı sınıflar yavaş yavaş daha yaygın bir ölçeğe sahip alt-orta sınıf içine çekilmektedir". Mardin, büyük burjuvazinin dışındaki, yani "piramidin geri kalan bütün bölümü, görece 'eşit' insanlardan meydana gelmelidir. Bu, muhtemelen Osmanlı İmparatorluğunun temel ekonomik kodudur ve şimdi de modern Türkiye'de, bir biçimde yeniden üretilmektedir. Böyle bir sistemin yaşayabilir olup olmadığı ise bir başka sorudur" (44) diyor. Mardin'in, orta sınıfların, deyim yerindeyse "şişkinliği"nin sorunlu yanını görmesi, gerçekte bu "orta sınıf" denilen *sınıflar bileşkesinin*, gerçek orta sınıf ile devlet çalışanlarını ve diğer alt kesimleri dolayısıyla toplumun büyük bir kesimini kapsamasından kaynaklanıyor. Buradan hareketle Mardin, çok daha önceleri, 1957 yılında bir uyarıda bulunuyor: "Tarihi misaller ise Türkiye'de orta tabakaların ortadan kalkmasile en elim felaketlerin el ele gittiklerini göstermektedir". (45)

İşte Turgut Özal, 12 Eylül'ü de arkasına alarak bu riski azaltmak, 1950-80 döneminin birikmiş bunalımlarını hafifletmek ve sistemin ekonomik-toplumsal yayılması için "orta direk"i güçlendirdi, ona "köşe dönme" olanaklarını yarattı. Böylece Türkiye 1920-30'ların ham ve ideolojik bütünleşik halini saymazsak, ilk kez alt-orta-üst sınıfların bileşkesini kültürel geçişkenliklerle birlikte yaşadı. Yalnızca sosyalist siyasete özgü bir sınıfsal kapsamlılık, toplumsal ölçekli olarak, bütün sınıfları kesen/çakıştıran bir başka boyutla burjuva sınıflarının ve egemen ideolojinin hanesine yazıldı.

Burjuvazinin daha da genişlemesinin ve orta sınıfların altın çağı olan 1980/83 sonrasının bu yılları, 2000'e girerken cerbezesinden yani dinamiklerinden çok şey kaybetmiş görünüyor. Yine de Özal'ın ve 12 Eylül'ün hakkını yememek gerek. Şimdi sözkonusu değişimi, 1983 öncesinin Türkiye'sini yeni kuşaklar nezdinde olsun herkesin nezdinde olsun "farklı bir dönem" kılan değişimi, farklı veçheleriyle izleyelim.

"Hepsinden önemlisi o da Demirel gibi, sıradan Türk'ün özdeşleşebileceği türden bir siyasetçiydi: Geri kalmış bir bölgenin taşra kenti olan Malatya'dan geliyordu ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir kişiydi. Onun mesleki yükselişi, köylülerin, gecekonduların ve esnafların ve kendi hesabına çalışan diğer kişilerin umut ve yükselme hırslarının somutlaşmış bir ifadesiydi ve Özal bunlara kendi dillerinden hitap edebiliyordu. Onun, toplumun bu kesimini 'orta direk' diye tanımlayan seçim sloganı, onları pohpohlamak için icat edilmişti". (46) Erik Jan Zürcher, 1970'te kurulan Aydınlar Ocağı'nın geliştirdiği "Türk–İslam sentezi"nin Özal tarafından ele alınışına ise şöyle geçiş yapıyor: "1970'lerin sonlarında bu ideoloji sağ siyasette, Milli Selamet Partisi'nde hatta daha çok da Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi'nde, hayli tutulmaktaydı. 1983'ten sonra ise Özal'ın ANAP'ında rehber bir ilke haline gelmişti, ancak bu ideoloji orada, Batı'ya yetişmek (ya da Özal'ın deyimiyle 'çağ atlamak') için teknolojik yenilik yapma konusundaki güçlü inançla birleştirilmişti". (47) Feroz Ahmad da Özal ve din konusuna benzer bir yaklaşım geliştiriyor. "Özal İslam'ın tezlerini sadece sola karşı bir panzehir olarak kabul etmekle kalmadı, aynı zamanda hem kendisi hem partisindeki çoğunluk nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman olduğu için genellikle İslami olarak betimlenen unsurlarla yüklü bir kültüre gerçek anlamda bağlandılar. Bu, Türkiye'nin alt orta sınıfının kültürüdür. Bu sınıfın üyeleri Kemalist devrimin ve bu devrimle birlikte anılan batılılaşmanın periferisinde yer alırlar. Bunların batılılaşmaları, Batı'nın sadece maddi dünya ile başa çıkmak için gerekli araçları sağladığına, kendi ahlak ve toplumsal değerlerinin Batı'nınkinden üstün olduğuna inandıkları için oldukça yüzeyseldi. Kemalist rejiminin Türklere yeni bir kimlik sağlamakta başarısız olduğunu ve onları İslam'dan koparak bir kimlik krizine yol açtığını söylüyorlardı." (48)* Ahmad, değişimi daha geniş bir olgular zinciri içinde ise şu ögelerle sunuyor: "Ülkede her şey değişmekte, siyasal katılım yeni sınıfları kapsayacak şekilde genişledikçe İslami kültür ile Batı'dan ithal edilen televizyon ve tüketim kültürü yan yana

* İslamcılar ve modernizm ilişkisine yazının sonunda kısaca değineceğim.

gelişmektedir. Bunun dışında, yeni burjuvazinin, Özallar'ın sembolize ettikleri ve eleştirmenleri tarafından Arabesk olarak betimlenen sentetik bir kültür oluşmuştur.

"Türkiye'de olanlar esas olarak pek çok 3. Dünya ülkesinde görülen bir fenomendir: Yeni sınıfların siyaset sahnesine çıkması".(49)

Tanıl Bora sözkonusu gelişmeleri, siyasal bağlamları içinde ele aldığı bir yazısında, ANAP, DYP, MHP, RP'nin arasındaki geçişkenliklerden hareketle, "(Neo) Liberal-muhafazakar sentezinin Türkiye'deki teşekkülü, bilhassa etkili bir gelişme olarak vurgulanmaya değer. İdeolojik açıdan, güçlü bir modernleşme ve 'zenginleşme' iradesiyle dindar hassasiyetleri uyuşturan; siyasal açıdan ise merkez-sağ siyasetle milliyetçi ve muhafazakar siyasetin gerek kadrolarını gerekse simgelerini, söylemlerini harmanlayan projesiyle, Turgut Özal bu Sentezin öncüsü olmuştur. Özal'ın bu girişimi, RP ve MHP'nin temsil ettiği 'radikal' sağın 'malzemesini' ehlileştirmeyi, yumuşatmayı, o 'malzemenin' esas sahiplerini ise marjinalleştirmeyi hedefliyordu. 1983-87 döneminde bu proje tuttu. 1980'lerin/90'lar dönümünde ise, radikal sağın bizzat kendisi merkezin kapılarını zorlamaya başladı." Tanıl Bora, bu gelişmelerden hareketle, "böylece Türkiye'de sistem herkesin her şeyi temsil edebilir gözükebildiği 'en modern' (doğrusu: post-modern) bir çehreye kavuşmuş olacak..."(50) diyor.

Betül Yarar ise bazı anti-Kemalist solcuların, sivil toplumcuların, 2. Cumhuriyetçilerin ve İslamcıların bir ortak paydasını başka bir bağlam içinde şöyle zayıflatıyor: "Cumhuriyet tarihinin 1980'lere kadar uzanan dönemini homojen bir tarihsel süreç olarak değerlendirmek, aslında Özalcı siyasal söylem içinde türetilen stratejilerden biridir. Kemalist devleti Türkiye'nin modern tarihi boyunca yaşanan sorunların ana kaynağı olarak kodlamak ve bu rejimin populist devletçi anlayışını eleştirmek kendi liberal yönetim tekniğine kazandırmak için yeni sağın geliştirdiği söylemsel bir stratejidir."(51)

Korkut Boratav ise daha paradigmatik bir noktadan konuya yaklaşıyor. 1962 – 76 yıllarına ilişkin izlenen iktisadi-sosyal politikaları, Boratav, popülizm sorunsalı bağlamında şöyle irdeliyor: "Birinci sonuç şudur: Popülizmin dayandığı bölüşüm süreçlerinin ciddi gerilimler yaratmadan sürdürülebilmesi için toplumsal katmanlardan hiçbirinin *mutlak ekonomik durumlarının* bozulmaması gerekir. Bu da sürdürülebilir bir popülizmin yüksek büyüme hızlarına dayanması gerektiği anlamına geliyor.

"İkinci sonuç şudur: Türkiye yapısındaki bir ekonomide yüksek büyüme hızları büyük boyutlu dış açıkların oluşması ile sonuçlanır. Bu durumda, popülizmin sürdürülebilirliği dış açıkların kolayca ve ucuza finanse edilebilmesine bağlıdır. Bir anlamda 'vermeden almak' olan popülizmin uluslararası Keynes'ciliğin altın döneminde yeşermiş olması şaşırtıcı değildir.

"Üçüncü sonuç şudur: 1970'li yılların ortalarında dünya ekonomisinin kriz ve durgunluğa sürüklenmesi, uluslararası Keynes'ciliğin de tasfiyesiyle sonuçlanmış ve çevre ülkeleri için kolayca ve ucuza finanse edilen dış açıklar dönemi son bulmuştur. Bu gelişimler Türkiye'de de popülizmi sürdürülemez kılmıştır. Daha farklı bir ifadeyle,

popülizmde ısrar ekonomiyi, krize sürükleyecekti. Dünya ekonomisinin sıfır büyümeye yerleştiği 1974-76 yıllarında Türkiye popülist politikalarda ısrar ederek yüzde 8'e yaklaşan bir büyüme hızını tutturmaya zorlanmış ve dış açıkların sürdürülemez boyutlara ulaşması sonunda krize saplanmıştır. Böylece bir dönüm noktasına geliniyordu. 1983'deki yazıdan aktarayım: "Popülizm... ya kendisini bir burjuva demokrasisi doğrultusunda aşarak emekçi ve egemen sınıflar arasında öncekinden farklı bir çatışma, uzlaşma ve denge sürecine geçişi gerçekleştirecekti; ya da yirmi yıllık geçmiş edinimlerin tümünü tehlikeye sokan bir çöküntüyle ortadan kalkacaktı" (52) Biliyoruz ki, Boratav'ın olasılıklarından ikincisi gerçekleşmiştir. Fakat bu çöküntünün bir mimarı da yine Özal'dır. "Özal usulü bir *yoz popülizmin* geçici başarısıdır. 'Yoz' popülizm, bölüşüm ilişkilerini bir yandan emeğin (yani işçi köylü sınıflarının) aleyhine dönüştürmeyi ısrarla hedefler; öte yandan kent yoksullarını *gecekondu sakini, hemşehri ve tüketici* olarak kazanmayı hedefler." (53)

Metin Çulhaoğlu ise sözkonusu değişimi "ideoloji eksenli bir kriz çözümlemesi" başlığı altında şöyle irdeliyor: "Bizce, Türkiye'deki siyasal süreçlerin son dönemde büründüğü özel biçimler ve temsili demokrasinin girdiği yeni kanallar, egemen ideolojinin az çok yerleşiklik kazanmış eklemlenme biçimlerinde önemli sarsıntılara yol açmıştır. Daha açık bir deyişle, bugünkü bunalımda ideolojik boyutun da sivrilmesi, ülkedeki genel siyasal süreçlerden kaynaklanmaktadır. Yaşanmakta olan süreçlerin, eskisinden farklı olarak, ideolojik bunalım dinamiklerini de hızlandıran yanı şudur: Türkiye'deki siyasal süreçlerin halkı sürükleme gücü; bu arada siyasal partilerin etkinlikleri, mesajları, vaatleri, kitleleri politize etme kapasiteleri vb. vb. egemen ideolojik eklemlenmeyi sarsıp bozacak ölçüde zayıflamış, koflaşmış ya da azalmıştır. Bunun başlıca nedeni de 1980 sonrasında gündeme gelen sermaye birikim modelinin, emek politikalarının ve dünya kapitalizmiyle eklemlenme biçiminin, kalkınmacı-popülist bir siyaset tarzına artık olanak tanımamasıdır. Türkiye'de egemen ideolojik eklemlenmeyi ayakta tutan, çok partili rejimin ve temsili demokrasinin kalkınmacı-popülist eksene oturmasıydı. Bu eksenin ciddi biçimde zayıflaması, egemen ideolojik eklemlenmenin kendisini yeniden üretememesine yol açmıştır." (54) Çulhaoğlu, dile getirdiği egemen ideoloji eklemlenmesini ise yine iktisat politikalarıyla bağlantılı olarak şöyle açıyor: "Adını koyacak olursak *kamuculuk* devlete biçilen önemli roller, naif de olsa bir tür *eşitlikçilik*, biraz da sinmişlikten gelen bir *alçakgönüllülük*, ideolojik bağlamlı değil de 'vatanı o kurtardı' temelli bir tür Kemalizm, şovenizm boyutlarına varmayan bir 'öteki' ürküntüsü, fanatizme gitmeyen bir dini bütünlük, egemen ideolojik eklemlenmenin bu kalın çizgilerini oluşturuyordu. En önemlisi, bu kalın çizgi, kalkınmacı-popülist paradigma ile bir biçimde örtüşüyordu da. Biraz basitleştirerek anlatırsak, bu kalın çizgi, her biri ülkeyi kalkındırmaya, vatandaşa iş sahaları açmaya çalışan, halka parasız sağlık ve eğitim hizmetleri sağlanmasında hemfikir olan ana siyasal yapılanmalara uzanıp oralara da tutunabiliyordu. Çünkü, kim gelirse gelsin, fabrika açacak, okul, yol ve hastane yapacak; işsize iş bulacak, aç olanı doyuracaktı...

"Sonuçta, Türkiye kapitalizminin neo-liberal doğrultuda yeniden yapılanması (deregülasyon), küreselleşme süreçlerine eklemlenme, bunların getirdiği yeni birikim modeli, emek politikaları dahil 'sosyal devlet' anlayışının terki ve devletin rolünün yeniden tanımlanması gibi gelişmeler, Türkiye'deki geleneksel siyaset tarzını geçersizleştirmiş, bu tarzla birlikte oluşan egemen ideolojik eklemlenmeyi de dağıtmıştır. Egemen ideolojik eklemlenmenin dağılmasıyla birlikte, bu eklemlenmenin içindeki ögeler bu kez uçlara savrulmaya başlamıştır. Bu savruluşun son dönemde özellikle öne çıkan ögeleri, ılımlı islâmcılığın şeriatçılığa, 'öteki' ürküntüsünün ise şovenizme dönüşmesidir". Çulhaoğlu Türkiye'deki sözkonusu eklemlenmeyi çözen asıl etmenin siyasetin merkezden çepere kayması değil, *kitlelerle ilişkilenebilen* belirli bir siyaset tarzının geçersizleşmesi" olduğunu belirtiyor ve "Anlamlandırma, ilişkilendirme ve yerleştirme süreçlerini yeniden belirli eksenlere taşıyacak ve bu süreçleri belirli bir siyaset tarzıyla ilişkilendirecek yeniden yapılanma ise, bugün hayli güç görünmektedir" (55) diyor.

1980'lerde başlayan değişimin bir diğer cephesi, kültürel alandır. Bu konuyu belirli bir bütünsellik içinde Nurdan Gürbilek'ten izleyebiliriz. "80'leri dönemleştirebilmek, onu tarihsel bir dönem olarak ayrıştırabilmek için, ilk bakışta birbiriyle çatışan iki temel özelliğini kaydetmek gerekiyor: 80'ler bir yandan çerçevesini baskının, yasağın, devlet şiddetinin çizdiği bir dönemdi. Bir yandan da, bu toplumun daha az tanışık olduğu bir başka iktidar biçiminin, ilk bakışta kendini bir kurumsuzluk olarak sunan, yasaklayıcı değil oluşturucu, kışkırtıcı, içerici bir iktidarın etkili olduğu yıllardı. Bu iki özelliğe, 80'lerin iki ayrı yüzüne ilk bakışta bir öncelik-sonralık sorunu olarak bakılabilir; 80'lerin ilk yarısına darbenin, baskının, şiddetin; ikinci yarısına görece özgürleşmenin, daha modern, sivil bir iktidarın damgasını vurduğu söylenebilir. Ama daha dikkatle baktığımızda bir şeyi fark edeceğiz: Bu iki strateji 80'ler boyunca hiçbir zaman birbirinin yerini almadı; hep birbirini çağıran, etkili olabilmek için birbirine ihtiyaç duyan, meşruluklarını birbirine borçlu biçimler olmayı sürdürdüler. Belki de uzun süre bu kültürün kaderi olacak bir özelliği bu çelişkide aramalıyız: İlkinin bastırdığını ikincisi kışkırttı, dönüştürüp içermeye çalıştı. İkincisinin kışkırttığını ilki bastırmaya çalıştı. İki strateji, iki iktidar olma biçimi, iki farklı söylem devletin daha yasaklayıcı söylemiyle daha modern, özgürleştirici vaatlerle dolu, sivil bir söylem 1980'lerde adeta çakışmıştı". (56) Burada hemen belirtmek gerekiyor, Gürbilek'in sözünü ettiği egemen atmosferden en çok beslenen, yararlanan ve modernize olan islamcı kesimler, en çok zarar gören ise çözülme/toparlanma sürecindeki sol oldu. Kuşkusuz sözkonusu atmosfer, bu iki kesimden daha geniş bir toplumsal alanı etkiliyordu. Biz yine Gürbilek'ten, içerilmiş yerinde bir hüzün ve açılım umutları ile, izlemeye devam edelim. "Bazen insana ancak neyin yanlış olduğunu söylemek düşüyor. Doğrular varlıklarını ancak yanlışlarla birlikte, yanlışların içinde sürdürebiliyor. Sanırım bunu en çok geçtiğimiz on yıl içinde hissettik. Belki çelişkiler her zaman yukarıdaki sorunun dile getirdiği kadar sert değildi, ama hep vardılar. Birçok alanda birden: Kadınlar kendilerine ait bir dil geliştirmeyi en çok

80'lerde denediler, ama kadınlık denen bölge de en çok bu dönemde bir söz siyasetinin kuşatması altına girdi, keşfedilip adlandırılmaya çalışıldı, yeni bir alan olarak kodlandı. Türkiye'de ilk kez bu dönemde Kemalist 'yüksek' kültürün dışında bir 'aşağı' kültür patlaması yaşandı, ama kitlelerin umut ve özlemleri de ilk kez bu kadar yoğun bir biçimde kültür endüstrisinin nüfuz alanına girdi. Özgürlüklerin en çok kısıtlandığı dönemdi 80'ler ama, insanlar kendilerini belki de ilk kez bu kadar serbest hissedebildiler; kurumların dışında olmanın serbestliğini, tüketme özgürlüğünü kendilerini bu dünyaya teslim etmenin hazzını tattılar. Teni ve iştahı keşfettiler, ama cinsellik denen bölge de ilk kez bu kadar çok konuşulan, bu kadar çok kışkırtılan, bu kadar yakından kuşatılmış bir alana dönüştü. Kültür ilk kez bu kadar önem kazandı, bir bakıma günlük hayatın kendisi kültürelleşti, öte yandan da kültür denen alan özerkliğini ve otoritesini ilk kez bu kadar kesin biçimde kaybetti. Aydınlar kendileri adına ilk kez bu kadar çok konuştular, ama varlık koşullarını da ilk kez bu kadar kesin bir biçimde yitirdiler. Baskının bu kadar yoğun olduğu bir dönemde, iç dökme, anlatma, ifşa etme arzusu ilk kez bu kadar öne çıktı. Basın bunun kanallarını, bunun imkanlarını ilk kez bu kadar bonkörce sundu insanlara.

"Sonuçta (...) Baskı döneminin olağanüstü koşullarını, Kemalizmin bu topluma sunduğu modernleşme vaadinin çöküşünü, bu topluma biçtiği modern kimliğin parçalanmasını, Türkiye'nin Doğulu ya da taşralı yüzünü kültürel alanda yeniden keşfetmesini, seçkinciliğin bastırdığı herşeyin geri dönüşünü, tüketim toplumunun vaadlerini, birden bir bolluk toplumu görüntüsü yaratmayı başaran medya ve reklamcılığı ve bütün bunların hem kalabalıklara hem aydınlara vaad ettiği yeni imkanları..." (57) Gürbilek, bu gelişmeleri kendi içinde kapalı bir döngü olarak değil, *piyasaya* bağlı olarak da yorumluyor: "Kısacası büyük şehrin ve modern kültürün imkanlarını kullanma, yıllarca modernlik baskısı altında bastırmak zorunda olduğu kültürel açlığını nihayet giderme fırsatını verdi; kendi simgesel dilini piyasada dolaşıma sokma, parayla buluşma fırsatını. Sanırım işin bu yönünü kaydetmediğimizde, 80'lerde yaşanan kültürel değişimin sahici nedenlerini yok saymak, 80'leri yalnızca bir kışkırtmadan bir endüstriden ibaret görmek durumunda kalacağız." (58) Gürbilek'in değindiği taşra ve "yüksek kültürün bastırdığı" kitlenin geri dönüşü olarak açıkladığı olgular, dikkatli bir biçimde yorumlanmadığı taktirde, pekala islamcı, sivil toplumcu, salt anti-Kemalist tarih yorumlarına geçit verilebilir. Bu tür yorumlara bizzat Gürbilek bir sınır çekiyor. Şöyle: "Çünkü geri dönen, hiçbir zaman bastırılmış olanın kendisi değildir. Geri dönerken aslında taşıdığı tezlerini de tüketmiştir; bize bu kez çıplak bir öfke, bir arsızlık, bir açlık olarak görünür. Bugün kim İbrahim Tatlıses'in bir mahrumiyetin, bir dışlanmışlığın sesi olduğunu iddia edebilir. Ya da arabeskin dışlanmış taşranın müziği olduğunu? Ya da 80'lerde yaşanan cinsellik patlamasının,bastırılmış bir arzunun nihayet kendi adına konuşması olduğunu? Evet geri dönen bir şey var, ama bunlar çoktan başka bir şeye dönüşmüş. Çünkü onlara baskı ortadan kalkmadığı halde geri dönme imkanını veren tek bir şey var: Piyasa. *Piyasanın baskısını ise geçmiş bütün baskılardan ayırt eden bir yön*

var. Ne kadar kaba ve iki yüzlü olabilirse olsun, Kemalizm'in taşraya uyguladığı baskı her zaman bir vaadi, modernleşme, medenileşme vaatlerini içinde taşıyordu. Bu, yalnızca Kemalizm gibi nispeten cılız sayılabilecek bir baskı aygıtı için değil, bütün geleneksel baskı aygıtları için de geçerli. Erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı, bir aşk vaadinin dışında tasavvur edilebilir mi?" (59) (abç) Gürbilek kültürel çoğullaşmayı önemseyenlere bu çoğullaşmanın tüketim özgürlüğü ve piyasa ile bağını göstererek bir sınır çekiyor ve kitabındaki son makalesini anlamlı bir soru ile bitiriyor: "Ya geri dönen, ya belki hala bastırılmış olan ya da başka bir şey, bu sefer hayali olmayan bir vaadi taşıyabilir mi?"

Sanırım yanıt, Türkiye modernleşmesinin ve kapitalizminin kendi sınırlarına, doruğuna ulaşmış olmasında saklı. Özet olarak kapitalizmin aşılmasına, modernleşmenin piyasaca belirlenmiş *kitch* tezahürleri dışında bir kültürel ve siyasal motivasyon, sosyalist bir gelecek tasarımı olarak ele alınmasına bağlı bir sorun bu. Kısacası sosyalizm, en başta bir kapitalizm eleştirisi olarak kendi modernleşme projeksiyonunu, kapitalizmin devrimci tarzda aşılmasına bağlı olarak bu topluma sunmalıdır. Zira mevcut bürünümleriyle modernleşme, ulaşılmış ve "halledilmiş"tir. Keza demokrasi sorunu da. İçine doğduğu koşullar itibariyle otoriter-bürokratik kapitalist çizgi içindeki Kemalizm ve onun amacı olan piyasa tarafından demokrasi de gerçekleştirebileceği kadar inşa edilmiş ve "halledilmiş"tir.

Kemalizm ve Sol

Taha Parla Kemalizme yönelik solun yaklaşımına ilişkin önemli bir saptama yapıyor. "Kemalizm o kadar kapsayıcı, her şeyi altına alıcı bir şemsiye ki, kimse siyasi ve teorik planda bununla hesaplaşmaya cüret edemediği için yaslanmaya ve uzlaşmaya çalışıyor. Yalnız bunun çok büyük bir bedeli oldu" diyor. Parla Kemalizm eleştirisinin, "ama sağlam metotlarla, tarihi malzemeyi iyi inceleyerek, baş ağrısı çekilerek, kalp sızısı çekilerek, gerçeği olduğu gibi tespit etme çabası güdülerek yapılmalıdır" (60) diyor. Parla Kemalizm eleştirisinin, solun insanı için kolay olmayan yönlerine dikkat çekiyor. Mustafa Şen ve Süreyya Tamer Kozaklı, bir biçimde Parla'yı doğruluyor ve benzer bir noktaya işaret ediyor. "Burada ihmal edilmemesi gereken en önemli noktalardan birisi de, Kemalizmin soğuk bir araştırma nesnesi, azgelişmiş bir ülkede yaşanan özgün bir egemenlik sistemi ya da anti-kolonyal bir analize tabi tutulabilecek bir pratik olarak algılanmasını ve çözümlenmesini olanaksız kılacak ölçüde üzerimize sinmiş; toplumsal pratik ve imgelemimizi kuşatmış olmasıdır." (61)

Peki nedir bu Kemalizm? Cumhuriyetçilik, inkılapçılık, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ilkeleriyle tanımlanan Kemalizm bir ideoloji mi, değilse nedir? Keza Kemalizm bu ilkelerin bütünü ya da uygulamada, siyasal süreçler içinde nasıl bir misyon üstlenmiştir?

Önce sol liberal ve sivil toplumcu şemsiye altında toplanabilecek yaklaşımları aktarmak istiyorum. Bu aktarımları geniş bir sol ve sol yelpazeyi kapsayan *Sol Kemalizme Bakıyor* adlı kitaptan yapacak ve kaynakçaya ayrıca göndermede bulunmayacağım.

Mete Tunçay; Solu da Kemalizmi de otokratik özlemlere sahip, demokrat olmayan, gelenekçi yapıya sahip olmakla eleştiriyor. Tunçay, Kuvayi Seyyare'yi "silahlı halk" olarak değil de "zorba"lar olarak değerlendiriyor ve dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın "kitlesizliği"ne ilişkin eleştirilere göndermede bulunuyor.

Levent Köker; Solu kültür, siyaset, iktisat düzeylerindeki yabancılaşmayı ortadan kaldıracak bir değerler bütünü olarak tanımlıyor ve Marksist solu, "solun çekirdeğini" oluşturduğunu düşündüğü bu konuyu ve demokrasi sorununu ihmal ettiği hatta Kemalizmden etkilendiği için eleştiriyor. Köker, Kemalizmi bir ideoloji olarak ele alıyor.

Taha Parla; Kemalizmin, "zaman zaman tam resmi ideoloji, zaman zaman yarı resmi ideoloji ama her zaman bir egemen ideoloji, hatta bir kamu felsefesi" olduğu görüşünü ileri sürüyor..

Kürşat Bumin; Kemalizmde yeni bir şey olmadığını, evrensel ideolojilerde önceden dile gelmiş şeylerin ifade edildiğini, ideolojiyi olumsuzlayan bir yaklaşımla belirtiyor. Bumin de Kemalizme demokrasi sorunu açısından yaklaşıyor ve ayrıca sivil toplumcu bir bakışla devlet-toplum ayrılığının kurulmadığını, Kemalizmde totaliter ideolojilerdeki ögelerin bulunduğunu ileri sürüyor.

Asaf Savaş Akat; Kemalizmi bir ideoloji olarak değerlendiriyor. Akat, 1960'ların Kemalizmini askeri diktatörlük özlemiyle birlikte değerlendiriyor ve 1991 yılında, "bugün Atatürkçü parti denince benim aklıma DYP geliyor, ANAP geliyor, DSP geliyor. Bunlar Atatürkçü partiler, bunlar Atatürk'ün projesinin devamı. Neo-Kemalizmin devamı olarak da karşımıza SHP'nin bir kanadı, bir hizbi çıkıyor" diyor. 1923-50 arasını "sağ diktatörlük" olarak tanımlayan Akat, 1991 yılı için Kemalizmi "bir resmi ideoloji varyantı" olarak görüyor, sosyal demokrasinin Kemalizmden kurtulmasını istiyor ve "Köprüye, televizyona, özel okullara... ikinci köprüye, renkli televizyona, otoyollara, özel televizyona, konvertibiliteye, ihracata yönelik sanayileşmeye" karşı çıkışı Kemalizmin tutuculuğuna bağlıyor. Akat'a göre bunlar totaliter rejimlere özgü tutuculuklardır. Akat, Osmanlı'dan kopuşun yaşamadığını belirtiyor ve "Türkiye'nin siyasi ve toplumsal dönüşümü 1950'den sonra, çok partili rejimle" başlatıyor ve yeni bir kuruluş (2. Cumhuriyet) öneriyor.

Şirin Tekeli; Kemalizmi bir devlet ideolojisi olarak görüyor ve Osmanlı'nın çoğulcu toplum yapısının tekçi bir devlet yapısı içinde modernleştirildiğini, bunun "bedeli, tek parti döneminde islamcılar üzerinde yoğun bir baskı uygulanması oldu"ğu (abç) ilginç görüşünü dile getiriyor. Şirin Tekeli, kadın devriminin kadınların hakları için olmaktan çok devlet katındaki dönüşümünün aracı olarak gerçekleştirildiğini söylüyor. Kadın

sorununda ileri adımlar atılmakla birlikte bunun belirli bir elit tabaka içinde sınırlı kaldığını ayrıca belirtiyor Tekeli.

Murat Belge; Osmanlı sistemini, uzlaşmacı yönüyle İngiliz kolonyalizmine, Cumhuriyet uygulamalarını Fransız devrimi ve Fransız kolonyalizmine benzetiyor. Kemalizmi, rasyonalizm, Stalinizm, sosyalizm, aydınlanma vb. zorlayıcı ideolojilerden biri olarak gören Belge, sivil toplumcu ölçütlerle yukarıdanlık, demokrasi, vb. konularda Kemalizm ile sosyalizm arasında bir köprü bulunduğunu söylüyor ve milliyetçiliği de köprü konularından biri olarak görüyor.

Ahmet İnsel; Kemalizmin kendini uzun bir dönem ideoloji olarak tanımlamamaya dikkat ettiğini, kapsadığı prensiplerin tümüne bütünsel anlamını verenin devletçilik olduğunu, göreli zayıflığı ve esnekliği nedeniyle konjonktürel dalgalar halinde "iyi kötü" egemen ideoloji olarak rol oynadığını, totaliter kırıntılar taşımakla birlikte totalitarizm olmadığını belirtiyor. "İlerleme" yaklaşımını Marx'ta da bulunan bir saplantı olarak değerlendiren İnsel, bunun solu Kemalizmle aynı ufku paylaşmaya ittiğini belirtiyor ve o dönemde solun demokrasi değil ilerleme yöneliminde olduğunu, Kemalist inkılapların meşruiyet felsefesinin, solun benimsediği Bolşevik modelden farklı olmadığını ekliyor. Solun kendi tarihini sorgulamasından korktuğunu, islama karşı takınılacak demokrat tutumdan şeriat çıkacağını sandığını, sivil toplum perspektifinin çoğulluğu da içermesi gerektiğini söyleyen İnsel, soldaki klasik devrim perspektiflerinin *köşe dönmeci* bir kafa yapısına işaret ettiğini ve sosyalistlerin Leninizm ve Bolşevizmle hesaplarını görmedikçe Kemalist kurum ve geleneklere işlevsel bakmaya devam edeceklerini, Kemalizm eleştirilerinin de konjonktürel olmaya mahkum bulunduğunu düşünüyor ve nihayet Müslümanlarla diyalogu öneriyor. İnsel, sosyalistliğin tanımını anti-kapitalistlikten başlatmanın tehlikeli olduğunu çünkü, bu durumda kapitalizmin dinamikleri karşısında solun el ve kolunun bağlı kalacağını iddia ediyor.

Sol Kemalizme Bakıyor kitabında yer alan sosyalistlerin görüşlerini ise birazdan aktaracağım. Ancak önce sosyalistlere yönelik kapsamlı bir eleştiriyi buraya almakta, çerçeve oluşturması açısından yarar var. Levent Köker, "teleolojik bir ortodoks Marksist tarih felsefesinden yola çıkanların", Kemalizmin "ilerici", "modernleştirici", "demokrasiye yönelik" bir ideolojinin genel özelliklerini taşıdığını düşündüklerini iddia ediyor. (62) Köker'in solun, yaklaşımını tek parti rejimini "kalıcılaştırmak" için tarihsel materyalist kurama dayandırmaya çalıştırması şeklindeki aşırı öznel yaklaşımı bir yana bırakılırsa, Marksist solun cumhuriyet dönüşümünü tarihsel olarak ilerici ve modernleştirici olarak gördüğü doğrudur. Ancak yalnızca bu kadar değil. Solun Kemalizmi "demokrasiye yönelik" bir ideoloji olarak değerlendirdiği ise tamamen yanlış yanlış bir yansıtmadır. Yalnızca bu kadar da değil. Şimdi bu noktada *Sol Kemalizme Bakıyor*'dan izleyebiliriz.

Ertuğrul Kürkçü; Kemalizmi bir tarihsel sürecin ürünü olarak, özgün bir yönetme tarzı, zihniyet ve bir *devlet* kuruluşu ögelerinin ideolojisi olarak tanımlıyor. Kemalizm'in ideolojisinin kendine özgü bir milliyetçilik olduğunu belirten Kürkçü; Kemalizmin

tarihsel olarak hem ilerici hem de ultra gerici unsurları bir arada barındıran elektrik bir süreç olarak tanımlıyor. Ve bunlardan yalnızca birine indirgenerek tanımlanamayacağını söylüyor. Kürkçü, Kemalizme sızan Ziya Gökalp Türkçülüğünün, bir köken milliyetçiliğinden çok ulus devlet bağlamlı olduğu ve ince bir asimilasyon siyasetinin izlerinin bulunduğunu belirtiyor. Kürkçü, komünistleri modernizmin kurbanı olmayıp, Anadolu'daki otantik muhalefet odaklarını ellerinde tutabilselerdi, bir "ikili iktidar"ı bir dönem yaşayabilirlerdi, değerlendirmesi kapsamında ele alıyor. Kürkçü, 12 Mart öncesinde ve sonrasında, Kemalizmin artık özgül bir iktidar odağı olma ihtimalinin gündemden düşmesiyle komünistlerin Kemalizmden, Kemalizmin de komünistlerden kurtulduğunu, Kemalizme atfedilen bütün politik değerlerin toplumsal muhalefet ve komünist hareketin gelişmesiyle birer birer çürüdüğünü ve bugün Kemalizmin Türkiye'nin gelişmesi açısından bir pozitif değer taşımadığını söylüyor.

Seyfi Öngider; Kemalizmin baskı ve şiddete dayalı bir, bir de üst tabaka reformlarını içeren özelliği olduğunu, ancak 1876 ve 1908 hareketleri kadar yukarıda kalmadığını belirtiyor ve devletin resmi ideolojisi olarak tanımlıyor Kemalizmi. 80'lerden sonra Kemalizmin bu özelliğinin kalmadığını belirten Öngider; Kürtler, İslamcılar ve komünistlerin Kemalizmi ideolojik olarak var eden hasım faktörler olduğunu ekliyor. Öngider, Kemalizmdeki yukarıdancı tarzın ele alınışının, Marksizmi yeniden ele alıp yorumlarken, örneğin Leninist partiyi tartışırken de hesaplaşma içine katılması gerektiğini dile getirmiş. Öngider son olarak, Kürt hareketinin şöyle ya da böyle bir başarısının, Türkiye'ye çok olumlu şeyler getireceğini bunu Kemalizmin zaten hızla gerileyen sürecini iyice yok olmasıyla sonuçlandırabilmek açısından önemli olduğunu belirtmiş.

Metin Çulhaoğlu; Kemalizmin önce Gandhicilik, Nkrumahçılık, Nasırcılıkla benzerlikler kurarak ulusal kurtuluşçuluk ideolojisi motifleri taşıdığını ancak bu diğer akımlardan farklı olarak kendini güçlülerin (yani Batı'nın) safında yer almak isteyen özelliğiyle açıkladığını, Kemalizmin tüm ideolojileştirme çabalarına karşın hep amorf bir yapı olarak kaldığını, kendine biçtiği uluslararası siyaset misyonu nedeniyle özellikle köşelendirilmediğini belirtiyor. İslamcılar dışında kalmak üzere, faşist hareketten komünist harekete kadar bir çok kesimin bu amorfluk nedeniyle Kemalizme giriş yapabildiğini belirten Çulhaoğlu, Kemalizmin tarihin ve pratiğin likidasyonuna uğradığını söylüyor. Solun Kemalizmle ilişkisinde Komintern'in rolü ile ilk komünist hareketin teorik miras, birikim eksikleri ve nesnel bir toplumsal hareketlilik zemininin bulunmamasının etkilerine değiniyor. Çulhaoğlu Kemalizmden kopuş çabalarının belirli bir gerekliliğin ötesine taşınması durumunda, konunun Kemalizmden kopmaktan çıkarak sosyalizmin kendi içinde kopuşlara yani Jakoben öncülük, Leninist öncülük anlayışından kopmaya varacağını ayrıca belirtiyor. 1991 yılında, Kemalizmin de sosyalist hareketin de, eşzamanlı çıkan bu hareketlerin ikisinin de bir var oluş yok oluş sorununu yaşadıklarını, Kemalizmin uluslararası süreçler ve İslam fundemantalizmi ile bir canlanma yaşayabileceğini dile getirmiş Çulhaoğlu.

Cemal Yardımcı; Kemalizmi sınırlı bir ömüre sahip bir devlet ideolojisi, burjuva ideolojisi olarak değerlendiriyor ve Kurtuluş Savaşı'ndan çıkış ile burjuvazinin iktidarını pekiştirme süreci ile ilişkilendiriyor. Kemalizmin, Türkiye solu için iktidar perspektifi, devlete karşı pratik tavır alış ve Kürdistan sorununa bakışa ilişkin zaaflar yarattığını düşünen Yardımcı, Kemalizmden arınmanın bir süre öncesine göre solda bir düşünsel sıçrama yaratma potansiyelinin düştüğünü, pratikte aşılmış olmasına rağmen bir 'strateji' oluşturulmaya çalışıldığında Kemalizmin izlerinin pek çok yazarda görüldüğünü belirtiyor. Solun Kemalizmin pençesinden kurtulduğu durumda, onun laiklik anlayışına eklemlenmekten kaçınılabileceği ve islami kümelenmelerin *olumlu* ve olumsuz olarak farklı potansiyel taşıdıklarının görülebileceğini düşünüyor Yardımcı 1991 yılında.

Aydın Çubukçu; Mustafa Kemal zamanındaki Kemalizmin kendisini tanımlamadığını, tanımlama çabasının daha çok solun onunla veya o dönemin özelliklerinin içinde kendi var oluş özelliklerini aramasının bir ürünü olduğunu belirtiyor. Bunun, tanımlayıcısına göre, kavramın devlet ideolojisindeki ağırlığı nedeniyle, devlet politikasındaki dönemsel özellikleri ve farklılıkları anlamlandırmak bakımından o politikayı yürütenlere esneklik sağladığını söyleyen Çubukçu, bunun kavramın belirsizliğinden çok, siyasal hareketin toplumsal nesne üzerindeki etkinliği ile ilgili bir sorun olduğunu düşünüyor. Çubukçu, savaş boyunca anlamlanan anti-feodalizm, burjuva milliyetçi-devrimcilik, anti-emperyalizm gibi olguların savaş sonrası devlet politikaları ve karakteristiği içinde yer almadığını ve sistemleştirilmediğini belirtiyor. Böylece Kemalizmin cumhuriyetin iktisadi ve siyasi yapısının oluşturulma ihtiyaçlarına göre yeni bir içeriğinin bulunduğunu, solun da genel olarak bu kargaşa içinde kendi günlük ilişkileri ve konjonktürel karşılıkları üzerinden bir teorileştirme çabasına girdiğini ileri sürüyor. Bu bağlamda geçmişte önemsenenin, Kemalizmi temsil ettiği düşünülen kişi ve kurumlarla sol arasındaki ilişkinin ne olacağı iken, bugün solun Kürt sorunu açısından ve onun etkisiyle Kemalizmi değerlendirdiğini, bunda Çayan geleneğinden gelen bazı akımların daha önde olduğunu ve Kürt sorunundan hareketle Çayan'ı eleştiriye tabi tuttuklarını belirtiyor. Solun Kemalizme olumlu bakışının nedenlerinden birinin de Marksizme olan mesafe olduğunu kaydeden Çubukçu, Kemalizmden kopuşun, bu kopuşu zorlayan *dış etkilerin* durumuyla ilişkili olmaya devam ettiğini belirtiyor.

Sol Kemalizme Bakıyor adlı kitapta, Hikmet Kıvılcımlı, Mahir Çayan ve İbrahim Kaypakkaya'nın Kemalizme ilişkin değerlendirmelerinden aktarmalar da yapılmış. En açık tanımlayıcı ifadeleri buraya almak istiyorum.

Hikmet Kıvılcımlı: "Biz biliyoruz ki, emperyalizm döneminde cumhuriyetle hükümdarlık arasında pek fark yoktur. Her iki sistem de bir oligarşinin azınlık grubu elindedir"

"...Kemalizm gibi katmerli 'milaristiko-faşist' bir sistem içinde..."

"...1927 yılı, Türk burjuvazisinin 1925'ten beri başladığı terör döneminin tam faşist diktatörlüğü şeklinde istikrarlaştığı yıldı".

"Tarihçe olarak unutmayalım ki, Kemalizm, bir kelimeyle taşra tefeciliğinin sömürge kurtuluşuna kalkışan bir harekettir. Doğuştan ve oluştan tefeci olan Kemalizm, yeni yeni kozalara girip kelebekleştikçe, gelişim yasalarının gereği; aslını inkar aşamasına girmek üzeredir (...) Onun için Kemalist burjuvazinin örümcek ağı gibi ülkenin dört bir yanına kurduğu kredi tuzağı, kredi şebekesi, doğrudan doğruya Kemalist devletin süngü kuvvetine dayanan ayrıcalıklı bir tefecilik sisteminden başka bir şey değildir".

Mahir Çayan: "Kemalizm, emperyalizminin işgali altındaki bir ülkenin devrimci-milliyetçilerinin bir milli kurtuluş bayrağıdır. Kemalizmin özü, emperyalizme karşı tavır alıştır. Kemalizmi bir burjuva ideolojisi, veya bütün küçük-burjuvazinin veyahut asker-sivil bütün aydın zümrenin ideolojisi saymak kesin olarak yanlıştır.

"Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden Kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm, devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur."

"Ülkede kendi solunda, emperyalizme karşı hiçbir devrimci, ulusal-radikal sınıf hareketi olmadığı, dünyada, bugünkü gibi milli kurtuluş savaşlarının destekçisi bir dünya sosyalist blokunun olmadığı bir evrede emperyalizme karşı, dünyada ilk muzaffer olmuş bir halk savaşı veren radikal- milliyetçiler, bu bakımdan, ülkemizin –kökeni Osmanlı alt bürokrasisinin ilericiliğe dayanan -bir orjinalitesidir. Kemalistler için ülkemizdeki, asker sivil aydın zümrenin jakobenleri diyebiliriz."

İbrahim Kaypakkaya: "1. Kemalist devrim, Türk ticaret burjuvazisinin, toprak ağalarının, tefecilerin, az miktardaki sanayi burjuvazisinin, bunların üst kesiminin bir devrimidir. Yani devrimin önderleri, Türk komprador büyük burjuvazisi ve toprak ağaları sınıfıdır. Devrimde, milli karakterdeki orta burjuvazi önder güç olarak değil, yedek güç olarak yer almıştır".

"8. Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktür".

Buraya kadar olan değerlendirmelerin tümü zaman olarak "eski"dir. Son zamanlara ilişkin yeni bazı değerlendirmelere birazdan yer vereceğim. Ancak buraya kadar ki görüşleri tasnif etmek gerekirse, örneğin sol liberal ve sivil toplumcu eleştiriler ile Hikmet Kıvılcımlı ve İbrahim Kaypakkaya eleştirilerinin muhteva olarak farklı olduğunu görmek olanaklı. Zira sol liberallere göre "Kemalizmin Jakobenliği, tepeden inmeciliği, anti-demokratikliği, bir tarz olarak Marks –Leninizm-Bolşevizm ile yakınlığı, devlet-toplum ayrılığına dayanmış olması" vb. şeyler eleştiri unsuru olurken, Hikmet Kıvılcımlı ve İbrahim Kaypakkaya'da böylesi bir eleştirel zemin bulunmamaktadır. Kıvılcımlı'nın faşizm değerlendirmesi ise o dönem uluslararası komünist hareketteki faşizm tahlillerince belirlenen unsurları içermemekte, daha çok Kemalist iktidarın terörüne dayanmaktadır. Kıvılcımlı'nın 1927 yılını, 1925'te başlayan "terörün tam bir faşist diktatörlük olarak istikrarlaştığı yıl"olarak nitelemesinde, 1927 TKP tevkifatlarının da rolü olduğunu düşünüyorum.

İbrahim Kaypakkaya'nın "Kemalist devrim"e ilişkin sınıf tahlilleri Kıvılcımlı'ya yakın olmakla birlikte, esasen Maocu çizginin sınıf tahlillerinin izleri açık olarak görülmektedir. Yine Kaypakkaya'nın faşizm yaklaşımı da deyim yerindeyse "modern faşizm kuramları"nın gerektirdiği sınıfsal-toplumsal-siyasal ögelerden yoksun bulunmaktadır.

Dikkat edilirse, Kıvılcımlı ile Kaypakkaya'nın "gerici" şeklinde, ve Mahir Çayan'ın "ilerici"vb. şeklinde Kemalizmi nitelemeleri, yapılan sınıf belirlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu, özellikle 12 Mart'a kadar olan dönemde, Türkiye solunda yaygın olan, Türkiye'nin toplumsal formasyon belirlemelerine ilişkin tartışmaların yöntemsel bir yanlışını içermektedir. Zira o yaklaşımlara göre herşey *sınıfların gelişme merhalelerine göre* belirleniyordu. İlericilik de gericilik de. Hatta MDD, yukarıdaki son üç yaklaşımda içerilen bir sınıfsal – toplumsal gerilik üzerine, Sosyalist Devrim ise kapitalizmin mevcudiyetine dayandırılıyordu. Dolayısıyla, sosyo- ekonomik formasyon nasıl görülüyorsa, ona göre bir devrim öngörülüyordu.

Mahir Çayan da bu belirlenimin içinde olmakla birlikte, onda, Aydın Çubukçu'nun işaret ettiği gibi, esasen Kemalist güçler ile ilişki ve kendi ihtiyaçları üzerinden bir teorileştirme çabası görülüyordu. Mahir Çayan, TKP-MDD'nin Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin değerlendirmelerinden koparken, Kemalizmi değerlendirmede her iki kesimin Kemalizm olumlamalarının doruğunu oluşturuyor, sol geleneğin olumlayan birikiminin yeni sözcüsü oluyordu.

Yine dikkat edilirse, Ertuğrul Kürkçü, Seyfi Öngider, Metin Çulhaoğlu, Cemal Yardımcı ve Aydın Çubukçu'nun değerlendirmelerinde, Kemalizmin hangi sınıf / sınıflar ya da katmanları temsil sorunu, 12 Mart'a kadar olan dönemdeki *gibi* bulunmamaktadır. Sınıf tahlili, Kemalizmin sınıfsal amaçları vb. tartışma unsurları, sosyalistler tarafından artık aşılmış, hata Kemalizmin amacının kapitalistleşme ve bir şekilde burjuvazinin siyasal temsilcisi olduğu, içerilmiş bir şekilde bulunmaktadır. Kemalizmden kopulduğu ve kopulması gerektiği de bir başka ortak payda olarak belirtilebilir. Yalnız burada Kemalizmin ideoloji mi ya da nasıl bir ideoloji olduğuyla ilgili bir kayıt koymak gerekiyor. Bu konuda yanıtlar farklılaşmaktadır. Örneğin Kürkçü'ye göre Kemalizm devletin kuruluş dönemine özgü bir ideoloji; Öngider'e göre devletin resmi ideolojisi olduğu; Çulhaoğlu'na göre ilk dönemi itibariyle ulusal kurtuluşçu ideolojik motifler taşıdığı ancak ideolojileştirilmediği, köşelendirilmediği; Yardımcı'ya göre sınırlı bir ömüre sahip devlet ideolojisi olduğu; Çubukçu'ya göre kendisini bir ideoloji olarak tanımlamadığı, Kemalizmin savaş sırasındaki belirlenimlerinin devlet politikaları ve karakteristiğine taşınmadığı belirtilmiştir.

Öngider ve Yardımcı ise diğer isimlerden farklı olarak, Kürt sorunu ile islami güçler bağlamında Kemalizme yaklaşmışlar. Öngider, Kemalizmin gerileyişini taçlandıracak bir güç olarak Kürt hareketine yaklaşmış. Yardımcı ise Kemalizmden yeterince arınıldığı durumda Kürdistan sorununa solun daha sağlıklı yaklaşım geliştirebileceği gibi, islami güçler arasında olumlu ve olumsuz güçler ayrıştırmasının yapılabileceğini belirtmiş.

Adı geçen sosyalistlerin ve adları daha önce anılanların söylediklerinden çıkarsanabilecek önemli bir şey ise şu: Kemalizm esasen Cumhuriyetin kuruluş ve oturtuluş yıllarında, bir diğer deyişle 1940'lara kadar sistem nezdinde bütünsel işlev ve etkiye sahiptir. Zürcher'in söylediği gibi 1925-45, Kemalizmin "altın çağı"dır. Anti – İttihatçı Osmanlı / Cumhuriyet dönemi liberallerinin devamı olarak addedilebilecek olan Demokrat Parti iktidarının ordu alt ve orta kademeleriyle yaşadığı kopukluk ve karşıtlık ile, Türkiye'nin kalkınma paradigmalarına henüz sahip oluşu, 1960'larda Kemalizme bir soluk daha kattıysa da 12 Mart döneminden sonra göreli olarak iç örgüsü bulunan, toplum nezdinde etkili olan, ordu içinde revaçta olan, devlet içinde bütünleştirici bir ideolojik motif olarak Kemalizme artık rastlamaz. 1945-50'den sonra kırılmalı bir Kemalizm ile Atatürkçülük birbirinden ayrışarak var olmuştur. Sol Kemalistlerin sağcılaşarak Kemalistliklerini sürdürmeleri ise eskisine benzer iç örgüsü ya da ilişkisel bir bütünlüğü olan Kemalizm karşılığını üretmemektedir. Bugünkü Kemalistlerin, Çulhaoğlu'nun belirttiği gibi artık izm yok-ist vardır (63), siyasal islama karşı laiklikten (inkılapçılık yalnızca geçmişin savunusu olarak vardır), PKK'ya karşı milliyetçi ulusal birlikçilikten, küreselleşmeye karşı özelleştirme karşıtlığından (devletçilik değil) ve Ahmet Taner Kışlalı, Yekta Güngör Özden, Nuh Mete, Yüksel, Vural Savaş gibi birilerinin 1930'lara yönelik otokratik özlemlerinden bir Kemalizm çıkmaz. Ordu ve devlette geçerli olan ise tekrar söyleyelim Kemalizm değil, Atatürkçülüktür.

Şimdi de yakın zamanlardaki bazı Kemalizm değerlendirmelerine yer vereceğim. Engin Erkiner, Kemalizmi "batıcılık ve aksiyonlar toplamı", "teori olmaktan çok eylemler bütünü" olarak değerlendiriyor. Erkiner, "1965-71'de sol düşünceye sahip bir insanın, kemalizme bu kadar fazla olumlu anlam yüklenmesine karşı çıkması gerekirdi; şimdi tersi gerekiyor.

"Kemalizm'in bu ülkenin tarihinde önemli yeri vardır. Kemalizm, kapitalizmi savunduğu için, sol değil, sağ'dır. 1920-30'lar Türkiye ve dünyasında ulusal kapitalizm sola daha yakındı. Kemalizmin o dönemki bazı özelliklerini bütün dönemler için genelleştirmek mümkün değildir.

"Kemalizm bugünkü – olumlu ve olumsuz olarak - her derde deva işleviyle, moda bir anlayış olan sığlık ve birbirine uymayan *parçalılığa* denk düşüyor.

"Yapılması gereken bu korodan çıkmaktır" (64) (abç) diyor.

Metin Çulhaoğlu, solu ambale eden postmodern etkiler, neo-liberal ideoloji ve dinci hareketin Kürt hareketiyle de birleşerek Kemalizme bakışı sağlıksız uç noktalara taşıdığını söylüyor ve solun hatalarını şöyle sıralıyor: "Solun biricni hatası, kemalizmi kavramın gelişkin karşılığıyla tam tamına bir ideoloji saymasıdır. İkinci hatası, ideolji saydığı Kemalizmi bir de *resmi ideoloji* mertebesine çıkarmasıdır. Üçüncü hatası, kemalizmin, *modernizm* denebilecek daha kapsamlı bir ideolojinin alt kodu olduğunu görmeyip; modernizmi de, batıcılığı da, laikliği vb. de masseden oturaklı bir öğreti olduğunu sanmasıdır. Nihayet solun dördüncü hatası, kemalizme Marksist şema ve kavramlar ışığında değil, güncel olayların az önce de sözü edilen ideolojik oluşumların

merceğinden bakmasıdır". Çulhaoğlu'na göre Kemalizm, modernist, batıcı, sosyal darwinist resmi ideolojinin "güvenlik kuşağını oluşturmaktadır". (65) (abç)diyorlar

Betül Yarar, Kemalizmi, "temelde devletin kendi iç tutunumunu ve toplumsal meşruiyetini sağlayan bir yönetim zihniyeti" olarak değerlendiriyor ve 1980'lere kadar değişik aşamalardan geçerek dönüşümlere uğradığını belirtiyor.(66)

Süreyya Tamer Kozaklı, modernist kavramını çok özel bir yoruma tabi kılarak, "siyasal meşruiyetini toplumdan alan" ve bu meşruiyeti 'eşitlik', 'özgürlük' gibi modern akideler çerçevesinde kuran aktörler olarak 1920'ler Türkiye'sinde modernist bir siyasal gücün (komünistler hariç) bulunmadığını iddia ediyor. Kozaklı, Osmanlı'dan başlayan modernleşme girişimlerini de aynı yaklaşım gereği daraltılmış bir sol yoruma tabi tutuyor ve Osmanlı'nın "teknik ve askeri alanlarda düştüğü geriliğin aşılması stratejisi" ve "imparatorluk topraklarının giderek küçülmesine de yol açan ve Anadolu içlerine kadar girmiş 'modern' siyasal projelerin manipüle edilerek, Osmanlı asker-sivil bürokrasisinin iktidarını korumaya dayanan bir siyasal iktidar stratejisi" olarak değerlendiriyor. "Modernleşme, siyasal kadrolara birçok yeni araç sunmaktadır, ancak bir toplumsal *kurtuluş projesi olmaktan çok, devletin bekasına dayalı gerici ideolojik saiklerle donanmış bir siyasal program olarak algılanmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte devreye sokulan modernleşme programı ise Türkiye toplumunu eğitimsiz, cahil sürüsü olarak bir kez daha tarif etmiş, 'yerlilik' kokan herşeye Batılı reflekslerle yanıt vermiştir.* "(67)(abç) Kozaklı burada Türk modernleşmesine, daha çok *negatif* bir yüklemle yaklaşıyor. Kozaklı, Mustafa Şen ile ortak imzalı başka bir yazısında Kemalizmi değerlendirirken ise daha objektif göstergelerle modernleşmeyi ele alıyor. Kemalizm için Şen ve Kozaklı: "o hem bu ülkenin özgürleşme potansiyeline yaptığı katkılardan dolayı taltif edilebilir ve hem de ülkenin özgürleşme dinamiklerini ezdiği için lanetlenebilir ve aslında nesnel durum da neredeyse bundan ibarettir" diyorlar. Kemalizmin kapsamlı gücünün ardında yatan şey, "ona ait olduğu varsayılan ideolojik-politik programdan çok; aslında kendini aşan daha büyük bir program etrafında birleştirdiği toplumsal kesimlerin farklılığı ve çeşitliliğidir. Bu program ise tek kelimeyle Türkiye modernleşmesi olarak tanımlanabilir. Açarak devam edecek olursak, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları Türkiye'sinde toplumsal dinamizmin aktığı mecra hiç tartışmasız modernleşme yonündedir ve bu anlamıyla kemalizm Türkiye'deki modernleşme programının mucidi değil ve fakat bu program ekseninde ülkenin farklı toplumsal güçlerini (tabii ki zor ve rıza'yla) toparlayan ve bu programa ivme kazandıran hareketin taşıyıcısıdır. Tarihsel başarısını siyasal programından değil, örgütleme kabiliyetinden almaktadır. Burada sözünü ettiğimiz örgütlenme kabiliyeti bir yönüyle modernleşme sürecinin daha önceki önder kadro ve ideolojilerin (İslamcılık ve Pan-Türkizm) zaafiyetlerinden çıkarılmış derin derslerden türetilmiştir. Bir başka yönüyle de toplumsal dönüşümün süreç içinde edindiği hafızanın kristalize edilmiş halini yakalamayı başardıkları için bu kabiliyet kendilerine bahşedilmiştir. Meramımızı daha da açacak olursak, 1920'ler Kemalist kadrosu bu topraklara kolonyalist bir ülkenin yabancı misyonu olarak tayyare ile atılmadılar;

kendilerini önceleyen hem İslamcı ve hem de Pan-Türkist kadronun bu topraklarda hiçbir zaman temel değişken olmayan referanslara dayanmalarının tersine *yerlileşme ve kendine ait değerleri evrenselleştirme girişimi olarak bu topraktan fışkırdılar.* Bunun olgusal kanıtı Kemalist kadronun *kurtuluş projesini* örgütlerken izlediği stratejide gizlidir. "(68)(abç). Şen ve Kozaklı'dan alıntıyı burada kesiyorum. Ancak bu kadar uç değerlendirmeler, birinde "yerlilik kokan herşeye Batılı reflekslerle yanıt vermiş"lik, diğerinde ise "yerlileşme ve kendine ait değerleri evrenselleştirme girişimi olarak bu topraktan fışkırdılar", şeklindeki tezatlıklar bu yazıdaki bazı sosyalistlerden yaptığım aktarmalarda yer alan "güncelci", "konjonktürelci", "kendi ihtiyaçlarına göre", "dış etkilere göre" vb. belirlenmenin tipik bir karşılığı olsa gerek.

Bunu geçelim. Şen ve Kozaklı bir önemli konuya daha değinmişler. Sol siyasetin hedef kitleleri bağlamında ele alınıyor bu kez Kemalizm konusu. İzleyelim. "Kemalizmin iki temel toplumsal anlamı olduğu söylenebilir; bunlardan birincisi, Cumhuriyet tarihi boyunca devlet katında kabul gören ve asker-sivil bürokrasi ile egemen sınıflar bloğunun zımni uzlaşması çerçevesinde devletin iç tutunumunu sağlayan, yeniden üreten bu kadarıyla da bir devlet ideolojisi olma sıfatını hakeden anlamı; ikincisi ise modernleşme programı etrafında hareketlenen toplumsal güçler tarafından özellikle devlete yönelik bir "sapma' eleştirisini içselleştirmiş ve Cumhuriyetten kaynaklanan vatandaşlık anlayışı ekseninde toplumsal mücadelenin meşrulaştırıcı ve yeniden üreticisi bir tematik olarak kemalizm. Bu ayrımı adlandıracak olursak, birincisine devlet kemalizmi, ikincisine popüler kemalizm adını veriyoruz. Popüler kemalizm dediğimiz şey, belirli, tamama ermiş bir ideolojik kurgu olmaktan çok çeşitli kesimler tarafından paylaşılan bir dizi duyarlılık etrafında tanımlanabilir. Bu duyarlılık modern, seküler (dünyevi) referanslara dayanan; demokrasi ve hukuk nosyonu temelli bir kamusallık anlayışı çerçevesinde anlaşılabilir." (69) Şen ve Kozaklı, burada Kemalizmin tanımlanmamışlığını "popüler Kemalizm" bahsinde ve bu kez soldan sürdürüyorlar. Açıkçası Şen ve Kozaklı, laik-demokrat kitleyi, CHP tabanını vb. devlete kaptırmama peşindedirler. Bu siyasal olarak anlaşılır ve paylaşılır bir şeydir. Ancak bunun için zaten çözülmüş olan Kemalizmi seküler/laik neyse de, demokrat ölçütlerle diriltmenin alemi yok. Bu olsa olsa bazı 'sol Kemalistlere' yakışan bir kavramsallaştırma olurdu. Ancak onlar da bugün demokrasi ile değil daha çok laiklik ve Kürtler ile meşguller. O halde sosyalistlerin de, gördükleri her *boşluğu* doldurma gibi bir misyonu olmamalı. Öte yandan sözkonusu kitle kendini olsa olsa Atatürkçü, ilerici ve eğer barutları kaldıysa 'sosyal demokrat' olarak adlandırıyordur; *Kemalist* olarak değil. Yani bu kitle de *daha modernize* olmuş bir durumda.

Şen ve Kozaklı'nın "devlet Kemalizmi" deyişi bana Şerif Mardin'in siyasal Kemalizm, kültürel Kemalizm ayrımını anımsattı. Bazı yorumlara göre kültürel Kemalizm laiklik, toplumsal dönüşüm vb. edimleriyle solda, siyasal Kemalizm ise sağdadır. Ufuk Uras, bir söyleşisinde işte bu siyasal Kemalizm deyişini sorunlu bir şekilde kullanmanın yanında bir de "sivil Kemalizm" diye bir şey tanımlıyor: "Türkiye'de gerilimi artıran bir de siyasal Kemalizm var. Modernleşme süreci ile –ki buna bir tür sivil

Kemalizm de denebilir belki- otantik İslam ilginç bir şekilde harmanlanıyor ve barışık bir biçimde yaşayabiliyor. Dolayısıyla bu ayrıştırmayı yaptığımızda sorun çözülebiliyor. "(70) Siyasal islam – otantik islam, siyasal Kemalizm – sivil ya da popüler Kemalizm ayrımları, bugünkü islami topaklaşma, monolitikleşme ile Atatürkçü – milliyetçi topaklaşmayı yalnızca bu kavramsallaştırmalarla açıklamaya yaramayacaktır. Zira Şen ve Kozaklı'nın sözünü ettiği manipülasyon, Susurluk'tan beri MGK tarafından başarıyla gerçekleştirilmiştir. Kuşkusuz yine de sözü edilen kitle mutlaka bir ayrışma yaşayabilecektir. Ama nasıl? Sanırım yanıtı şu: "Kemalizm ve kemalizmden kopuş gibi kavramlar, bir yanda Kürt hareketinin diğer yandan da sivil toplumculuğun ideolojik salvoları yüzünden sol çevrelerde ve ÖDP'de sağlıklı biçimde ele alınamaz olmuştur. Kemalizmin özü, siyasette jakobenizmin, toplumsal yaşamda korporatizmin, bilim ve felsefede pozitivizmin, sanat ve kültürde batıcılığın, ideolojide ise devletçi otoriterizmin şöyle ya da böyle damga vurduğu gecikmiş bir modernizasyon girişimidir. Dolayısıyla sınıftan, sömürüden ve sosyalizmden hiç söz etmeyen bir solun, kemalizmi tutarlı ve sağlıklı bir çizgide aşması ve kemalizmden kalıcı bir kopuş yaşaması nesnel olarak mümkün değildir.

"Görülmesi gereken ikinci önemli nokta da şudur: Bu ülkede, kemalizmi resmi ideoloji olarak benimsemiş asker-sivil bürokratların ve politikacıların dışında, bu anlamda katı bir ideolojik angajmanı olmayan, Mustafa Kemal'i ulusal kurtuluşun lideri olarak gören, aydınlanmacı, ilerici hatta sol eğilimli geniş bir kitle vardır. Bu geniş kitleye, Mustafa Kemal'in ve Cumhuriyet dönemi reformlarının reddini değil, aşılmasını öngören söylemlerle gitmek gerekir. Bu da, sınıf, emek, sömürü ve sosyalizm kavramlarını kullanmadan yapılacak bir iş değildir. Bu kavramları yok sayan bir Kemalizm eleştiriciliği ve kopuşçuluğu, ya kaçınılmaz biçimde sivil toplumculuğun ilkel versiyonlarıyla sınırlı kalacak ya da tüm Cumhuriyet tarihini salt Kürt düşmanlığıyla açıklayan yarı paranoyak tarih kurgularına kapı açacaktır. "(71) Başka türlü bir eleştiricilik ve sözünü ettiğimiz hedef kitlenin ayrıştırılması ya da kazanılması olanaklı olmayacak, fazla *içerden* hitap edilmiş olunacaktır.

Dolayısıyla şu tür sözlerin pragmatizmden öte fazla bir anlamı da olmayacaktır: "Sol Kemalistleri yok sayarak bu partide iş yapmanın bir anlamı yok. Sosyalistleri de yok saymanın bir anlamı olamaz. Barış yanlılarını da yok sayamazsınız. Dengeleri sarsmadan, ipin ucunu kaçırmadan... "(72) Herhalde ipin ucu fazla kaçtı ki, "sol Kemalist" bazı partidaşlarımız genel seçimlerde CHP'ye oy verdiler ve Yıldırım Kaya'nın arkadaşları da "HADEP'e oy veren HADEP'e, CHP'ye oy veren CHP'ye, SİP'e oy veren SİP'e, İP'e oy veren İP'e gitmeli, ÖDP gerçek ÖDP'lilere kalmalı" deme *gereğini* duydular.

Benzer bir örnekle devam ediyorum. **"Kemalistlerden sizi ayıran ne?**

"Bizi ayıran bir şey yok. Hayatın bütün renkliliği burada yansıyacak. Kemalistlerin önemli bir kesimi, bu projeye eklenecek. "(73) Ufuk Uras'ın bu sözlerinin ardından dile getirdiği *aşırı pragmatik* ve Kemalistlere alaycı yaklaşan sözlerini ise buraya almıyorum.

Şu görüşe ise hiç itibar edilmemelidir "Eğer Türk ve Kürt halkları, ortaklaşa, karşılıklı saygı ve hiç kuşkusuz sevgiyle bir yeni birlik kuracaklarsa, şimdiden, bu birlikte, Kemal Paşa ile Şeyh Sait'in fotoğraflarını yan yana asmayı düşünebilmelidirler". Siyasal pragmatizmin şampiyonlarından olan Yalçın Küçük'ün, "kemalizm bizi ileriye götürmez. Ancak bizim de kemalizmin gerisine düşmemiz mümkün değildir" (74) sözleri , zamanında Kemalizmi hayli aşmış bir insanın tutunacağı nokta arayışlarından biri olarak ibret vericidir. Yalçın Küçük aslında *ortalama* solcuyu oynamaktadır; zira bu tipoloji ulaştığı ileri noktadan değil konjonktürelliğin verileriyle siyaset 'yapar'.

Şu tür *beklentilere* ve *ikiliklere* ise 1920'den 99'a kadar geçen 79 yıl sonra artık *hiç* gerek yoktur: "Kemalistlerin laisizmi savunurken militarizmi de savunmak zorunda kalmaları, Cumhuriyet derken demokrasiyi tartışmalı hale getirmeleri, emperyalist devletlerin Kürt sorununa el atmalarına karşı çıkarken zaptedilmez bir şovenizme kapılmaları bu ideolojinin Türkiye'ye özgü emperyalizm öncesi bir döneme ait oluşundan dolayıdır. Ve eğer kendini - Türkiye topraklarında filiz vermesi mümkün olmayan batı tipi bir sosyal demokrasi yönünde değil de – sosyalizm ve enternasyonalizmden esinlenerek gözden geçiremezse Kemalizmin geleceği büsbütün kuşku altına girer ve bu ideolojinin sahipleri, Türkiye'nin keskin sorunlarıyla her karşılaştıklarında kendilerini emperyalistleşen Türk kapitalizminin yanında bulmaktan kurtulamazlar." (75)

Sosyalist hareketin artık Kemalizm sorunsalına ilişkin netlik ve kesinliklere gereksinimi bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabilirim.

Kemalizmin altı ilkesi kısaca incelendiğinde kendisinin kalıcı ve bütünsel bir ideoloji olamayacağı açıklıkla anlaşılır oluyor. *Cumhuriyetçilik*, *rejimin* ötesinde *sistemin* karakteristik bir unsurudur. Bugün artık *hilafet* ve *saltanat* tehlikesi yoktur. Modern bir yapı olarak cumhuriyetçilik, sosyalistlerin de savunmaları ve *sosyalist cumhuriyet üst belirlenimiyle* sürdürmeleri gereken tarihsel bir öncüldür. Ayrıca bugünkü siyasal islamın, sanıldığı kadar cumhuriyet esprisi ile sorunu bulunmamaktadır. Onların amacı, cumhuriyetin islami ögeleri de içine alarak esnemesi ve öte yandan ideolojik-kültürel ve ekonomik veçheleriyle kapitalizm içindeki yayılımlarına belli bir sınır ötesinde dokunulmamasıdır. Siyasal islamın ana gövdeleri, cumhuriyet ile sınıfsal düzlemde uzlaşmışlardır. Bunda, cumhuriyetin siyasal zorunun rolü olmakla birlikte kapitalizme entegre olmuşluk, sözkonusu uzlaşmanın ve islamcı güçlerin de yaşadığı modernleşmenin geri dönülemez bir belirlenme alanını oluşturmaktadır.

Milliyetçilik, ümmet-cemaat-hilafet-saltanat olgularına karşı modern bir ideolojik motif olarak yerleşmiş ve Türk uluslaşmasının tamamlanması, başka bir deyişle *sınıfsal ayrışma*sını yaşamış olması, onu cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki *ulus yaratma* düzeyinden daha siyasal belirlenimlere taşımıştır. İlk dönemin milliyetçiliği *bütün ulusu* kapsıyor iken bugünün milliyetçiliği ulusun içine dönük de bir *siyasal işlev* üstlenmiştir. Sosyalistler, milliyetçiliğe karşı *sosyalist yurtseverliği* öne çıkarmalıdır.

Laiklik, Kemalizmin en çok kalıcı olabilen üç ilkesinden (diğerleri cumhuriyetçilik ve milliyetçilik) biri olmakla birlikte en pragmatik çerçeve ve yorumlara açık bırakılmış

olanıdır. Mustafa Kemal'in islam dinine ilişkin görece köktenciliği *basalama* düzeyindedir. Ancak bunun ideooljileştirilmesi kesinlikle yapılmamıştır. Yapılan, yalnızca "güç dengeleri"ni gözeten laiklik tanımlamalarıdır. Sosyalistlerin "burjuvai laisizmi"ne ilişkin öğrenecekleri arasında önceki burjuva devrimlerinde, örneğin Fransız Devriminde daha fazla şey vardır. Yine de sosyalistler diyalektik maddeci yaklaşımın içerildiği *sosyalist laisizmi* burjuva pragmatizminin karşısına çıkarmalıdır. Burjuva laisizminin evrim kuramlarını bir şekilde gözetiyor olması, sosyalizmin lehinedir. En önemlisi sosyalistler kendi laisizmlerini, siyasal islam vb. güncel gerekçelendirmeler ötesinde de içselleştirmelidirler.

İnkılapçılık, cumhuriyetin kuruluş ve oturtuluş yıllarına ilişkin siyasal –toplumsal dönüşüm reformlarına ilişkin bir belirlemedir. Yapılacak bütün toplumsal dönüşümler yaşanmış ve artık inkılapçılık-devrimcilik diye bir şey, İşçi Partisi marazasından başka, kalmamıştır. Artık "bilimsel teknolojik devrim", Özalcı "çağ atlama", "köşe dönme" vb. devrimlerinin sözü edilir olmuştur. Türkiye "küreselleşme devrimi"nin sarsıntılarını yaşamaktadır. Sosyalistler burjuva toplumsal dönüşümlerin tarihsel sınırlılıklarını ve kendi programatik aşkınlıklarını dile getirmekle yükümlüdürler.

Halkçılık, Kemalizmdeki tanımıyla "sınıfsızlığı", "kaynaşmış kitle"ciliği, korporatizmi, ulus bütünlüğünü tanımlayan, *uluslaşmanın eş parametresidir* ve Türkiye modern sınıfsal ayrışmalarını yaşayarak sınıf ve emekçi halkı da içeren son derece *sınıfsal* bir sosyo-ekonomik düzleme taşınmıştır. Sosyalist hareketin sınıfsal içerikli halkçılığı ve *ihtilalci halkçılığı* ile Kemalizmin "halkçılık"ı arasında *hiçbir* ortak sorunsal bulunmamaktadır.

Devletçilik, Kemalizmde zorunlu ve *aşılması gerekli* bir iktisadi rasyonaliteye sahiptir. Siyasal planda ise Kemalizmin devletçi üst yapı formlarına yönelik özel bir açıklaması bulunmamaktadır. Kemalist projeksiyon her ne kadar bürokratik ve halkla ayrışık bir üst yapı üretmiş ise de bu hiçbir zaman "devletçilik" olarak ifade edilmemiştir. Sivil toplumcu projeksiyonla Kemalizme bir üst yapı formu olarak devletçiliği atfetmek, Kemalizmi kendi orjini ötesinde şişirmek olacaktır. Sosyalist hareket, Osmanlı'nın bir "kurtuluş formu", cumhuriyet elitinin ise bir "yönetim aygıtı" olarak ele aldığı bürokratik devlet ile, iktisadi rasyonalitesi bulunan ve kalkınma süreçlerinde halka yönelik pozitif sonuçları da içeren, kamucu ögeleri bulunan ve giderek popülist kalkınma politikalarına temel oluşturan bir devletçiliği ustalıkla birbirinden ayırmalı ve sivil toplumculuğa nihai darbeyi vurmalıdır. Sözkonusu ayrıştırmadan sonra sosyalist hareket, Kemalizmin devletçiliğinin, bugünlerin *piyasası* ile organik geçişkenliklerini emekçilere gösterebilmelidir. Son olarak sosyalist hareket, en otarşik burjuva devlet ile en demokratik burjuva devlet arasındaki *sömürü* ortak paydası ile sosyalizmin *geçiş sürecinin devleti* arasındaki antagonist (uzlaşmaz) karşıtlığı öncelikle kendi içinde işlemelidir.

Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik, Kemalizm etiketiyle olsa da devlet merkezinde ve toplumsal karşılığında, Atatürkçülük bağlamlı bir dolayım üzerinden

sürekliliğini sürdürecektir, sürdürmektedir. İnkılapçılık, halkçılık ve devletçilik ise devlet merkezinden olsun halka sunumundan olsun, gündemden düşmüştür. Gerek orijinal Kemalist yorumlarıyla gerekse yan anlam ve çağrışımlarıyla bu ilkeler buharlaşmıştır. Artık inkılapçılık değil devletin ve rejimin bekçiliği, artık halkçılık değil "sivil toplum" (ve örgütleri), artık devletçilik değil piyasa fetişizmi vardır. Ek olarak, istenirse, "asker partisi", *devlet partisi* ve MGK vardır.

Söylemek istediğimin özeti, Kemalizmin çözüldüğü, bazı ögeleri yeniden kullanılabilir tarzda içselleşmiş de olsa, organik örgüsünün bozulduğudur.

Şimdi bakalım bu çözülüş, nasıl algılanmış. "Türkiye büyük bir tarih dönemecin eşiğinden geçiyor. Bu dönemeç kaçınılmaz bir kabuk değiştirme ile birlikte yaşanıyor ve/veya yaşanmak zorunda. Hatta iddia edilebilir ki, Türkiye'nin bir devlet olarak var olup olmaması bu kabuk değiştirmeyi başarıp başaramamasına da doğrudan bağlı olacaktır." (76) Burada, mevcut devlet için de bir "reçete" düşünülmüş. Güzel. Bakalım devamında neler gelecek. "Uluslararası boyutta yaşanan değişimlerin devasa boyutu Türkiye'de yeteri kadar hissedilmiyor. Gelişmelerin ve bunun Türkiye için anlamının yeteri kadar bilincine varılamıyor". Bu görüşün beslendiği kaynak ise şu süreçte: "Sovyetler'in dağılması dünya dengelerini alt üst etmiştir. *Yeni Dünya düzeni arayışları, sadece büyük devletlerin kendi aralarındaki güç dengelerini yeniden düzenleme kavgası değildir. Bu aynı zamanda hızla içine yuvarlandığımız globalleşme sürecinde yeni toplumsal projeler arama kavgasıdır da.* Birleşmiş Milletler'in rolü, uluslararası hukukun bağlayıcılığı konusu ve özellikle bunu ceza hukuku alanına da kaydırma istekleri -devletlerin egemenlik haklarının hala tabu olarak görülmesine rağmen -uluslararası ortak müdahale biçimlerinin gelişmesi ve bu konudaki yeni tartışmalar bu yeni arayışlardan sadece bazılarıdır. Bu gelişmelerin Türkiye üzerinde doğrudan etkileri vardır ve olacaktır da".(77)(abç.)

Tam da bu noktada, *aynı* düşünceleri dile getirmiş olan *TBKP* ve ardılı *SBP*'nin bu konulara ilişkin evrimini, SBP'nin 2-3 Mayıs 1992'de toplanan 1. Kongresine sunulan Genel Yönetim Kurulu Raporu'ndan izleyelim. Raporda, "soğuk savaştan çıkışın emperyalist alternatifi gerçekleşmiştir" deniyor ve daha sonra şu saptamalar yapılıyordu: "Soğuk savaştan çıkışın emperyalist alternatifi, bir ara geniş çevrelerde umut uyandıran ve SBP içinde bir çoğumuzun savunduğu dünya ölçüsünde 'yeni politik düşünce' temelinde öne sürülen stratejik yönelim önerisini, bu öneriyle gösterilen dünya ölçüsünde olumlu değişim olanaklarını da pratik bakımdan ortadan kaldırmış bulunuyor.

"Dünyada yaklaşık askersel dengenin var olduğu ve sosyalizm deneyinin de yenilenme yoluyla güçleneceği varsayılan koşullarda hazırlanan bu çizgi artık temelsizdir."

(...)

"Ve nihayet, silahsızlanma, militarizmden ve şiddetten arınmış bir dünya projesini, öteki yaşamsal global sorunları sağduyu ile 'yeni düşünce tarzı' ile sınıfsal

çıkarların üstüne çıkararak çözmek denemesi için, BM'i devletler üstü bir devlet düzeyine getirmek ve bu oranda büyük insani projeleri yaşama geçirmek yolunda ki tasarım reel dayanaklarını yitirmiştir. Şimdi BM direnme gücü çok zayıf Çin Halk Cumhuriyeti dışında, en büyük kapitalist devletler arasındaki uzlaşmaların ve Irak, Libya örneğinde olduğu gibi küçük devletlere karşı uygulamalar yapmanın aracı haline getirilmiştir". (78)

Kuşku yok ki Taner Akçam'ın "yeni politik düşünce" diye bir söylemi yoktu ancak o söylemin öncülleriyle aynı paradigmaya sahip olmuştu. Ve SBP'nin gerek duyduğu manevra, Akçam için sözkonusu değildi. Akçam'ın uluslararası bağlamdaki görüşlerini getirip dayandırdığı yer ise, Kemalizmin çözülüşüydü. Ve kuşku yok ki, yine o konjonktürelcilikti. *Sistemik* olandan değil, "rejim"e, rejimin güncel bürünüm ve sıkışmalarına duyulan güncelci imandı. Akçam bu *bağlanma/belirlenmeden* hareketle şunları söylüyordu:

"Artık Cumhuriyet 1923'te kuruluşunu sağladığı temel dayanakları üzerinde devam etme şansını yitirmiştir. Ulusal ve dinsel unsurlar ekseninde Anadolu hızla giderek dağılmakta ve çözülmektedir". Akçam abarttıkça abartmış ve şunları söylemiştir: "Böyle bir perspektiften bakınca Cumhuriyet, artık her şeyin başladığı bir sıfır noktası değil, bir cevap olarak görülecektir. Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, bu çöküşe verilmiş cevaplardan, belki de çok arzu edilmeyen, ama kaçınılmaz bir el freni olarak gündeme gelen cevaplardan bir tanesi... Bugün bu cevabın veriliş koşullarına benzer bir durum yeniden ortaya çıkmıştır ve biz yeniden bir cevap sorusuyla karşı karşıyayız." (79) Sivil toplumculuğun faydacı yaklaşımı, önce kendini Kemalizmin çözülüşünü iyi (yalama olmuş bir dille "okumasıdır", demeyeceğim, çünkü anlatılan gazete-kitap vb. basılı – yazılı bir şey değildir) anlamada göstermiştir. İkinci olarak bu çözülüşe, yine faydacı bir yaklaşımla Kürt hareketinin ve islamcı güçlerin bir dönemki yükselişi eklenmiş ve Kemalizmin ötesinde "Anadolu hızla giderek dağılmakta ve çözülmektedir" denmiştir. Yeni cevap ise, mevcut devlete *bir kurtuluş reçetesini de içeren tarihle barışmak.* Çözülen Kemalizmi, sivil toplumun asli unsurları islamcılar ve Kürtlerle barıştıracak bir *uzlaşma.*

Efendim, global uluslararası süreçlerin umutları ve çözülmelerin başına bir kaza geldiyse, bu durumda Avrupa Birliği de bir çözüm olarak düşünülebilir. Konjonktürelliklere bereket!

Bunlar bir yana, gerçekten de *sistemik, temele ilişkin, yapısal, içsel bunalım* parametreleri atlanmakta, çözülen Kemalizmin devlet sistemi ve egemen ideoloji alanına *kattığı* bir şey görülmemektedir. O da şudur": Bir ideoloji olup olmadığı tartışmalı kemalizm ise, bu resmi ideolojinin güvenlik kuşağını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, resmi ideolojiye sızıp yerleşmesi kaçınılmaz olan başka ideolojik oluşumlar (örneğin kozmopolitizm), liberalizm, dincilik ve faşizm sistem içinde belirli sınırların ötesinde güçlenip dengeyi bozarlarsa, kemalizm bunları düzleyip sınırlarına geri çekilmeye zorlayan başlıca araç durumundadır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle son dönemdeki

bütün Mustafa Kemal edebiyatına karşın, kemalizm düzenin ve onun bekçilerinin has ideolojisi değil, bu ideolojideki çıkıntıları yeri geldiğinde düzleyecek olan mala'dır". (80) Çulhaoğlu aynı yerde, "günümüzün neo-kemalizmini, sınıflar arası konsolidasyon sağlayan yanıyla da görüp değerlendirmek gerekecektir" de diyor. Türkiye'de devlet, bugün medyanın kullandığı aşırı parçalı ideolojik motifler yanısıra anti-laik hareketlilikler ile Kürt hareketini yerli yerine oturtmada, her iki kesimin zaaflarını da kullanarak, bir kez daha, ulusal birlik ve laiklik temaları etrafında gerek bir konsolidasyon gerekse bir "kitle tabanı" yaratmaya çalışmaktadır. Sınıflı Türkiye'nin gerçekleri karşısında kuşkusuz bu konsolidasyon uzun süreli olmayacaktır; ancak yine de derin/çekirdek devlete kitlelerle ilişkilenme anlamında bir manevra alanı sağlayacaktır. Burada sorun, cumhuriyetçilik-milliyetçilik ve laikliğin, üçü de modern ideolojiler alanına girmekle birlikte, küreselleşme süreçlerinin, modernleşmenin ilk bürünüm ve kazanımlarını aşan ve sıkıştıran iktisadi-sosyal-kültürel etkileriyle nasıl eklemlenmeler yaşayacağı, hangi karşıtlıklar ortamında yetmezliğe düşeceğidir. İşte bu noktada bir dilemma alanı oluşturmak istenmiyorsa, sosyalist ideoloji ve almaşık kendi bütünselliği içinde güçlü bir şekilde devreye girmelidir. Başka türlü, bu ülke Kemalizm mitosundan kurtulamayacaktır.

Kemalizm bağlamında son olarak şunu söylemek istiyorum, sosyalist sol yalnızca Kemalizm (ve ilkeleri) üzerindeki bir tartışmadan bile bir *sosyalist perspektifin* çok önemli unsurlarını çıkarabilir. Burada kuşkusuz Kemalizme küfretmek gerekmiyor, ondaki "olumlu" ögelerle *dışsal bir zeminde, sosyalizmin kendi zemininde* bir ilişki kurmak ve onu daha fazla *dışsallaştırmak* gerekiyor.

Sosyalist hareket, Türkiye'de sosyalizmi gerçekten bağımsız bir ideolojik-siyasal çizgi haline getirecekse, bu yönde sağlanacak başarı, Kemalizmin kimi temaları ya da bazı sol Kemalistlerle aynı şeyleri söylerken bile kendi ayrıksılığını *doğallaşmış* bir şekilde hissettirmesiyle gerçekleşecektir. Örneğin gerek emekçiler gerekse burjuvalara, sosyalist hareket şunu düşündürtebilmeli: Sosyalistler özelleştirmeye karşı çıkıyorlar ama bunu Atatürk dönemi devletçiliği ve sonrasının KİT'lerine öykündükleri için değil, özelleştirmenin nedensellikleri hiç paylaşmaksızın, üstelik bu sisteme karşı çıktıkları için, üstelik sosyalizme geçiş ve sosyalizmin kamusal/toplumsal mülkiyeti öngörmesi itibariyle karşı çıkıyorlar. Bu noktada Kemalizm bir kez daha çözülecek, sol Kemalistler ise apışıp kalacaklardır. Örneğin bağımsızlık konusunda sosyalist hareket şunu düşündürtmelidir: Sosyalistler 1923'lerin, 50'lerin, 60'ların, 70-80-90'ların değişik bağımsızlık düzeyleriyle yetinmek istemiyorlar; onlar tam bağımsızlığın kapitalizmin ve dış ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla kazanılabileceğini söylüyor, tam bağımsız ve sosyalist bir Türkiye istiyorlar. Bu durumda Kemalizm bir kez daha çatırdayacak, sol Kemalistler ise sinirleneceklerdir, vb. vb. Özetle sosyalistler Kemalizmin bazı tekil temaları ile çakışmaktan ya da bazı sol Kemalistlerle belirli bir bütünselliğe sahip olması olanaklı olmayan benzer şeyleri söylemekten ürkmemelidir. Kemalizmin ya da sol Kemalistlerin tekil doğruları, olsa olsa sosyalizmin söylemlerine etki alanı oluşturan

ögeler olabilecektir. Sosyalist hareket, Kemalizmin ve sol Kemalistlerin *parçalılığını*; bu etkiler altındaki ilerici kitlenin ambale olmuş durumunu ve bir eksenden yoksun olduğunu saptamalıdır. Bu noktada sosyalist hareket, sözkonusu kitleye şunu düşündürtmelidir: Sosyalistlerin laisizmi, dine özgürlükçü temelde yaklaşmaktan ziyade, süreçci bir yaklaşımla onu basalamaya dönüktür; belki de doğru olan budur, siyasal islam belası belki de böylesi bir köktenciliği gerektiriyordur; bir daha Atatürk gelmeyeceğine ve o koşullar da oluşmayacağına göre...

Bir kez daha özetle, sosyalist hareket, *verili durum temelinde siyaset yapmaktan*, verili durum içine düşmeksizin, verili duruma *yeni veriler girdisinde bulunarak yeni bir verili durum oluşumunda parametre* olmalıdır. Ayrıca sosyalist hareket, "sol Kemalistler" denilen güruhun 1960'lardaki düzeyinden çok gerilediğini, sosyalizmle Kemalizmin ikinci dalgasının birbirlerine dönüştürücü aşı yapma koşullarının tamamen ortadan kalktığını; bugünkü Kemalizmin, tarihsel ilericiliğinden kat be kat uzaklaşmak zorunda kalıp gericileştiği, sağ ve devlet merkezli koktuğunu; sözkonusu gericiliğin dinamiklerinin onun. en "ilerici" dönemindeki sınıfsal belirlenim ve amaçlarınca koşullandığını; bugün ve yarın, sosyalizme evrilecek sol Kemalistin artık parmakla sayılacak kadar azaldığını gözetmelidir. Bugün *küreselleşme milliyetçiliğinin* İlhan Selçuklar, Ecevitler ve Bahçelileri yakınlaştırdığını; Nuh Mete Yüksel, Vural Savaş, Yekta Güngör Özden gibi faşizan Atatürkçüleri, en başta sol Kemalistlerin savunduğunu, sosyalist hareket ibret-i alem olarak "ilerici" kitleye, onları ayrıştırmak üzere anlatabilmelidir. Ve son olarak, sözkonusu "ilerici" kitlenin, *devlet partisinin* yedeğinde, "Atatürk milliyetçiliği"nden daha sorunlu bir şekilde tutulduğunu, karanlık günlerin *modern kitle tabanı* olarak hazırlandığını bilmeli ve anlatabilmelidir.

Taha Parla'nın haklı olarak değindiği, "Kemalizmin kapsayıcılığı" artık tuz buz olmuştur. Çulhaoğlu'nun da haklı olarak belirttiği gibi Kemalizm artık düzleyici bir mala'dır. Dolayısıyla, artık başağrısı, kalp sızısı çekilmeksizin de Kemalizm altedilebilir. Aslında sosyalist hareket, *fiili gelişme süreçlerinde* Kemalizmden kopmuştur. Artık yapılması gereken, bir *tören*'dir. Dolayısıyla,Şen ve Kozaklı'nın söylediği anti-kolonyal bir analize tabi tutmaya da *hiç* gerek yoktur. Eğer öylesi bir analize yönelinirse, gerçekten, de Kemalizm, bir kez daha "toplumsal pratik ve imgelemimizi kuşatmış" olacaktır.

Evet artık bir *tören* gerekiyor.

Modernleşmenin mevcut düzeyi

Bugün Türk Kürt ve diğerleriyle Türkiye insan, yeni deneyimlere hazır olma anlamında kurgucu ve perspektifli değildir. Yeniliklere, yenilikler kendini dayattığında açık olunur.

Acil olanların dışındaki şeylere ilgi zayıftır, yoğunlaşılmaz. Günü kurtarma, yaygın bir toplumsal özelliktir.

Diğer insanların düşüncelerine karşı demokratik davranılmaz.

Gelecek, belirsizlikler taşımaktır. Bugün, direnilemeyecek kadar sorunludur. Osmanlı ve cumhuriyetin ilk dönemleri, hatta 1950 ve 60'lar daha fazla huzurludur. Geleceğe değil,geçmişe ilgi daha fazladır.

Kendi hayatını planlamaya muktedir olunamaz. Zira aile, okul, iş yaşamının boğuculukları ve insanın kendini anlamlandırabileceği siyasal ve toplumsal ortamların zayıflığı (ve hatta yokluğu) insanı daha dirençsiz ya da daha fazla bireyci kılmaktadır.

Çevreye hükmedebilme, etkileyebilme gibi bir etkinlik ancak negatif yüklemiyle düşünülür. İnsansal amaçlara ulaşılabilirlik için gerekli bireysel- kolektif edim gereksinimi yeterince duyulmaz.

Dünyanın hesaplanabilir, kontrol edilebilirliği, ufuk çizgisi dışındadır.

Kadınların ve çocukların yaşama haklarının bilincinde olmak mı?" Yedirip içiriyoruz ya?" Ya da "tabii canım".

Bilim ve teknolojinin başarısı kuşkusuz ki kesin olarak iyi birşeydir. Yoksa televizyon seyredebilir miydik?

Adil dağılıma inancımız, elbetteki tamdır. Bütün mesele de budur.

Eğer bunlar doğru ise, modernleşmenin toplumsal öznesinin ne kadar zayıf olduğundan sözedebiliriz. Bu noktada sosyalizmin toplumun bütünü, çoğunluğu ya da önemli bir yekunu anlamına gelmeyen ama onlara *yönelik sınıfsal – toplumsal özne* ve *siyasal özne* kategorileri üzerinde daha fazla düşünülmelidir. Eğer bir içtenlik ve siyasal projeksiyon unsuru taşıyorsa, şu söz çok önemlidir: "Öznel faktörün rolü günümüz dünyasında olağanüstü büyüdü." (81) Eğer şimdi aktaracağım sözlerde biraz doğruluk payı varsa, gerçekten öznenin rolü özel toplumsal nedenlerle de büyüktür: "Tarih şuuru ve geleneğinin daima uyanık tuttuğu *millet yapımızda* komünizm kendini *aşağıdan yukarıya hissettiren bir ihtiyaç* olmaktan çok uzak olduğu için; Türkiye'de komünizmi teşvik eden, yakınlaştıran, *kitle hareketleri aramak, bulmak* oldukça güçtür. Fakat komünizmin *tahrik ettiği* veya kendi lehine *yorumladığı* birçok sosyal davranışlar, kitle hareketleri göstermek de mümkündür." (82)(abç.)

Bugün Türk modernleşmesinin iki yüzü vardır. İlki bu yazı boyunca sergilenmeye çalışıldı; bu Osmanlı'dan bu yana kapitalizmle kol kola giden, ordu ve bürokrasinin önemli rol oynadığı, baskı-özgürleşme diyalektiğinin en kısır ve en yanıltıcı biçimlerinin başat olduğu yozlaşmış modernleşme idi. Düğüm ve açılım halkası ise *siyaset* idi. Diğer yüz ise, bu yazıda içerilmiş ancak temel dinamik ve yönelimlere tabi olan islamcı cereyan idi. Moderniteye ilerici bir dinamik arayan, duygulanım yalakası sözde solcu bir yazardan izleyelim: "Dolayısıyla bugün kavramlarımızı sorgularken, ne 'kapitalizm-sosyalizm', ne de 'İslam (ya da herhangi bir başka din) – kapitalizm' ikilemlerinin pek bir açıklayıcı yanının olmadığının fark edilmesi gerekiyor. Bugünkü Müslümanların da 'kapitalizm' adı verilen maddi hayat ile iç içe olmaları, maddi hayat içinde 'Müslüman' kimlikleriyle var olmaları, modernitenin bu haliyle giderek gericileşen ve statükocu yapısına karşı, 'ilerici'

bir dinamiktir. Bugünkü İslami kimlik, yukarıda sözünü ettiğimiz 'sosyalizmlerin', hatta sosyalizmin adı bile okunmazken var olan çeşitli dinlerin bir parçası, bir devamıdır. Kendini çevreleyen maddi hayat (bankalar, gıda sektörü, giyim-kuşam, basın-yayın, iş örgütlenmeleri, konut ve her türlü alan) içinde, manevi cepheleriyle kendilerine ve bu hayata bir anlam kazandırmaya uğraşmaktadırlar." (82) Evet, gerçekten de islamcı kesimler de sözkonusu yozlaşmış modernleşmeye eklemlenmiştir.

İşte bu egemen formatlar ve onların iç gerilimlerinin gündemleri belirlediği bir ortamda, sosyalizmin kendi projeksiyonu; kapitalizm-emperyalizm eleştirisi, mücadele belirlenimleri ve aygıtları, hegemonya ve etkinlik alanları, devrim-iktidar perspektifi, sosyalizm tasarım ve ütopyaları ile canlandırılmalıdır.

Bu, modernleşmenin ayrışması, sosyalist modernleşmenin bayrağının açılmasıdır. Bunun için siyasal özne, bunun için sınıfsal-toplumsal özne... Yalnızca 'nasıl bir sosyalizm' için, yalnızca 'taban inisiyatifi' vb. için değil. Bugünden yarına, bu sorunların da belirli bir bütünsellik içinde halledilmesi için...

Bugün önümüzdekİ pislik, kapitalizm, onunla köktenci/bütünsel bir karşıtlık oluşturmadan, altedilemez Demokrasi mücadelesi bile verilemez. Çünkü onu da *koşullayan, belirleyen, biçimlendiren bir dün ve bugün* var.

Modernleşmede hamle

Marshall Berman, modernleşmeye ilişkin gerçekçiliği, dümdüz bir rotada geliştirmiyor. "*Modern olmak*, kişisel ve toplumsal yaşamı bir girdap deneyimi gibi yaşamak; insanın kendini ve dünyasını sürekli bir *çözülüş*, yenilenme, sıkıntı, kaygı, belirsizlik ve çelişki içinde bulması demektir. Kısaca, katı olan her şeyin ergiyip havaya karıştığı bir evrenin parçaları olmak...Öte yandan bir *modernist olmak*, insanın kendini bu girdabın akıntıları arasında, *mahvedici akışının ortaya çıkmasına izin verdiği gerçeklik, güzellik, özgürlük ve adalet biçimleri arayışında olmak* demektir" diyor. Berman modernizmin bugünkü sürdürülme koşulunu ise şöyle açıklıyor: "Modernizm, ancak *geçmişin moderniteleriyle arasındaki hem yakın, hem de düşmanca bağları canlı kılarak* bugünün ve geleceğin modernlerinin özgürleşmesine katkıda bulunabilir" (84) (abç) diyor. Sanırım bu yaklaşımlar, sivil toplumcuların vb., dünü kaldırılamaz ağırlıklar ve lanetlilikler zinciri içinde tanımlayıp, önemsizleştirmelerine ve sistem içi devinimi başat kılma çabalarına karşı anlamlı bir direnç oluşmasına, bir çerçeve unsuru olarak katkıda bulunabilir.

Geleceğe yönelimin nasıl olacağı ise, her zamanki gibi kilit önemde bir konudur. Franco Moretti, "modern trajedi" olarak sosyalizmin politik edimini masaya yatırıyor ve diyor ki: "Trajedideki hakikat ve krizin birbirlerine karşılıklı bağımlılığı klasik devrimci politika retoriğini haber vermektedir". Moretti, hakikat ve kirizin nasıl ayrıştığı ve kapitalizmin nasıl yaşadığını, devrimci politikanın hangi tür süreçleri gereksindiğini hep yapıldığı gibi kuşkusuz açıklamıyor. Yapılan, hep yapıldığı gibi olumsuzlamadır. Moretti,

dün-bugün-gelecek örgüsüne sahip olsa da, bugünkü ya da yarın ki hakikat ile krizin birbirine bağımlılığından türeyecek devrimci olanakları minimize etmeye çalışmaktadır. Hakikat ile kriz arasında bir bağ kurulmayacaksa, o halde şu minimize etme çabası da yalnızca devrimci sosyalizmi zayflatma anlamını taşıyacaktır: "Asıl vurgulamak istediğim, devrimin ne kendisinin bir değer olarak ne de değer türeten bir mekanizma olarak değil, belirli bazı koşullardaki belirli bazı değerlerin mümkün bir *sonucu* olarak görülmesi gerektiği". (85) Moretti kriz fetişizmine karşı çıkarken, krizlerin devrimci politikada nasıl anlamlanacağını da yadsıyor. Bir devrimin belirli bazı koşullardaki belirli bazı değerlerin mümkün bir sonucu olması, burjuvazi ve liberaller dahil hiç kimsenin yadsıyamayacağı bir belirlemedir. Peki de belirli değerlerin mümkün bir sonucu, neden kendisi bir değer olmuyor ve değer türetmiyor? Bir değerler bileşkesi olmayan ve belirlemeci değer türetmeyen bir devrimi kim ne yapsın ki? Gerçekte buradaki sorun devrimin minimize edilerek belirleyici an ya da dönemin buharlaştırılmasıdır. Bu noktada Marksizmin, *devrim süreci-devrim dönemi-siyasal devrim-toplumsal devrim* yaklaşımı, en ala sivil toplumcu ve benzerlerinin süreç kurgularından çok daha fazla ve gerçekten devrimci *süreç*ci bir içeriğe sahiptir.

Bu sürecin devrim uğrağını Perry Anderson şöyle betimliyor: "Devrim çok hassas bir anlam taşır: bir devlet düzeninin alttan politik devrilişini ve yerini bir başkasının alışını ifade eden bir terimdir. Zamanla anlamını zayıflatmak ya da onu toplumsal alanın tüm bölümlerine yaymak bize hiçbir şey kazandırmaz. Birinci halde, bir 'kültürel devrim' ilanıyla birlikte Maoizm ideolojisinde olduğu gibi, psikolojik ve etik değişimlerden fazla bir şey ifade etmeyen reformlardan-Sosyal demokrasinin benzer versiyonları ya da modern Avrokomünizm ideolojisinde olduğu gibi etki ve derecesi - önemsenmeyen basit değişimler- ayırdedilemez hale gelir. Tüm politik sonuçlarıyla birlikte terimin bu gelişigüzel değer düşürümüne karşı, devrimin sürekli olmayan ve dakik bir süreç olduğunda ısrar etmek gerekir. Yani devrim, zaman içinde sıkıştırılmış ve hedefte yoğunlaşmış belirli bir başlangıcı- eski devlet aygıtına dokunulmadığı zaman - ve sınırlı bir sonu olan, aygıt tamamıyla yıkıldığında ve yerine yeni bir tanesinin inşaa edildiği ihtilalci bir politik değişimin *bir bölümüdür.* Çağdaş bir post-kapitalist demokrasi yaratacak sosyalist bir devrimin özgül yanı, yeni devletin, toplumun bir bütün olarak ortak yaşamına yönelik kendi öz çözülüşünü uygulanabilir sınırlarına yönelik geçişselliğidir." (86) (abç)

Anderson, daha önce alıntı yapılan Moretti'nin değindiği bir konuda önemli ayrım çizgileri çekiyor. Anderson *Maoculuğun, sosyal demokrasinin* ve *Avrupa Komünizmi*nin, yaklaşımından farklı olarak, devrimin etki ve derecesi önemsenmeyen değişimlere indirgenmesine karşı çıkıyor. Biz bu akımlara, birbirlerini koşullayan *radikal demokrasiciliği* ve *devrimci demokrasinin güçten düşmüş dönemleri* ile *yeni sol* ve *sivil toplumculuğu* ekleyebiliriz. Sosyal demokrasi hariç bütün bu akımları onore edecek, en ileri kavram, *toplumsal devrimin reformizm* versiyonudur.Reformizm sözcüğünü bilinçli olarak kullanıyorum, zira bu akım ya da belirlenimler, örneğin Marksizmin temel

vektörleri olan, emek-sermaye çelişkisi, bu eksendeki geniş haleli sınıf mücadeleleri, devrim–iktidar uğrak ve süreçleri, proletarya diktatörlüğü, devlet-toplum geçişkenliklerinin örülmesi ve devletin böylece sönümlenmesi konularında, toplumsal formasyon ve onu oluşturan yapılara son derece evrimci, pasifist, tikel girdilerle yetinmektedirler. Bu nedenle sözkonusu "akım"lar, Marksist toplumsal devrim perspektifinden ayrışmaktadırlar. Zira Marksist bir toplumsal devrimin ana, esas, belirleyici bir geçiş momenti vardır. Bu da bir toplumsal devrimi önceleyen siyasal devrimdir. Anderson'un "sosyalist bir devrimin özgül yanı, yeni devletin, toplumun bir bütün olarak ortak yaşamına yönelik kendi öz çözülüşünü uygulanabilir sınırlarına yönelik geçişselliği" olarak tanımladığı toplumsal devrimin zeminini oluşturan siyasal devrim, sözkonusu geçişselliğin siyasal düzlemdeki olmazsa olmazıdır.

Anderson, siyasal devrim ile modernizmi, Marshall Berman'ın iyimser ve gerçekçi modernizm yorumuna, yerinde bir fren, daha doğrusu yerinde bir anlam katarak, *kültürel modernizm* alanının baskın karakterine dikkat çeker ve şunları söyler: "Kendimize, devrimin (sermaye düzeninin dakik ve onulmaz bir parçalanışı) modernizmle (zamansal hiçliğin akışı) ne ilişkisi olmalıdır diye sorduğumuzda cevap, onu kesinlikle sona erdirmelidir olacaktır. Çünkü çağdaş bir sosyalist kültür, basitçe sonra gelen diye tanımlanan yeniyi, eskinin kalıtılarına teslim etmek üzere gözü doymaz bir biçimde aramaz fakat daha çok, aynı dönemin stil ve pratiklerinin daha önce var olduğundan çok daha fazla olan çeşitliliğinde farklılığı arttırır: artık sınıf, çekişme ve cinsle bölünmeyen, eşitlerin özgür toplumunu yaratacak yaşamın mümkün yollarının kompleksliliği ve çokluğu üzerinde anlaşmazlık bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, estektik yaşamın kesilişleri bu konuda dikey değil yatay işlemektedir. Takvim, sanatsal biçimliliği ezmek ya da örgütlemek üzere yarıda kesilir. Sosyalist devrim görevi, bu anlamda, modernliği ne sürdürür ne de uygular, fakat onu lağveder." (87)

Anderson, genel olarak modernizm süreçlerinin belirlediği kültürel kültürel modernizmin, kapitalizmin 1945'ler sonrası yozlaşmasına koşut olarak, oluşan *çeşitliliğe* uyacak bir *uyumu* değil, çeşitlilik içindeki *farklılığı* artırmayı öneriyor. Bu belirtik faklılıkta, *mevcut modernizmde* varolanın tersine, artık *sınıfın çekişme ve cinsle bölünmeyen çokluğu* üzerinde ayrımsal bir anlaşmazlık bulunduğunu belirtiyor. Anderson yerinde bir müdahalede bulunuyor, zira *mevcut* modernizm ve onun ideolojik *yansımaları* sınıfı *çekişme, bilinç farklılıkları ve cins olarak* bölmeye çalışmaktadır. Burada bu konulara ilişkin sanatsal ve estetik, kapitalizmin etkilediği modernizm koşullarında alabildiğine *yatay bir içerik ve tarzda* işlemektedir. Anderson bu anlamda, sosyalist devrim görevinin, modernliği ne sürdüreceğini ne de uygulayacağını, onu lağvedeceğini söylüyor.

Daha açığı, modernizm, mevcut modernliklerin sıkışmasının yükünü bütün iyimserliği ve gerçekçiliği ile taşıyıp, sosyalist devrime aktarmakla yükümlü oluyor. En ilerici diyalektik yaklaşımla modernizm, bütün ilerici dinamiklerinin çirkin kullanımıyla kendini

olumsuzlayarak, ancak *başka* devrimci dinamiklere tabi kılarak, sürekliliğini ve yenilgisini yaşıyor. Yenilgisini yaşıyor çünkü doğrusal bir devamı yok.

Sosyalist devrim, bu anlamda köktenci bir kopuştur. Üzerinde yükseldiği, devraldığı ise, gerçekte hep aşarak, yeniden üreterek yaşatacağı, bugünde ve gelecekte üretilecek bir geçmişin en ileri, en doyurucu ögeleridir.

Bu anlamda sosyalist devrim, içeriğinin, kopuşunun en sürekli kılınmış bir kopuş ve sıçrama anıdır. Bu anlamda modernizmi lağveder, onu aşar.

Kemalist modernizm ise, modernizm süreçlerinin bir alt kodu olarak, zayıf halkalarından birini oluşturmaktadır. Bu ülke özgülündeki aydınlatma-bastırma pratiğinin bir ifadesi olan Kemalizm, hedef sınırlılığı (kapitalizm ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak) itibarıyla, bizzat öngördüğü sistem içinde aşılmıştır. Fakat bu ülkenin gelişme süreçlerine kattıkları ile, bazı yönleriyle hep yaşayacaktır. O da, Türkiye'nin geleneksel yapı formları gibi *sade* bir konuma oturtulmalıdır. Halkımızın tutucu olması yanısıra dayanışmacı özellikler taşıması, nasıl bizim için objektif bir veri ise, Kemalizmin iç dilemmaları da böyle karşılanmalıdır. Nihayetinde rahat olunmalıdır; devrimciliğin turnusolu güncel hoplama-zıplamalar değil de devrim perspektifindeki *bütünsellik* ise, gerçekten rahat olunmalıdır.

Notlar

1- Fuat Ercan; *Gelişme Yazını Açısından Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Sarmal Yay., 1. Baskı, Haziran 1996, s. 111 Ayrıca bkz. Levent Köker; *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay., 3. Baskı, Temmuz 1995, s. 40-41

2- Cihan Dura; Atatürk Ulusçuluğu Üzerinde Bir Deneme, *Kavram*, Ulusalcılık sayısı, Ankara, Ocak 1998, s. 17

3- Serdar Şen; *Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Birinci Baskı, Ağustos 1996, s. 11

4- Metin Çulhaoğlu; *Tarih Türkiye Sosyalizm*; Gelenek Yay., Mart 1988, s. 112-113

5- Sungur Savran; "Osmanlıdan Cumhuriyet"e,: Türkiye'de Burjuva Devrimi Sorunu", *11. Tez Kitap Dizisi*, Sayı: 1, Kasım 1985, s. 206

6- M. Çulhaoğlu; *age*, s. 124-125

7- Erik Jan Zürcher; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., 3. Baskı ,1998, s. 13-14

8- Feroz Ahmad; *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yay., Birinci Baskı Ekim, 1995, s. 10

9- E. J. Zürcher; *age*, s. 193

10- Levent Köker; *age*, s. 129-130

11- L. Köker; *age.*, s. 130-131-132

12- Şerif Mardin; *Türk Modernleşmesi*, Makaleler, 4, Derl. Mümtaz'er Türköne -Tuncay Önder, İletişim Yay., 5. Baskı, 1997, s. 71-72

13- Sungur Savran; *agkd*, s. 179-180

14- S. Savran; *agkd*, s. 182

15- S. Savran; *agkd*, s. 187-88

16- S. Savran; *agkd*, s. 193-94-96-97-206

17- S. Savran; *agkd*, s. 209

18- S. Savran; *agkd*, s. 213

19- S. Savran; *agkd*, s. 179

20- S. Savran; *agkd*, s. 208
21- Ali Rıza Tura; *Kemalist Devlet*, Kardelen Yay., 1998, s. 49
22- Metin Çulhaoğlu, "Türk solu ve Kemalizm (henüz bıktırmadıysa)", *Avrupa'da ve Türkiye'de Yazın*, Yıl 17. Sayı: 83, Kasım 1998, s. 13
23- Ş. Mardin; *age*, s.78
24- Ş. Mardin; *age*, s.19
25- Ş. Mardin; *age*, s.76
26- Ş. Mardin; *age*, s.78
27- Ş. Mardin; *age*, s.79
28- Ş. Mardin; *age*, s.77
29- Ş. Mardin; *age*, s.27
30- Ş. Mardin; *age*, s.285-86
31- F. Ahmad; *age*, s.10-11
32- F. Ahmad; *age*. s.13-16
33- F. Ahmad; *age*. s.16-17
34- S. Şen; *age*. s.22
35- S. Şen; *age*. s.100
36- S. Şen; *age*. s.102
37- S. Şen; *age*. s.37
38- S. Şen; *age*. s.127
39- S. Şen; *age*. s.179-180
40- S. Şen; *age*. s.180
41- Martin van Bruinessen; *Kürdistan Üzerine Yazılar*; Çev: Nevzat Kıraç vd., İletişim Yay., 3. Baskı, s.339
42- F. Ahmad; *age*. s.312
43- Ş. Mardin; *age*, s.293
44- Ş. Mardin; *age*, s.238
45- Ş. Mardin; *age*, s.342
46- E. J. Zürcher; *age*, s.412
47- E. J. Zürcher; *age*, s.420
48- F. Ahmad; *age*, s.306
49- F. Ahmad; *age*, s.308
50- Tanıl Bora; Yeni Sağ ve Yeni Siyaset: 'Herşeyden Biraz' *'İktisat Dergisi*, Sayı: 360, Ekim-Kasım 1996, s.69
51- Betül Yarar; "1980'ler Türkiye'sinde Yeni Sağın Yükselişi, *Mürekkep*, Sayı:10/11, 1998, s.54
52- Korkut Boratav; "2000'e Doğru Türkiye'de Popülizm", *Mürekkep*, Sayı: 10/11, s.9
53- K. Boratav; *agd*, s.11
54- Metin Çulhaoğlu; *İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği*, Özgür Üniversite Kitaplığı-17, Öteki Yay., Birinci Basım Eylül 1988, s.74
55- M. Çulhaoğlu; *age*, s.75-76-77
56- Nurdan Gürbilek; *Vitrinde Yaşamak—1980'lerin Kültürel İklimi*, Metis Yay., İkinci Basım, Ağustos 1993, s.7-8
1980 ve 90'ların kültürel iklimine ilişkin önemli ve sol tarafından hakkı pek verilmeyen kitaplar arasında, Hayri Kozanoğlu; *Yuppieler Prensler ve Bizim Kuşak*, Can Kozanoğlu *1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları-Cilalı İmaj Devri*'ni, ve yine Can Kozanoğlu'nun *Pop Çağı Ateşi*'ni kaydedebilirim.
57- N. Gürbilek; *age*, s.9-10
58- N. Gürbilek; *age*, s.112
59- N. Gürbilek; *age*, s.115
60- Levent Cinemre-Ruşen Çakır; *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis Yay., Birinci Basım, Aralık 1991, s.45-54
61- Mustafa Şen-S. Tamer Kozaklı; "ÖDP ve Kemalizm: Rivayetten Siyasete", *Mürekkep*, Sayı: 9, s.43
62- Levent Köker; *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitapevi, Kasım 1992, s.184-195
63- Metin Çulhaoğlu; "İzm" ve "İst", *Sol*, 12 Mart 99, Sayı: 27, s.15
64- Engin Erkiner: "Türkiye Solunun kısa Kemalizm Tarihi", *Avrupa'da ve Türkiye'de Yazın*, Yıl: 97, Sayı: 83, Kasım 1998, s. 9
65- Metin Çulhaoğlu; "*Türk solu ve Kemalizm (henüz bıktırmadıysa), agd*", s.12

66- Betül Yarar; *agd*, s.53-54
67- Süreyya Tamer Kozaklı; "Yerliler ve Kırmızı Urbalılar", *Mürekkep*, Sayı: 6 Kış-Bahar 1996, s.50
68- Mustafa Şen-S. Tamer Kozaklı; *agd*, s.41-42
69- M. Şen-S. T. Kozaklı; *agd*, s.42
70- Ufuk Uras; *ÖDP Söyleşileri*, Alan Yay., Birinci Baskı, Kasım 1999, s.120-121
71- Metin Çulhaoğlu; "ÖDP ve Siyaset", *Sosyalist Politika*, Sayı: 14, Eylül 1997, s.82-83
72- İnönü Alpat; *Şimdi Solun Zamanı* içinde, Doruk Yay., Ekim 1996, s.85-86
73- İ. Alpat; *age*, içinde, s.270
74- Yalçın Küçük; "Kemal Paşa'ya saygı ve kemalizme savaş zorunludur, *Demokrasi*, 9 Haziran 1996, s.2
75- Ali Yakup Mim; "Cumhuriyet, Kemalizm, Çetinkaya", *Özgür Bakış*, 29 Haziran 1999, s.2
76- Taner Akçam; *Türkiye'yi Yeniden Düşünmek*, Birikim Yay., 1. Baskı, Temmuz 1995, s.7
77- T. Akçam; *age*, s.8-9-10
78- SBP; *Sosyalizm Gelecektir, Gelecek Bugünden Kazanılacaktır*, Mayıs 1992, s.3-5-7
79- T. Akçam; *age*, s.10-11
80- M. Çulhaoğlu; "Türk Solu ve Kemalizm...", *agd*, s.12
81- ÖDP- Sosyalist Eylem Platformu Bülteni, "*Sosyalist Eylem*", Sayı: 6, 15 Ekim 1999 içinde; *Tezler*, s.3
82- Aclan Sayılgan; *Komuna*, Milli Hareket Yay., İstanbul 1969, s.12
83- Cezmi Ersöz; *Haritanın Yırtılan Yeri*, İletişim Yay., 3. Baskı, Haziran 1995, s.153
84- Marshall Berman; *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peber, İletişim Yay., 1. Baskı, Kasım 1994, s.444-445
85- Franco Maretti; "Hakikat Anı", Çev.: İskender Savaşır, *Defter*, Bahar 1995, Yıl: 8, Sayı: 23 içinde, s.26-28
86- Perry Anderson-Ellen M. Wood; *Modernizm Post Modernizm ya da Kapitalizm*, Çev. Ali Türker Erdağı- Çağla Ünal, s.29-30
87- P. Anderson; *age*, s.31

TÜRKİYE SOSYALİSTLERİ VE KÜRTLER

Engin ERKİNER

Giriş

Türkiye sosyalist hareketi tarafından yapılan politik analizlerin ciddi bir eksiği var. Bu eksik, yaşanılan coğrafyayı ve onun insanını yeterince tanımamaktan kaynaklanıyor. Politik analiz, teorik analizden ibaret değildir. Bu nedenle, politik bir analizin eleştirisi de sadece genel teorik doğrular temelinde yapılamaz. Sosyalistlerimiz arasında, parlak teorik analizler yapmakla birlikte, iş somuta gelince pratikten birşey anlamayanların sayısının az olmaması, hiç de garip değildir. Dahası, birçok sosyalist kişi ve örgütün söyledikleriyle yaptıkları arasında ciddi farklar bulunmasının nedenlerinden birisi de burada yatar. Söylenen kitaba uygun olmak zorundadır, pratikte ise başka şeyin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle ikisi birden yapılmaya çalışılır. Böylece hem hayata hem de kitaba uyulur; kitapla hayat birbirine uymuyorsa, bu da o ikisinin sorunudur.

Türkiye için politik analiz yapmak oldukça zor; bu zorluk, ülkenin dünyadaki birçok gücün kesişme alanında bulunmasının yanı sıra, söz konusu alanın tarihten gelen çok kültürlü ve oldukça karmaşık yapısından da kaynaklanıyor. Türkiye insanı Anadolulu olmasının yanı sıra Balkanlı, Ortadoğulu, bir oranda da Kafkasyalıdır. Türkiye Cumhuriyeti yönetimleri bu büyük çeşitliliğin değişik unsurlarını bir arada tutmaya çalışmak yerine, hepsini teke indirgemeye yönelmeyi tercih etmişler; bu konuda ya Kürtler örneğinde olduğu gibi kendileri açısından yeterince başarılı olamamışlar, ya da hedefledikleri Batılı tipinin bu toprakların insanına yeterince uygun olmadığı olgusuyla karşılaşmışlardır. Ortaya çıkan sonuç, uzun zamandan beri birlikte varolan değişik özelliklerin uyumlu bir karışımı değil, eklektik olarak yanyana durmasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "batı ve doğuyu kaynaştırmaya çalışırken çift karakterli insanlar yarattık" saptaması, öz olarak doğru, ama eksiktir. Bir bütün olarak alındığında Türkiye insanında ikiden fazla karakter vardır. Cumhuriyet yönetimleri doğu ile batı'yı birleştirmeye çalışırken, bunları tek'e indirgemiş, yani doğu ve batı'nın ne olması gerektiğini de kendileri belirlemiştir. Hangi doğuyla hangi batı, doğu ve batı birer çeşit değildir ki! Balkan insanı -ya da o bölgenin güçlü etkisi altında kalmış insanlarımız- batılıdır, ama bu batılılık Batı Avrupalılıktan -ya da öyle olmaya öykünmekten- farklıdır; tıpkı Kafkas ya da Ortadoğulu olmanın farklı doğululuklar olması gibi.

Türkiye insanında bütün kişilikler bir aradadır; o Ortadoğulu, Batı Avrupalı, Kafkasyalı ve Balkanlıdır. Bu özellikler birleşmeden yanyana durur ve belirli bir dönemdeki somut kişilik ya da davranış tarzı, "biraz ondan biraz bundan" karışarak

ortaya çıkar; farklı bir somut durumda farklı bir karışımla karşılaşmanız da kuvvetle muhtemeldir.

Biraz daha özele inecek olursak; konu, Kürtlerle ve özellikle PKK'nin son yönelimiyle ilgilidir. Kürtler, Türklere göre daha Ortadoğulu bir halktır. Aynı olgu PKK için de söylenebilir. PKK, Türkiyeli birçok örgüte göre daha Ortadoğuludur. Bu bölge, Batı anlayışıyla kavranamaz. Bunun en canlı kanıtı Kürtlerin kendi arasındaki ilişkilerde görülebilir. Mahmut Baksı'nın İran Kürdistanı kökenli Kasımlo ve yanındakilerin İran gizli servisince öldürülmesi üzerine söyledikleri, bu bakımdan aydınlatıcıdır:

"Bu arada Kasımlo'nun 24 yıl ülkesinden ve dolayısıyla Ortadoğu'daki politik alışkanlıklar ve geleneklerden uzak kaldığını anımsatmalıyım. O, Avrupa kültürü ile büyüdü ve çoğu kez Kürt sorununa Avrupalı gözüyle baktı. Konuya çağdaş bir biçimde yaklaştı. Oysa ne Kürt toplumu ne de yöre ülkeleri toplumları o çağdaş düzeye erişmiş. Ortadoğu'da siyasi sorunlar yine yüzyıllar öncesinden gelen, kalıplaşmış ayak oyunlarıyla çözümleniyor. Kasımlo bu oyunları göremedi. Ve bu oyunlara kurban gitti. Nitekim Talabani ve Barzani bu tür oyunları bildikleri, öngördükleri ve tanıdıkları için birçok katliam teşebbüsüne karşın yaşıyorlar. Onlar klasik Ortadoğu siyaseti oyunlarının bilincindeydiler. Kasımlo, Avrupa tarzı siyasi yaklaşımının ve açıklığının kurbanı oldu. O, İsveç veya Fransa'da çok iyi bir diplomat olabilirdi. Ama ülkesinde önder olarak ne kadar başarılı olduğunu gördük. Nitekim 1979'da Şah'ın "düşmesi"nden sonra bazı önderler arasında 'Biz mollalardan daha akıllıyız. Okumuş, yazmışız. Haklarımızı onlardan kolayca alabiliriz. Ne de olsa Avrupa tipi eğitim gördük' anlayışı geçerliydi. Ama süreç içinde mollaların Ortadoğu politikasını ve toplumunu PDK‹ önderlerinden daha iyi çözdükleri ortaya çıktı. Avrupa'da geçerli olan kültür, siyaset ve toplum anlayışları Ortadoğu'da geçerli değil."(1)

Bir toplumun sınıf analizini yapmakla yetindiğinizde doğru -ama yetersiz- saptamalar yaparsınız. Teorik analiz ile politik analiz arasındaki fark da buradadır; ilkinde toplumun genel analiziyle yetinirsiniz, ikincisinde ise -ilkine ek olarak- bu toplumun nasıl değiştirilebileceği üzerine de saptamalar yapmanız gerekir. Burada, işin içine, genel bir sınıf analizi için gerekli olmayan olgular da girer. Şöyle de denilebilir: bir ülkenin genel sınıf analizini yapabilmek için o ülkeden olmak gerekli değildir. Örneğin İngiltere'de oturup Türkiye'nin sınıf yapısını doğru olarak analiz edebilirsiniz. Toplumu değiştirmek ise orada oturmayı, dahası -hatta daha önemlisi- toplumu iyi tanımayı gerektirir. Bunu özellikle belirtiyorum çünkü bir halktan olmak, o halkın içinde oturmak, o halkı ve ülkeyi gerektiği oranda tanımak anlamına gelmez.

Uzaktan bakarak Ortadoğu'yu anlayamazsınız; orada yaşamış, orayı tanımış olmanız gerekir. Ne var ki, sadece Ortadoğu'da yaşayarak o bölgeyi ve halkları yeterince tanımak da mümkün değildir. Ortadoğu'da yaşayarak Ortadoğu'yu anlayamazsınız, dışarıdan da bakabilmeniz, bunu yapabilecek düzeyde teorik bilgi ve hayat tecrübesine sahip olmanız gerekir.

Ortadoğu'da örgüt ve önder

PKK'yi -önemli bazı ayrım noktaları olmakla birlikte- bir Ortadoğu örgütü, Abdullah Öcalan'ı bu bölgedeki bir önder olarak ele aldığımızda; anlaşılmaz hatta çelişkili gibi görünen birçok tutum açıklığa kavuşur. Bu, herşeyden önce ne olup bittiğini anlamak için önemlidir. Anladıktan sonra herkes buradan istediği sonucu çıkarabilir, ama önce anlamak koşuluyla.

Ortadoğu bölgesindeki devrimci örgütlerin önde gelen ilginç özelliği, bulundukları alanı dünyanın merkezi, kendi yaptıklarını da eşi bulunmaz, ilk kez gerçekleştirilen şeyler sanmalarıdır. PKK'nin ve Ortadoğu'da konumlanmış çeşitli Türk ve Kürt örgütlerinin yayınlarında bu bölgenin dünyada önde gelen önemi hakkında birçok yazı bulabilirsiniz. Ortadoğu'nun önemli bir bölge olduğu kuşkusuz, ama ne var ki, tarih boyunca bu bölgedeki değişimler hep dışarıdaki güçler tarafından belirlenmiştir. Devlet sınırlarının çizilmesinde bile belirleyici olan bölge halkları ya da egemen sınıflar değil, Batı Avrupa ülkeleri ile ABD olmuştur. Bu nedenle sadece Ortadoğu'ya bakarak burayı anlamak mümkün değildir, dünya geneline bakacak ve onu anlayabilecek kadar birikimi olmayan Ortadoğu'yu da anlayamaz.

Biriciklik ve en üstün olma duygusu bir oranda bilgisizlikten, bir oranda da islamiyetten gelmektedir. İslam, yüzyıllardan beri, Türkler ve Kürtler dahil bölge halklarının yaşamına derin şekilde yerleşmiş, bölge halklarının kültürünün temel unsurlarından birisi olmuştur. İslamın etkisi dinle ilgisi olmayanlarda, tanrıtanımazlarda da görülebilir. İslam kendisini en üstün, benzeri bulunmayan bir din sayar, diğer tüm dinlerin üzerinde görür. Türkiye'nin en "modern" sol partisi sayılan ÖDP'ye bile yansıyan biriciklik duygusunun temelinde, bilgisizliğin yanısıra islamın kültürel etkisinin de önemli yeri olduğu düşüncesindeyim.

PKK'de konuyla ilgili son örnek "kadın partisi"yle ilgilidir. Geçtiğimiz aylarda Batı Avrupa'da PKK'ye paralel faaliyet yürütecek olan bir kadın partisi kuruldu. Konuyla ilgili yapılan yayınlarda, böyle bir partinin ilk kez Kürt kadını tarafından kurulduğu yazıldı. Oysa ki, bırakalım başka bölgeleri, Batı Avrupa'da kimisi kurulmuş kapanmış, kimisi halen faaliyet gösteren, üstelik seçimlere de katılan kadın partileri var. Burada sorun sadece bilgisizlikten gelmiyor, insanların böyle bir inanca ihtiyacı var. Türkiye Kürtleri de tıpkı Türkler gibi derin bir kimlik sorunu yaşıyorlar. Bugünün dünyasında kendilerine bir yer bulamamışlar, ya da buldukları -bulundukları- yerle istekleri birbirinden çok uzak. Kürtlerde bu sorunun yok gibi görünmesi aldatıcıdır; yakın zamana kadar Kürt yoktu ki, Kürt kimliğinin sorunları olsun. Anadolu Türkleri için bu sorun Türkleşme akımıyla birlikte, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve özellikle de Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra başladı. Anadolu Türkleri tarihte geç kalmış bir ulus, bu bölgedeki Kürtler ise çok geç kalmış. Bu nedenle, geç kalmış ulusçuluğun sorunlarını şiddetli biçimde yaşamalarında şaşılacak yan yok; hatta denilebilir ki, çok geç kalmış ulusçuluğun sancılarını Türklere göre daha şiddetli değil, biraz daha hafif yaşıyorlar. Anadolu Kürtlerinde -tıpkı Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türklerde görüldüğü gibi-

tarihi kendisiyle başlatmak, bütün eski uygarlıkların yaratıcısı olmak akımı, bu "tarihsel" akım, bir dönem Cemşid Bender'de ifadesini buluyordu, ama yayılamadı. "Türk Tarih Tezi"ni eleştirirken gerçekte yapılanın "Kürt Tarih Tezi" oluşturmaya yöneldiğini çeşitli uyarılar sonucu kısa sürede anladılar. Tarih sahnesine oldukça geç çıkan bir ulusçuluk için, geçmişte başka ulusçulukların yaptığı aşırı hataları tekrarlamamak, en azından aynı oranda yapmamak gibi bir olanak da var.

Ortadoğu önderi herşeyi bilir; kendisi için herhangi bir konuda az bilgili olmak, dolayısıyla fikir ileri sürmemek geçerli değildir. Abdullah Öcalan'ın üzerinde konuştuğu ve yazdığı konuları liste haline getirmek mümkün değildir. Savaş, kişilik sorunu, aile, sosyalizm, Türk ve Kürt tarihi, din, kadın, aydın... aklınıza ne gelirse. Zeki Müren öldüğünde onunla ilgili de bir değerlendirme yapmıştı. O'nun bu özelliğinin çevresinde yeralan çeşitli okumuş kişiler tarafından da sürekli beslenmesine bakıp, yanılmamak gerekir. Bu, bilinçli yaratılmış bir özelliktir; çeşitli kişiler tarafından desteklenmesi bu bilinçliliği ortadan kaldırmaz.

Ortadoğu bir peygamberler bölgesidir; Musa, İsa ve Muhammed bu bölgeden çıkmıştır. Buradan hareketle Öcalan, bölge halkları için sürekli inandırıcı olmanın ancak peygamberlikle mümkün olabileceği sonucuna varır. Rafine kültüre sahip okur, bu saptamayı gülümsemeyle karşılayabilir; bu ise, ne olup bittiğinden fazla şey anlamadığını gösterir. PKK sık sık hızlı değişiklikler yaşayan bir örgüt. Bu konudaki son örnek, silahlı savaşa son verilmesidir. On beş yıldan beri -yapılan başka faaliyetler olsa da- savaşa göre şekillenmiş bir örgütte, hem de kısa sürede savaşı bırakmaya karar veriyorsunuz. Bu kararın ilk ateşkese, 1993'e kadar uzanan bir geçmişi var, ama yine de oldukça hızlı ve radikal bir karardır. Bu kararın ardından PKK'nin parçalanacağını düşünenler, aradan aylar geçmesine karşın ciddi bir bölünmenin ortaya çıkmadığını gördüler. Uzaklaşanlar, kopanlar, moralleri ciddi olarak bozulanlar var; ama ciddi bir bölünme yok. Bunu sağlayan Öcalan faktörüdür. Önder kadrolar da dahil olmak üzere birçok kişi yönelinen yeni sürecin açıklamasını ancak oldukça yetersiz biçimde yapabiliyor. Bunun başta gelen çaresi, Öcalan'a inanmak ve bağlılıktır. Muhalifler, kuşku duyanlar, "sürece inanmayanlar" için ilk suçlama "Öcalan'ı ve onun şahsında PKK'yi anlamamak ve inanmamaktır". Burada sözkonusu olan şu veya bu oranda bilimsel değil, dini bir söylemdir. Öcalan'ın söylediklerine inanmamak ya da kuşkuyla yaklaşmak, kutsal bir kişiden ve onun temsil ettiği gerçekten kuşkulanmak demektir. Türkiye devletinin, en azından Öcalan'ın yakalandığı ilk dönemde, bu dinselliği anlayabildiği söylenemez. O nedenle, bir "terörist"i aciz duruma düşürme görüntülerini TV'lere yansıttı. Böyle bir girişim ters teperdi, nitekim öyle de oldu.

Öcalan konumundaki bir kişiye öncelikle saygı gösterilmesi gerekir. Devletin Öcalan ve Kürtlerle ilgili çeşitli planları var, bunları bütünüyle hayata geçirmesi pek mümkün gözükmüyor, ama deniyor ve deneyecek. Öcalan'a "terörist" muamelesi yapıldığında devletin ciddi bir başlangıç yapması bile mümkün değildi. Devletin, özellikle de ordunun öğrenme yeteneğinin son yıllarda önemli oranda arttığı, Öcalan'a karşı kısa sürede

gerçekleşen tutum değişikliğiyle görüldü. Devletin ve onun temel kurumu ordunun bu özelliğinin, ülkenin politik analizinde mutlaka gözönünde bulundurulması gerekir.

Kürt halkının önemli bir bölümünün gözünde dinsel bir konum elde etmek için yıllardan beri sistemli bir çaba gösteren Öcalan, bu konumunu bilinçli olarak sürdürmektedir. İdamının büyük bir olasılık olarak gündemde olduğu duruşmanın hemen öncesindeki günlerde, kendisini ziyaret eden ailesine söylediği sözler açıklayıcıdır: Öcalan, doğduğu evin yerine büyük ve güzel bir ev yapılmasını istemiştir. "Ne var bunda?" denilebilir. İstenilen, "bir ziyaret yeri"nin yapılmasıdır.

Kesin sayıyı bilmiyorum, ama Öcalan için birkaç onla ifade edilebilecek sayıda insan kendini yaktı. Kendisinin bu tür eylemlere son verilmesi çağrısından sonra bile, azalarak da olsa kendini yakma olayları sürdü. Bunun akıl ve mantığa dayanan bir açıklamasını yapmak mümkün değildir. İnsanlar kendilerini yakarak yüce bir amaç, ulu bir insan için kendilerini feda ettiklerine inanmaktadırlar. Kişiyi böylesi bir eyleme iten asıl faktör, zorunlu olarak mistik bir karakter de taşıyan inancıdır. (Öcalan, bu eylemleri değerlendirirken, hiçbir peygamber için bu kadar çok sayıda insanın kendini yakmadığını söylemiştir.)

Çeşitli TV kanallarında yorumlar yapan hayatında PKK'li görmemiş "PKK uzmanları", Öcalan'ın bu özelliğini halen anlayamamışlardır.

Öcalan'ın PKK'deki mutlak önderliğine bakarak "bu örgütte demokrasi yok" gibi sözler söylememek gerekir. Türkiye'de hangi örgütte demokrasi var ki, PKK'de olsun? Türkiye bir önderler ülkesidir. Parti önderleri, teoride olmasa bile pratikte, ölünceye kadar işbaşında kalmak üzere seçilirler. Demirel, cumhurbaşkanı olmasaydı, parti önderliğini bırakmazdı. Erbakan ancak partisi hakkında verilen kapatma kararıyla parti önderliğinden uzaklaştırılabildi. Türkeş vefat ettiği için yerine başkası seçilebildi. Çiller, hakkında çıkan onca yolsuzluk söylentisine karşın halen partisinin önderi durumunda. Sosyalist örgütlerde farklı bir işleyiş mi var? İsmail Bilen'in TKP'de yıllar süren tek adam'lığı, Behice Boran'ın TİP içinde gerektiğinde her türlü kuralı hiçe sayarak yaptığı keyfi uygulamalar... Diğer devrimci ve sosyalist örgütlerde de çok sayıda örnek bulunabilir. 1980 öncesi Devrimci Yol'un şeflik örgütlenmesi olmadığı söylenebilir; bu, bir oranda doğrudur. Ne var ki, bu durumda da sözkonusu olan örgütsel demokrasi değildir; tek şefin yerini çok sayıda şef almış, örgüt bu kişilerin ve onların etki alanlarının biraraya gelmesinden oluşmuştur.

Türkiye devrimci ve sosyalist hareketinin günümüzde de bu özelliğini aşabildiği, örgütsel demokrasiyi yaşama geçirebildiği söylenemez. Türkiyeli hiçbir sol örgütte önderlik PKK'deki kadar mutlak bir otoriteye sahip değil, ama bu, sözkonusu örgütlerde demokrasi olduğu anlamına gelmiyor. Örgütsel demokrasi konusunda ÖDP'yi mi örnek vereceksiniz, güldürmeyin insanı derim!